

ÚŘAD DOKUMENTACE
A VYŠETŘOVÁNÍ
ZLOČINŮ KOMUNISMU

Edvard Beneš a římskokatolická církev

Obnovená Hradní stráž ve službách prezidenta Edvarda Beneše v letech 1945–1948

Několik poznámek k nasazení Pohraniční stráže proti pražským demonstrantům v srpnu roku 1969

© Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2014
Layout © Klára Hegerová, 2006
ISBN 978-80-86621-32-6

Vážení čtenáři,

po roce Vám předkládáme nový sborník č. 2, který je, – jak jsem avizoval ve sborníku předchozím, – věnován významné osobě našich moderních dějin, prezidentovi Dr. Edvardu Benešovi. Dne 28. května 2014 jsme si připomněli již 130. výročí narození tohoto státníka, jenž svým věhlasem přesáhl nejen hranice Československa, ale i Evropy.

Hned v úvodní studii se PhDr. Zlatuše Kukánová pod zdánlivě prostým názvem „Edvard Beneš a římskokatolická církev“ věnuje poměrně často opomíjené stránce Benešova života, jeho vztahu k víře a k římskokatolické církvi, s níž přicházel do styku nejčastěji. Spolu s touto badatelkou tak můžete sledovat jeho cestu od ministranta v kožlanském kostele, přes volnomyšlenkáře až po zralého politika, jehož na pouť poslední vyprovodil arcibiskup pražský Josef Beran. V dalším článku z pera PhDr. Daniela Povolného, Ph.D., se dozvíme, jakými peripetiemi si prošla „Obnovená Hradní stráž ve službách prezidenta Edvarda Beneše v letech 1945–1948.“. Ve složité době tzv. omezené demokracie bylo totiž velmi obtížné budovat útvar složený z příslušníků předválečné Hradní stráže a bývalého vládního vojska i z domácího i zahraničního odboje, či z vojáků základní služby. Každý si totiž z Východu i Západu, nebo třeba z civilu přinášel své vlastní zkušenosti a politické názory.

Poslední příspěvek Mgr. Martina Pulce „Několik poznámek k nasazení Pohraniční stráže proti pražským demonstrantům v srpnu roku 1969 (Dovětek k článku Nestandardní jevy u Pohraniční stráže, uveřejněném v Semper paratus č. 1/2013),“ navazuje, – jak samotný název napovídá, – na jeho předchozí studii a dokresluje tak návrat „péesáků“ mezi věrné opory minulého režimu.

V tomto směru bych také rád ozřejmil, že „Vzpomínky absolventů Vojenské katedry ČVUT FEL v Praze na srpen 1968“ z minulého čísla nalezly kladnou odezvu na jejich „alma mater“, a to včetně odkazu na naše internetové stránky. Rovněž jsem velmi potěšen, že v části „ÚDV o sobě“ jsme po roce putování uvítali na výstavě „Nejdelší noc – 21. 8. 1968“ více než 50 000 návštěvníků.

Třetí sborník, jenž se již nyní připravuje a jenž by měl spatřit světlo světa ještě do konce roku 2014, se bude týkat církví.

Sborníky jsou stále tištěny a distribuovány zdarma a přednostně zasílány na základní, střední a vysoké školy. Případní zájemci si je mohou osobně odebrat v sídle ÚDV v Praze a na pobočce v Brně. V elektronické podobě je naleznou také na internetových stránkách ÚDV.

plk. JUDr. Pavel Bret
ředitel ÚDV

OBSAH

Studie	Zlatuše Kukánová: Edvard Beneš a římskokatolická církev	7
Články	Daniel Povolný: Obnovená Hradní stráž ve službách prezidenta Edvarda Beneše v letech 1945–1948	66
	Martin Pulec: Několik poznámek k nasazení Pohraniční stráže proti pražským demonstrantům v srpnu roku 1969 (Dovětek k článku Nestandardní jevy u Pohraniční stráže uveřejněném v Semper paratus č. 1/2013)	100
ÚDV o sobě	50 000 návštěvníků výstavy Nejdelší noc – 21. 8. 1968	112
	Publikace vydané ÚDV	114

EDVARD BENEŠ A ŘÍMSKOKATOLICKÁ CÍRKEV
/ Zlatuše Kukánová

Zabývat se vztahem Edvarda Beneše k církvi či církvím je velice nesnadný úkol. O Benešovi jako o státníkovi a diplomatovi bylo za poslední desetiletí napsáno doma i v zahraničí několik monografií a nepřeberné množství rozsáhlejších i drobných studií, hodnotících z nejrůznějších úhlů jeho rozhodnutí a kroky na mezinárodní a domácí scéně. Ve spojení s jeho jménem je čím se zabývat a co hodnotit, protože výrazně ovlivnil naše dějiny první poloviny 20. století. Jakoby stranou zájmu historiografie zůstává dosud Benešův vztah k církvím, i když jej lze v mnoha pracích z tohoto období číst mezi řádky. V tomto případě je hodnocení o to těžší, že nemůžeme oddělit soukromou osobu od osoby veřejné, politika a reprezentanta státu často upřednostňujícího prospěch celku nad soukromým názorem či dokonce světonázorem. Je také třeba vycházet z faktu, že člověk se postupně vyvíjí a dozrává a s tím se také mění jeho pohled a názory na různé otázky a dění.

Tento rozsahem omezený příspěvek se zaměří především na některé aspekty vztahu E. Beneše k početně nejsilnější římskokatolické církvi v českých zemích a samozřejmě i ke Svatému stolci, s nímž měl jako ministr zahraničních věcí a prezident celá léta co do činění. Je třeba upozornit, že text se nemůže vyhnout zevšeobecněním, zjednodušením a připomenutím známých faktů, zatímco vědomě opomíjí nebo detailně neprobírá jiné problémy a témata, jakými jsou například vztah k domácí církevní hierarchii a k představitelům politických stran, respektive k otázce národnostně rozdílného politického katolicismu v tehdejším Československu.

Edvard Beneš je v mnoha ohledech učebnicovou ukázkou člověka, který pod vlivem různých osob, vlastních zkušeností a událostí prošel za svůj život velkou proměnou. V této souvislosti se nabízí spekulativní otázka. Byl věřícím nebo jen matrikovým katolíkem? Odpověď na ni bychom měli hledat především u samotného Beneše a jeho nejbližšího okolí. Najdeme ji však velice těžko, protože – jak to patřilo k jeho povaze a založení – o svém světonázoru hovořil minimálně a stavěl se k němu po celý život velice zdrženlivě.

Benešovo dětství a myšlenkové formování

Na přelomu prvního a druhého decenia 20. století se Beneš po odklonu od sociální demokracie označoval za socialistu „bez dogmat“, ctitele a obdi-

vovatele Volné myšlenky. Postupem času se tedy stal antikatolíkem se sklonem k agnosticismu. Propagoval a požadoval vědeckou politiku, vycházející z daných podmínek, která se postupně domůže pokrokových myšlenek. Jeho příliš racionálně vystavěné logické konstrukce odtržené od reality, s nimiž přistupoval k řešení většiny politických otázek, však v reálu často narážely na nepochopení a neúspěch. Teprve v exilu za druhé světové války sdělil svému životopisci Comptonu Mackenziemu, že přešel od přesvědčeného katolictví v útlém dětství pod vlivem starších volnomyšlenkářských bratrů přes agnosticismus k nové víře ovlivněné protestantskou Anglií a Masarykovými názory.[1]

Z jeho dětství je nejčastěji citováno a snad i všeobecně známo ministrování v kožlanském kostele a maminčino tajné přání, aby se její nejmladší syn stal knězem. Velice brzy byl však ovlivněn volnomyšlenkářským starším bratrem Vojtou, který z něj dost nevybíravým, za to výmluvným způsobem „vytloukal" jeho katolickou víru.[2] Tehdy ještě netušil, že se „otloukánek" stane po několika desítkách let partnerem při jednáních nejen s nejvyšší domácí církevní hierarchií, ale také s různými vatikánskými diplomaty, ať už nuncii v Československu, představiteli Státního sekretariátu, nebo samotnými náměstky Kristovými na zemi, totiž papeži Benediktem XV., Piem XI. a Piem XII.[3]

Beneše značně ovlivnil studijní pobyt na pařížské Sorbonně a ve Francii jako takové, kde vážně koketoval s myšlenkou stát se novinářem i politikem. Svými filozoficky, socialisticky a politicky laděnými články a postřehy z tohoto regionu zásoboval levicová a volnomyšlenkářská periodika jako Právo lidu, Volná myšlenka, Rovnost, Akademie, Beseda, Studentský měsíčník a další. Pobyt ve Francii v rozhodující době rozluky státu a církve v roce 1905 a její dozvuky u něj beze vší pochyby formoval postupný odklon od církve. Ten se začal projevovat v aktuálních antiklerikálních, respektive protikatolických, výpadech novinářských sloupků a článků zasílaných českým a moravským redakcím.[4] Zkušenosti získané v mládí ve Francii jej celoživotně provázely

1▶ Compton MACKENZIE, *Dr. Beneš*. Vydavatelstvo Družstevní práce, Praha 1948.
2▶ Antonín KLIMEK, *Zrození státníka. Edvard Beneš 28. 5. 1884 – 24. 9. 1919*. Slovo k historii, Melantrich, Praha 1992, s. 2.
3▶ Benedikt XI. byl papežem v letech 1914–1922, Pius XI. v letech 1922–1939 a Pius XII. v letech 1939–1958.
4▶ Emil SOBOTA, *Program druhého presidenta pro domácí politiku. Demokracií i proti kulturnímu boji*. In: Edvard Beneš – filosof a státník. Ed. A. Hartl, Praha 1937, nakl. L. Mazáč, s. 115.

a výrazně ovlivňovaly jeho činnost a rozhodování v zásadních otázkách, jakými byly například budování nového ministerstva zahraničních věcí, orientace v zahraniční politice a řada dalších. Tohoto obecně známého faktu nejednou využili v kladném i záporném slova smyslu jeho političtí partneři i protihráči. Beneš se už před vznikem Československé republiky ostře vyhraňoval proti římskokatolické církvi, jak dokládá jeho korespondence z let 1914 až 1918.[5] Přesto hledal naprosto pragmaticky v Paříži mimo jiné spojení na francouzské katolické kruhy a jejich prostřednictvím politickou podporu tamních průmyslníků a inteligence.

Velký vliv měl na Beneše vedle jeho intelektuálních bratrů o mnoho let starší a zkušenější protikatolicky či chceme-li proticírkevně orientovaný Tomáš Garrigue Masaryk. Pro něj představovala úzká vazba katolické církve a monarchie integrální součást podstaty katolicismu, a proto ještě před vznikem samostatného Československa uvažoval o myšlence odluky brazilského typu.[6] Na rozdíl od domácího odboje nebyl v Masarykově a Benešově blízkosti patrně žádný výrazně katolicky orientovaný politik, který by částečně korigoval jejich vyhraněné názory. Mohlo by se tedy očekávat, že pod vlivem T. G. Masaryka a jeho rodiny se Beneš přikláněl ve dvacátých a třicátých letech 20. století a později za pobytu během druhé světové války v protestantské Anglii k ideálům nekatolické církve. Zatímco se prezident Masaryk při ozdravných cestách do Itálie a na Capri pečlivě vyhýbal návštěvě Říma a papeže,[7] a vědomě tak směřoval ke konfliktu s Vatikánem, jenž v polovině dvacátých let (1925) vyústil za nemalého přispění premiéra Antonína Švehly a jeho agrární strany ve váž-

5 ▶ Frank HADLER (ed.), Weg von Österreich!: das Weltkriegsexil von Masaryk und Beneš im Spiegel ihrer Briefe und Aufzeichnungen aus den Jahren 1914 bis 1918: eine Qullensammlung/ ausgewahlt, übersetzt und herausgegeben von Frank Hadler. In: Quellen und Studien zur Geschichte Osteuropas. Neue Folge, Bd. 34, Akademie-Verlag Berlin, 1995. Za upozornění na tuto edici děkuji Jindřichu Dejmkovi.

6 ▶ Podle ní měla být provedena odluka církve a státu, nevylučovala však navázání a udržování diplomatických styků.

7 ▶ Michal PEHR – Jaroslav ŠEBEK, *Československo a Svatý stolec. Od nepřátelství ke spolupráci (1918–1928). I. Úvodní studie.* Praha 2012, s. 22–23, 27–28.

nou diplomatickou roztržku známou jako Marmaggiho aféra,[8] zastával E. Beneš navenek podstatně umírněnější kurs. Na něm a jeho nejbližších spolupracovnících[9] závisel výsledek zdlouhavého řešení zmíněného a dalších možných nedorozumění ve vatikánském Státním sekretariátu, představující značnou zátěž pro československou zahraniční politiku.[10]

Postavení katolické církve po vzniku republiky

Vraťme se ještě k počátkům Československé republiky. Přes svůj vyhraněný názor uvažovali T. G. Masaryk a E. Beneš realisticky, a proto se rozhodli pro navázání diplomatických styků se Svatým stolcem jako důležitým činite-

8 ▶ Na toto téma byla v poslední době napsána řada studií, a proto výběrově uvádíme: Pavel VEČEŘA, *Marmaggiho aféra. Úloha katolicismu optikou dobových tištěných médií levice.* In: Teorie a praxe politického katolicismu 1870–2007. Ed. P. Marek. Centrum pro studium demokracie a kultury (dále CDK), Brno 2008, s. 205–225. Jiří KOTYK, *Karel Kramář a Marmaggiho aféra.* In: Karel Kramář (1860–1937). Život a dílo. Praha 2009, s. 486–489. Peter ZMÁTLO, *Ohlas Marmaggiho aféry na stránkách dvoch slovenských straníckych denníkov.* In: Církve 19. a 20. století v slovenské a české historiografii. Eds. P. MAČALA – P. MAREK – J. HANUŠ, Brno 2010, s. 493–521. Michal PEHR, *Marmaggiho aféra pohledem Edvarda Jelena.* Časopis Národního muzea. Řada historická 180, 2011, s. 12–31. Tomáš EHRENBERGER, *Husův svátek jako příčina diplomatického konfliktu mezi Československem a Vatikánem.* Dějiny a současnost. Kulturně historická revue 24, 2002, s. 23–27. Týž, *Husovy oslavy v roce 1925 jako příčina diplomatického konfliktu mezi Československem a Vatikánem.* Marginalia historica 5, 2002, s. 157–200. František VNUK, *Kríza vo vzťahoch Praha–Vatikán v roku 1925.* Historický zborník 9, 1999, s. 59–70. Jozef MALAGYI, *Vzťah 1. ČSR a Vatikánu – Marmaggiho aféra.* In: Akademické akcenty. Zborník príspevkov z odborného seminára s medzinárodnou účasťou konaného dňa 9. septembra 2010. Bratislava 2011, s. 68–74. Marek ŠMÍD, *Marmaggiho československá mise ve 20. letech 20. století.* In: Paginae historiae 22, 2014, č. 2, v tisku.

9 ▶ Jindřich DEJMEK a kol., *Diplomacie Československa. Díl II. Biografický slovník československých diplomatů (1918–1992).* Praha 2013, s. 126–128.
Kamil Krofta (1876–1945), historik, univerzitní profesor, diplomat a politik. Úředník Zemského archivu v Praze od 1901, docent (1905) a profesor (1912) dějin na filozofické fakultě, po vzniku ČSR na ministerstvu školství s úkolem organizovat archivnictví. Na začátku r. 1920 vstoupil z podnětu T. G. Masaryka do čsl. diplomacie, vyslanec ve Vatikánu 1920–1921, Vídni 1921–1925 a Berlíně 1925–1927, dlouholetý spolupracovník E. Beneše, zástupce ministra zahraničních věcí od 1927 a zároveň přednosta politické sekce MZV od 1930, ministr zahraničních věcí 1936–1938, odstoupil z funkce v říjnu 1938, zatčen v lednu 1944, vyslýchán na Pankráci, vězněn v Terezíně a na Jenerálce. Zemřel krátce po osvobození v srpnu 1945 v sanatoriu ve Vráži u Písku na následky věznění.

10 ▶ M. PEHR – J. ŠEBEK, *Československo a Svatý stolec*, s. 22. Tehdejší státní sekretář P. Gasparri sdělil rakouskému diplomatovi, že i Beneš byl dvakrát v Římě a pokaždé papeže ignoroval, a proto s ním Gasparri jednal osobně na podzim 1925 jen poprvé, když to vyžadovala náboženská situace v ČSR. Podruhé mu neudělil audienci kvůli ostentativnímu přecházení Svatého otce.

lem mezinárodní politiky.[11] Svatý stolec totiž i přes značný propad podpory věřících reprezentoval nejsilnější konfesi v ČSR. Musel se také vyrovnat s nástupem protikatolických nálad v postupně se sekularizující společnosti a hledat v ní do budoucna výhodnou pozici. Ve středoevropském prostředí v bývalých zemích monarchie, kde byla po první světové válce situace nejsložitější, sehrála roli prostředníka s Vatikánem francouzská diplomacie. V Československu byly poměry obtížnější než v jiných, jednoznačně katolických, zemích, protože se vyznačovalo rozdílnou religiozitou.

Práva a postavení katolíků v nově formované společnosti tedy ovlivňovala celá řada faktorů. Nejdůležitějšími byly vedle vnitropolitického vývoje vyrovnání se s vnitrocírkevním vývojem a modernistickým hnutím, tedy diskuse a boj o novou identitu, vztah k hierarchii a další. Zastupování zájmu katolicismu v ČSR představovalo pro Svatý stolec velice obtížný úkol, protože se mohlo, jak se později ukázalo, lehce dostat do sporu s tehdejší politickou reprezentací. Přes oboustrannou nedůvěru či kritický přístup zvítězil nakonec zdravý rozum a úvodní neformální válečné kontakty zahraničního odboje a amerických katolických krajanů se zástupci Vatikánu vstoupily do dalšího kola jednání,[12] uzavřeného oficiálním uznáním Československa Svatým stolcem 24. 10. 1919. Přestože první vyslanci dr. Kamil Krofta[13] a Clémente Micara[14] sehráli během své diplomatické mise vesměs pozitivní roli, čekala obě strany ještě dlouhá cesta ke spolupráci a spojenectví. Zatímco řada zahraničních diplomatů kritizova-

11 ▶ Archiv Národního muzea (dále ANM), osobní fond E. Jelen (dále E. Jelen), k. 2B – nepublikovaný strojopis textu E. Jelena *Československo a Vatikán za první republiky*, s. 66.
12 ▶ E. Beneš v roce 1917 vedl rozhovory s diplomatem Bonaventurou Cerettim a snažil se mu zdůvodnit, proč by měl Sv. stolec usilovat o spojenectví s námi. Ceretti byl podle E. Beneše velmi zdrženlivý s ohledem na nejasný výsledek válečného konfliktu.
13 ▶ Jindřich DEJMEK, *Počátky diplomatických vztahů mezi Československem a Vatikánem (1920–1921)*. ČČH, 91, 1993, č. 2, s. 224–246. Týž, *Kamil Krofta. Diplomatický deník*. Praha 2009.
14 ▶ Clémente Micara (1879–1965), vysvěcen na kněze 20. 9. 1902, absolvent několika papežských univerzit, studia ukončil 1904, ve státním sekretariátu od r. 1904, působil v diplomatických službách, sekretář nunciatury v Argentině 1909, auditor nunciatury v Belgii 1915 a nunciatury ve Vídni 1916–1919. Po odchodu z Československa nunciem v Belgii a internunciem v Lucembursku 1923–1940, po okupaci Belgie 1940–1944 v Římě, stejný úřad zastával krátce i po r. 1945. Kardinálem 1946, prefekt kongregace víry 1950, podprefekt kongregace obřadů (ritu) římské kurie 1950–1953, prezident papežské komise pro posvátnou archeologii od 1951, generální vikář v Římě (tj. neoficiální římský biskup) 1951–1965, papežský legát na francouzském eucharistickém kongresu v Nimes 1951, účastník konkláve 1958 a 1963 a Druhého vatikánského koncilu 1962–1964, zemřel před jeho ukončením po dlouhé nemoci v Římě v březnu 1965.

Zlatý kočár pražských arcibiskupů při vjezdu na Pražský hrad, 13. 4. 1936 (Archiv Národního muzea, Fotoarchiv Práce a Národní politiky Věcné (dále ANM, Foto PNP5), inv. č. 45)

la Beneše a českou váhavost, s níž dlouze krouží kolem problému, aniž by jej vyřešili, trval Vatikán při jednáních zdánlivě jemně, avšak neústupně na svých stanoviscích.[15] S tímto tvrzením nelze jednoznačně souhlasit, protože i Beneš dokázal stát za svými nebo stranickými názory, pokud je považoval za důležité a prospěšné. Na rozdíl od zahraniční politiky Svatého stolce byl pod větším tlakem domácích politických stran, případně malodohodových spojenců.

Moderní demokratické Československo nedokázalo v počátečních letech své existence uzavřít řádnou smlouvu se Svatým stolcem především z důvodu animozity ke všemu, co souviselo s konzervativní římskokatolickou církví, donedávna spojovanou s vládnoucím habsburským rodem. Podnikalo postupně vnitropolitické kroky omezující její ideologickou i hospodářskou hegemonii.[16] Postoj Vatikánu k Československu byl před uzavřením modu vivendi také mnohem rezervovanější než k Polsku a Rumunsku, protože kurie patrně nevěřila ve stálost tehdy příznivých politických poměrů a kursu v Praze. Jazýčkem na pomyslných vahách byl při líčení politické situace a tvorbě profilu jednotlivých politiků vedle pravidelných relací pražské nunciatury také názor hierarchie, pravidelně navštěvující Řím. Státní administrativa při jednáních neměla však v církvi takovou oporu, jakou si například zajistil pro svou vnitřní i zahraniční politiku polský stát.[17]

15 ▶ M. PEHR – J. ŠEBEK, *Československo a Svatý stolec*, s. 28–29.

16 ▶ K situaci a postavení katolické církve v ČSR po r. 1918 například: Vratislav BUŠEK, *Poměr státu k církvím*. Praha 1931. Emília HRABOVEC, *Menovanie biskupov v kontexte bilaterálnych vzťahov medzi ČSR a Svätou stolicou 1918–1928*. In: Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve Střední Evropě 2. Usp. J. Valenta – E. Voráček – J. Harna. HÚ, Praha 1999, s. 542–555. Petr KOLÁŘ, *Myšlenka odluky státu a církve v období vzniku první Československé republiky*. In: Omnibus caritas (sborník k poctě 90. narozenin prof. ThDr. Jaroslava Kadlece). Karolinum, Praha 2002, s. 304–335. Pavel MAREK, *České schisma. Příspěvek k dějinám reformního hnutí katolického duchovenstva v letech 1917–1924*. Rosice u Brna, Gloria 2000. Týž, *Církevní krize na počátku první Československé republiky (1918–1924)*. Brno 2005. Týž, *Arcibiskup pražský prof. Dr. František Kordač. Nástin života a díla apologety, pedagoga a politika*. Olomouc 2005. František Xaver HALAS, *Pražský sjezd československých katolíků v roce 1920 a jeho francouzská podpora*. In: Andros probabilis. Sborník prací přátel a spolupracovníků historika prof. PhDr. Miloše Trapla, CSc., k jeho 70. narozeninám. Usp. J. Malíř a P. Marek, Brno – Olomouc 2005, s. 125–155. Další práce budou citovány níže v textu.

17 ▶ ANM, E. Jelen, k. 2B, *Československo a Vatikán za první republiky*, s. 222.

Hledání společné řeči bylo nesmírně složitým procesem, kterému předcházela obtížná zdlouhavá jednání vedená v Praze podtajemníkem pro mimořádné církevní záležitosti Pietrem Ciriacim, E. Benešem a jeho dlouholetým spolupracovníkem dr. Kamilem Kroftou.[18] Vyjednávání Prahy se Svatým stolcem o komplexu otázek se dostala několikrát do slepé uličky kvůli nesmlouvavému postoji ministra zahraničních věcí, hájícího požadavky vlády.[19] Zásluhy o konečnou podobu vzájemného kompromisu, známého jako modus vivendi, je třeba přičíst Kroftovu diplomatickému umu, který uznával také Svatý stolec navzdory tomu, že byl protestant a svobodný zednář.[20] Ještě několik let po podpisu se nedařilo naplňovat všechna ze čtyř základních bodů ujednání.[21] Negativní roli zde mimo jiné sehrávalo i dědictví minulosti a nevyřešené otázky sekvestrace církevních statků a hranic diecézí s některými nástupnickými státy, především s Maďarskem, jehož nároky na Slovensku ve prospěch ostřihomského arcibiskupa systematicky přiživoval u Svatého stolce dlouhodobě působící maďarský arcibiskup Juzstinián Serédi. Obě strany si však uvědomovaly, že při aplikaci jednotlivých bodů v praxi je potřeba obnovit vzájemnou důvěru a zabránit opakování Marmaggiho aféry nebo podobného diplomatického nedorozumění.[22] Pozitivní přístup politické reprezentace k cír-

18 ▶ J. DEJMEK, *Československo-vatikánská jednání o Modus vivendi 1927–1928*. ČČH, 92, 1994, č. 2, s. 268–285. Týž, *Korespondence Kamila Krofty s Edvardem Benešem*. Část I. (1920–1927). Sborník archivních prací (dále SAP) 44, 1994, č. 2, s. 449–553; část II. (1927–1938). SAP 48, 1998, č. 2, s. 107–208. Jindřich DEJMEK – Ivan ŠŤOVÍČEK, *Korespondence Kamila Krofty s Edvardem Benešem*. Dodatek. SAP, 58, 2008, č. 2, s. 403–451. Drahomír SUCHÁNEK, *Modus vivendi – diplomatická jednání mezi ČSR a Vatikánem*. Revue církevního práva 23, 2002, č. 3, s. 205–224.

19 ▶ Marek ŠMÍD, *Pietro Ciriaci – neúspěch v Československu klíčem k jeho dalšímu vzestupu?* Historica Olomucensia. Sborník prací historických 44, 2013, s. 57–61. Nejnovější výzkumy vatikánských archivů ukazují, že úvodní kola diplomatických jednání mohla být také závěrečnými. K jejich pokračování v Římě došlo díky podpoře T. G. Masaryka, zatímco E. Beneš se postavil jasně proti.

20 ▶ Marek ŠMÍD, *Všeobecný strach Vatikánu ze svobodných zednářů v ČSR*. Historica Olomucensia. Sborník prací historických 40, 2011, s. 125 a 136.

21 ▶ Jiří KONÍČEK, *Modus vivendi v historii vztahů Svatého stolce a Československa*. Církevněpolitický vývoj v letech 1918–1993. Společnost pro dialog církve a státu, Olomouc 2005.

22 ▶ M. ŠMÍD, *Pietro Ciriaci*, s. 61. Jedním z úkolů P. Ciriaciho, od 11. května 1928 v pořadí třetího nuncia v Praze, bylo oslabit politické pnutí v ČSR a navázat kontakty s předními politiky T. G. Masarykem a E. Benešem, kterého znal už od první světové války. Politicky jinak naladěný Beneš byl pravděpodobně jednou z mála osob v Československu, s níž udržoval poměrně uzavřený nuncius přátelské styky.

kevním poměrům v ČSR se zčásti projevil při oslavě svatováclavského milénia v roce 1929, aniž jí byl plně využit.[23]

V první polovině třicátých let 20. století musel E. Beneš vyvinout značné diplomatické úsilí. Bylo třeba postupně překonávat různé překážky ve vzájemných vztazích. Nejprve to byla vynucená rezignace arcibiskupa Kordače (1931),[24] v níž se na nunciovu stranu výrazně postavili E. Beneš a J. Šrámek.[25] O dva roky později přišlo již druhé diplomatické nedorozumění s nunciem Ciriacim po jeho nešťastném projevu na Pribinovských oslavách v Nitře, které využil k demonstraci slovenského politického katolicismu jeho představitel Andrej Hlinka.[26] Přes spor s nunciem neměl tehdy Beneš o konflikt s Vatikánem zájem, trval na modu vivendi a snažil se sledovat vůči Svatému stolci dosavadní politický kurs.[27]

Ani postupně slábnoucí protikatolická vlna v Československu ve druhé polovině dvacátých let 20. století a tyto signály nezabránily jisté rezervovanosti konzervativnějších vatikánských kruhů, pramenící z nedůvěry Státního sekretariátu k ČSR a jejím politickým reprezentantům. Vůči nám zde panovala

23 ▶ František Xaver HALAS, *Fenomén Vatikán: idea, dějiny a současnost papežské diplomacie Svatého stolce, České země a Vatikán*. Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), Brno 2004, s. 561.

24 ▶ Jaroslav ŠEBEK, *Kordačova aféra v roce 1931 v církevně-politických souvislostech*. In: Poslán ním historik. Pocta prof. Robertu Kvačkovi k 80. narozeninám. Pavel ANDRŠ – Jana ČECHUROVÁ – Luboš VELEK (eds.). Praha 2012, s. 355–367. Pavel MAREK – Marek ŠMÍD, *Arcibiskup František Kordač. Nástin života a díla apologety, pedagoga a politika*. Centrum dějin křesťanské politiky (dále CDKP) Olomouc 2013, s. 156 an.

25 ▶ P. MAREK – M. ŠMÍD, *Arcibiskup František Kordač*, s. 36.

26 ▶ Tato událost včetně jejích důsledků byla odbornou literaturou mnohokrát popsána, proto výběrově uvádíme: Alena GAJANOVÁ, *O poměru Vatikánu k předmnichovské republice*. In: Církve v našich dějinách. Praha 1960, s. 163–164. Mořic HRUBAN, *Z časů nedlouho zašlých*. Ed. Jan Drábek. Řím – Los Angeles 1967, s. 226–227. Miloš TRAPL, *Politický katolicismus a Československá strana lidová v Československu v letech 1918–1938*. Acta UPO, Facultas philosophica, supplementum 30, SPN Praha 1990, s. 118–119. Alena BARTLOVÁ, *Andrej Hlinka*. Bratislava 1991, s. 94–95. Antonín KLIMEK, *Boj o Hrad*. Sv. II. Praha 1998, s. 365–366. F. X. HALAS, *Fenomén Vatikán*, s. 566. Osobnosti nuncia Pietra Ciriaciho a jeho působení v Československu se věnuje Emília HRABOVEC, *Pribinove slávnosti v Nitre a vypovedanie nuncia Ciriaciho z Česko-Slovenska 1933*. In: Jozef ŠIMONČIČ, Studia Historica Tyrnaviensia V., Trnava 2004, s. 73–98. Táž, *Die Nuntien in der Tschechoslowakei. Clemente Micara, Francesco Marmaggi, Pietro Ciriaci und Saverio Ritter*. In: Hubert Wolf (ed.), Eugenio Pacelli als Nuntius in Deutschland. Forschungsperspektiven und Ansätze zu einem internationalen Vergleich. München – Wien 2012, s. 177–196. M. ŠMÍD, *Pietro Ciriaci*, s. 66–69.

27 ▶ J. DEJMEK, *Edvard Beneš – politická biografie českého demokrata. Část 1. Revolucionář a demokrat 1884–1935*. Karolinum, Praha 2006, s. 567.

Podzimní zasedání biskupské konference, 30. 9. 1936. V čele sedí arcibiskup K. Kašpar (ANM, Foto PNP5, inv. č. 46)

Uvítání E. a H. Benešových v klášteře Vyšší Brod, 8. 5. 1937 (ANM, Fotoarchiv Práce a Národní politiky I. - Osoby (dále Foto PNP1), inv. č. 191g)

neuvěřitelná zaujatost a díky dlouhodobě živené propagandě jsme byli do nedávné doby považováni za „Husitenvolk“.[28] Na konci roku 1934, v době pokračujících jednání o uzavření dalších bodů modu vivendi, navštívili Řím nejprve předseda biskupské konference olomoucký arcibiskup Leopold Prečan,[29] který informoval papeže Pia XI. o přípravě katolického sjezdu a požádal o vyslání jeho legáta do Československa, lidovecký ministr mons.

28 ▶ Archiv ministerstva zahraničních věcí (dále AMZV), Zastupitelský úřad Vatikán (dále ZÚ Vatikán), 1920–1939, k. 3, složka L. Prečan – zpráva vyslance V. Radimského o pobytu L. Prečana v Římě, čj. 248/dův./34 z 29. 11. 1934.

29 ▶ Leopold Prečan (1866–1947), římskokatolický teolog a výrazná osobnost moravského politického katolicismu, vysvěcen na kněze 1891, absolvent a pedagog olomoucké Cyrilometodějské teo1ogické fakulty, podílel se na přípravě církevního kodexu, doktor teologie 1914, kancléř 1916–1921, kanovník olomoucké kapituly 1923, kapitulní vikář 1923, nominován olomouckým arcibiskupem 10. 11. 1923, arcibiskup 1923–1947. V roce 1935 podporoval volbu E. Beneše prezidentem. Asistent papežského trůnu 1936. Podporoval unionistické hnutí, zasloužil se o rozvoj Velehradu a udělení titulu basilica minor velehradskému chrámu. Za okupace pro své přátelství s J. Šrámkem pod dohledem gestapa na Svatém Kopečku u Olomouce. Zemřel 2. 3. 1947 na Svatém Kopečku u Olomouce a je pochován v hejčínském kostele v Olomouci. Dosud nepříliš známý L. Prečan byl do Vatikánu vyslán s největší pravděpodobností mimo jiné i proto, aby se zde představil a vešel více do povědomí tamních hodnostářů a úředníků před očekávanou kardinálskou nominací. O této záležitosti zmínka dále v textu.

Jan Šrámek[30] a také hradecký biskup Mořic Pícha,[31] mimo jiné stálý církevní expert vládní delimitační a dotační komise při provádění modu vivendi. J. Šrámek v prosinci 1934 prostřednictvím oficiálního vatikánského deníku Osservatore Romano oznámil uspořádání dlouho očekávaného celostátního, tedy mnohonárodnostního katolického sjezdu v Praze na léto 1935.[32]

Celostátní sjezd katolíků a volba prezidenta

Neoficiálním vyjednavačem a prostředníkem mezi politickými stranami, Prahou, respektive ministerstvem zahraničních věcí, a Svatým stolcem se stal lidovecký politik, tajný papežský komoří a spolumajitel skláren dr. Jan Jiří

30 ▶ Jan Šrámek (1870–1956), kněz, politik, zakladatel politického katolicismu, dlouholetý předseda Československé strany lidové. Na kněze vysvěcen 1892, absolvent Cyrilometodějské teologické fakulty v Olomouci, v duchovní správě 1893–1902. Pro názorové rozdíly s arcibiskupem Kohnem odešel 1904 do brněnské diecéze, kde se věnoval pedagogické činnosti (docent a profesor praktické sociologie). Podporoval a organizoval činnost katolických spolků a zařízení, podpořil snahy o vznik katolické politické strany, založil Moravsko-slezskou křesťansko-sociální stranu jako součást moravské národněkatolické strany 1899. Angažoval se na půdě Katolické moderny, přispíval do jejích časopisů a usměrňoval činnost. V r. 1918 se podílel na činnosti Národního výboru, sjednotil katolické strany na Moravě a v Čechách a založil ČSL v r. 1919. Jako první katolický politik se vyslovil za samostatný stát, to ho později vyneslo do čela katolického politického tábora, předseda ČSL na Moravě a předseda poslaneckého klubu. Poslanec Národního shromáždění a ministr československých vlád 1921–1938, zasloužil se o prosazení požadavků katolické církve. V červenci 1939 odešel s F. Hálou nejprve do Francie a potom do Velké Británie, zde premiérem exilových vlád. Po osvobození opět ve vládě a v čele ČSL, v únoru 1948 se po úvodním nesouhlasu připojil k demisi vlády. V březnu 1948 neúspěšný pokus o emigraci s F. Hálou, doživotně internován. Zemřel 22. 4. 1956 v nemocnici Na Bulovce pod cizí identitou, tajně pohřben ve Velkém Týnci, v r. 1990 přeneseny jeho ostatky na Velehrad.

31 ▶ Mořic Pícha (1869–1956), absolvent arcibiskupského semináře v Praze a teologie v Římě, vysvěcen na kněze 1893, ceremoniář pražských arcibiskupů 1897–1912, sekretář arcibiskupského ordinariátu 1901–1912, osobní tajemník arcibiskupa Lva Skrbenského, metropolitní kanovník u sv. Víta 1912, kancléř konzistoře 1917, generální vikář arcidiecéze pražské 1917–1919, apoštolský protonotář 1921, zástupce metropolitní kapituly svatovítské pro záležitosti pozemkové reformy, člen státní delimitační komise MZV pro naplňování modu vivendi 1928, po rezignaci arcibiskupa Kordače od 13. 7. 1931 kapitulní vikář pražské arcidiecéze do nástupu K. Kašpara. Po K. Kašparovi se stal 22. 10. 1931 v pořadí 22. sídelním biskupem královéhradeckým a zůstal jím až do smrti roku 1956, v posledních 6 letech mu bylo fakticky zabráněno vykonávat úřad. Zemřel 12. 11. 1956 v Hradci Králové, autor řady článků a studií z církevního práva.

32 ▶ AMZV, PZ Vatikán, 1934, 20. běžná zpráva, čj. 254/dův./34 ze 13. 12. 1934 – informace vyslance V. Radimského MZV o uveřejnění zprávy o pražském „plurinacionálním" katolickém kongresu v Osservatore Romano 12. 12. 1934.

Rückl.[33] Na přípravných jednáních byl zvolen předsedou sjezdového výboru. Jeho úlohou bylo mimo jiné vyjednat s pražskou nunciaturou a vatikánským Státním sekretariátem účast oficiálního papežova zástupce na těchto oslavách, a vytvořit tak pro E. Beneše dobrou výchozí pozici před prosincovými prezidentskými volbami v ČSR.[34] Sílící Německo a postupně se měnící rozložení sil v Evropě přiměly nakonec Svatý stolec k přehodnocení dosavadního přístupu k některým státům, mezi nimi i k Československu, protože po ztrátě pozic v Německu a Rakousku a po neúspěchu plebiscitu v Sársku[35] pro něj získalo významnější a strategičtější polohu jako země na geopolitickém rozhraní západní a východní Evropy.[36] Také Československo muselo hledat nové spojence. Nakonec se podařilo správně načasovat podpis závěrečných dohod o modu vivendi (těsně před celostátním katolickým sjezdem) a zajistit na důkaz uznání československo-francouzského spojenectví a nedávno obnoveného francouzsko-vatikánského přátelství účast pařížského arcibiskupa Jeana kar-

33▶ Alena GAJANOVÁ, *Dvojí tvář. K historii předmnichovského fašismu*. Praha 1962, zvláště kap. 5. Antonín KLIMEK, *Papežský komoří Jan Jiří Rückl jako politik*. In: Traditio et cultus. Miscelanea Historica Bohemica, sborník k 60. narozeninám arcibiskupa M. Vlka. Ed. Z. Hledíková, Praha 1993, s. 219–227. Týž, *Boj o Hrad*. Sv. II., kap. 21–23. Týž, *Velké dějiny zemí Koruny české*. Sv. XIV. Praha 2002, s. 345–384. Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře první republiky (1918–1938)*. 2. díl *Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930–1935)*. Praha 2002, s. 326–328. Michal PEHR, *Jan Jiří Rückl – moderní katolický politik*. In: Osobnost v církvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století. Eds. P. Marek a J. Hanuš. CDK, Brno 2006, s. 323–328.

34▶ O důvodech uspořádat sjezd viz: A. GAJANOVÁ, *Dvojí tvář*, s. 147 a 203. Miloš TRAPL, *Politický katolicismus a Československá strana lidová v Československu v letech 1918–1938*. Acta UPO, Facultas philosophica, supplementum 30. Praha, SPN 1990, s. 136 an. Alena BARTLOVÁ, *Katolícky zjazd – súčasť predvolebnej Hlinkovej slovenskej ľudovej strany pred parlamentnými volbami roku 1935*. In: Andros probabilis. Sborník prací přátel a spolupracovníků prof. PhDr. Miloše Trapla, CSc., k jeho 70. narozeninám. Eds. Jiří MALÍŘ – Pavel MAREK. Brno – Olomouc 2005, s. 180–182. Jaroslav ŠEBEK, *Mezi křížem a národem. Politické prostředí sudetoněmeckého katolicismu v meziválečném Československu*. CDK, Brno 2006, s. 247 an.

35▶ AMZV, Politické zprávy (dále PZ) Paříž, 1935, 2. běžná zpráva, čj. 50/dův./35 z 22. 1. 1935, s. 1–2 a PZ Paříž, 1935, I. periodická zpráva za leden–březen 1935, čj. 296/dův./35 z 23. 4. 1935, s. 4–5. Sárskému plebiscitu předcházela poprvé od založení III. republiky návštěva ministra zahraničí P. Lavala u papeže a kardinála Pacceliho, navazující na římská jednání s Mussolinim. Přestože obsah obou rozmluv nebyl zveřejněn, předpokládalo se, že se dotkl i této otázky.

36▶ A. GAJANOVÁ, *Dvojí tvář*, s. 147–149. Miloš TRAPL, *Politický katolicismus*, s. 125 a 129. Týž, *Postavení katolické církve a politický katolicismus v zemích střední Evropy v letech 1918–1938*. Moderní dějiny 8, 2000, s. 176–177. Zdeněk KÁRNÍK, *České země*, 2. díl, s. 566–573.

E. Beneš s chotí Hanou a biskup K. Kmeťko při prohlídce hradu v Nitře, 26. 9. 1936 (ANM, Foto PNP1, inv. č. 191d)

E. Beneš a H. Benešová s pražským arcibiskupem K. Kašparem před dnešním Rudolfinem, s. d. /polovina 30. let 20. stol./ (ANM, Foto PNP1, inv. č. 191d)

dinála Verdiera[37] jako oficiálního papežského legáta. Tato akce za přítomnosti celého československého episkopátu a představitelů politické reprezentace státu, mezi nimi samozřejmě i E. Beneše, byla vnitropoliticky chápána jako pokus o usmíření a sjednocení mnohonárodnostně a politicky rozděleného státu. E. Beneš se chopil nepřímé nabídky Vatikánu, zprostředkované dr. J. J. Rücklem, a snažil se udělat maximum pro její úspěšný průběh.[38] Navenek se mělo setkání katolíků, svolané všemi ordináři, stát jedním z mírových signálů křesťanské Evropě, stojící na pokraji válečného konfliktu.

Brzy po skončení katolického sjezdu došlo již k druhé normalizaci diplomatických styků Československa s Vatikánem a v říjnu 1935 se vedení pražské nunciatury ujal v pořadí již čtvrtý nuncius.[39] Pro Saverio Rittera[40] to nemělo být první setkání s Československem a jeho církevně politickými otázkami,

37 ▶ Jean Verdier (1864–1940), narozen v Lacroix v jižní Francii, absolvent filozofie a teologie v kněžském semináři v Rodezu, 1887 vysvěcen na kněze v Římě, profesor teologie a později superior semináře v Carmes a Paříži, 1920 jmenován generálním superiorem semináře sv. Sulpice, považovaného za nejvýznamnější institut ve Francii, říjen 1929 jmenován apoštolským protonotářem, listopad 1929 pařížským arcibiskupem, prosinec 1929 kardinálem, publikoval řadu knih s teologickou tematikou. V roce 1931 zahájil projekt Kardinálova stavební díla, díky němuž bylo vybudováno a otevřeno několik nových kostelů v Paříži a jejím okolí. Účastnil se slavnostní mše pro krajany a francouzské katolíky v katedrále Notre Dame 28. 10. 1933 při oslavě 15. výročí vzniku ČSR. Dal najevo podporu a sympatie francouzských katolických kruhů při napětí s papežským stolcem. V roce 1938 vydal společně s dalšími arcibiskupy otevřený dopis odsuzující následky tzv. Křišťálové noci. Údajně se po smrti Pia XI. v roce 1939 soudilo, že pokud by neměl být papežovým nástupcem Ital, padla by volba pravděpodobně na nejvyššího představitele francouzské katolické církve. Zemřel a je pochován v Paříži.

38 ▶ Antonín KLIMEK, *Boj o Hrad. Kdo po Masarykovi?* Praha 1998, sv. II, s. 416. Klimek uvádí, že už v září 1934 byl Benešem přesunut sjezd Čs. obce legionářské, který se měl konat v Praze v překrývajícím se termínu 29. a 30. 6. 1935. Alena BARTLOVÁ, *Katolícky zjazd – súčasť predvolebnej Hlinkovej slovenskej ludovej strany pred parlamentnými volbami v roku 1935*, s. 181. J. ŠEBEK, *Politické a národnostní tenze v rámci celostátního katolického sjezdu v Praze 1935. Příklady z českého a sudetoněmeckého katolického prostředí.* In: Bílá místa v dějinách Československé strany lidové. Ed. P. Marek a kol. Centrum DKP, Olomouc 2009, s. 148. I další dochované archivní prameny jasně dokládají, že o definitivním termínu sjezdu rozhodla biskupská konference na svém zasedání v Olomouci až 9. 10. 1934.

39 ▶ Zlatuše KUKÁNOVÁ, *Urovnání československo-vatikánských vztahů a jmenování nového nuncia v roce 1935*. Přednáška na semináři „Vatikán a Československo 1918–1938" dne 15. 10. 2009 v Arcibiskupském paláci v Praze.

40 ▶ Saverio Ritter (1884–1951), po matce Švýcar, vysvěcen 1906, studoval na Lombardské koleji v Římě, na katolické univerzitě ve Freiburgu, získal doktorát na ambrosiánské akademii v Miláně. Pracoval ve stejnojmenné Ambrosiánské knihovně, v ní převzal většinu funkcí po odchodu stávajícího papeže do Říma, od roku 1924 působil ve Státním sekretariátu. Po odchodu z ČSR vedl místo nemocného nuncia bernskou nunciaturu. V souvislosti se jmenováním nunciem vysvěcen 11. 8. 1935 arcibiskupem z Aeginy.

protože znal zdejší poměry z doby svého předchozího působení v Praze v letech 1927–1929, kdy vrcholilo jednání o modus vivendi. Svatý stolec se snažil využít jeho největší přednosti, totiž znalosti a orientace na německy mluvící prostředí, a očekával bezproblémové přijetí jeho nominace většinou politické reprezentace. Zároveň naznačoval uzavření veškerých jednání o prvém bodu modu vivendi k otázce hranic státu a diecézí.[41] Předpokládalo se, že nunciova přítomnost a osobní angažmá pomůže při řešení otázky vztahu českých a německých katolíků, kterou se nepodařilo vyřešit ani pompézním setkáním katolíků všech národností v Československu na pražském červnovém sjezdu.[42] Vatikán tak opět dokázal spojit příjemné s užitečným. Dokončil neuzavřenou kapitolu v jednáních s Československem a získal na svou stranu stát uprostřed Evropy s čerstvě uzavřenou spojeneckou smlouvou s Francií a Sovětským svazem. Kromě toho, že po dvou letech získal zpět post doyena pražského diplomatického sboru na úkor německého vyslance Waltra Kocha, vyslal do Berlína v osobě obratného a schopného diplomatického zástupce[43] podporovaného papežem Piem XI. jasný signál, že jeho posláním bude také sledování vnitropolitických poměrů v Německu. Tímto krokem vyvolal u německých sousedů odmítavou reakci.

Pro splnění nelehkého úkolu měl S. Ritter vynikající předpoklady a nejlepším doporučením mu byly předchozí pražské zkušenosti a role úspěšného vyjednavače a prostředníka při jednání nunciatury o modus vivendi s Černínským palácem,[44] dobrá znalost církevně-politických poměrů v Československu, dosavadní diplomatické a osobní zkušenosti z německy mluvícího kulturního

41 ▶ Konečně se podařilo dořešit záležitost hranice slovenských diecézí, i když otevřenou zůstávala část vratislavské diecéze na našem území pro odpor nacistického Německa, poukazujícího na uzavřený konkordát se Svatým stolcem.

42 ▶ Z. KUKÁNOVÁ, *Projevy solidarity při pořádání celostátního katolického sjezdu.* In: Teorie a praxe politického katolicismu 1870–2007. Ed. P. Marek. CDK, Brno, 2008, s. 179–182. J. ŠEBEK, *Politické a národnostní tenze,* s. 147–159. Vzájemná nedůvěra mezi českými a německými katolíky se ještě prohloubila po uzavření účetnictví německé národnostní sekce, když se prokázaly snahy jejího předsednictva využít část získaných peněz pro budoucí činnost německého politického katolicismu.

43 ▶ Národní archiv (dále NA), Ministerstvo zahraničních věcí – výstřižkový archiv I., 1918–1939, k. 3843 – Lidové listy 6. 8. 1935: *„Svatý otec jmenoval Msgra Saveria Rittera apoštolským nunciem pro Prahu.“*

44 ▶ Rozuměj s ministerstvem zahraničních věcí.

prostředí. Po několika letech se tedy vracel do Prahy zralejší a zkušenější. Na podzim 1935[45] přicházel splnit nejdůležitější poslání Svatého stolce a při tom dokázat oprávněnost tvrzení vatikánských církevních kruhů, kde měl pověst jednoho z nejschopnějších kuriálních diplomatů.[46] Vše záhy zúročil při spolupráci s J. J. Rücklem, úspěšně vyjednávajícím se slovenskou církevní hierarchií a katolickými politickými stranami, kterému se podařilo sjednotit český a slovenský katolicismus a především získat Slovenskou ľudovou stranu pro odevzdání hlasů E. Benešovi. V prvních dnech volebního boje před prosincovou prezidentskou volbou dal nuncius Benešovi najevo svou podporu pozváním na večeři.[47]

Už během letní návštěvy kardinála Verdiera v ČSR začal neoficiální boj mezi oběma arcibiskupy, totiž pražským Karlem Kašparem[48] a olomouckým Leopoldem Prečanem, o předpokládaný a dlouho očekávaný kardinálský purpur, jenž měl završit dobré vztahy Svatého stolce a Československa.[49] V této souvislosti nelze nepřipomenout snahu lidoveckého ministra Mons. Jana Šrámka získat kardinálský klobouk pro francouzsky orientovaného arcibiskupa Prečana, svého dlouholetého přítele, exponenta moravského politického katolicismu, oporu Československé strany lidové mezi církevní hierarchií, dosavadního předsedu biskupské konference a hlavního organizátora katolického sjezdu.[50]

45 ▶ Agrément uděleno 3. 8. 1935, pověřovací listiny předal 21. 10. 1935 prezidentu Masarykovi v Lánech.

46 ▶ AMZV, PZ Vatikán, 1935, III. periodická zpráva za 3. čtvrtletí, čj. 229/dův./1935 ze 12. 10. 1935, s. 3.

47 ▶ A. GAJANOVÁ, *Dvojí tvář*, s. 172–173.

48 ▶ Karel Kašpar (1870–1941), absolvent teologie a filozofie v Římě 1893, vysvěcen v Římě na kněze 25. 2. 1893, studium práva na papežské univerzitě u sv. Apolináře 1896–1898, kaplan u sv. Mikuláše na Malé Straně, spirituál Strakovy akademie v Praze až do r. 1907, kanovník svatovítské metropolitní kapituly 1907–1921, kancléř arcibiskupa L. Skrbenského 1908–1916, generální vikář a světící biskup hradecké diecéze 1920–1921, biskup v Hradci Králové 1921–1931, účastnil se eucharistického kongresu v Chicagu a podnikl cestu za tamními krajany 1926, pražským arcibiskupem jmenován 22. 10. 1931, intronizován 15. 11. 1931. Kardinál 1935 s titulem u sv. Vitala v Římě. Zemřel 21. 4. 1941 po delší nemoci a byl pochován ve svatovítské katedrále v Praze. Autor řady teologických spisů.

49 ▶ Československo bylo poslední post monarchistickou zemí bez kardinála kreovaného po r. 1918.

50 ▶ Z. KUKÁNOVÁ, *Kardinálský klobouk pro Karla Kašpara*. Paginae historiae. Sborník Národního archivu 15, 2007, s. 171–177. Táž, *První kardinálský klobouk pro Československo*. In: Pavel Marek a kol., Jan Šrámek a jeho doba. CDKP, Olomouc 2011, s. 361–371.

Setkání E. Beneše s diplomatickým sborem na Pražském hradě u příležitosti výročí vzniku Československa, 29. 10. 1937. Po Benešově pravici nuncius S. Ritter a rakouský vyslanec F. Marek, po levici K. Krofta. (ANM, Foto PNP1, inv. č. 191e)

Také Benešovo opožděné a marné angažmá prostřednictvím československého vyslanectví u Svatého stolce při Prečanově nominaci lze chápat jako pokus o spolupráci s českým a moravským politickým katolicismem před prezidentskou volbou. Přestože papež Pius XI. dal v posledních měsících několikrát najevo, že uznává Benešovu vnitřní a především zahraniční politiku, vycházel z ustálené tradice jmenovat prvním kardinálem nového státu ordináře v hlavním městě, a zdůraznit tak myšlenku jednoty národa. Nominoval pražského arcibiskupa K. Kašpara, vystupujícího dlouhodobě proti jakémukoliv zpolitizování církve.[51]

Po několika měsících příprav a oficiálních i zákulisních jednání byl tedy E. Beneš v prosinci 1935 zvolen místo nemocného T. G. Masaryka prezidentem republiky. Došlo k tomu díky vnitrostranickému vývoji a podpoře tehdejšího politického katolicismu, tj. obou lidových stran, na níž se nikoliv nepodstatnou měrou podílel Vatikán, respektive nuncius jako jeho prodloužená ruka v Praze. K prezidentské volbě mu kromě předních evropských a československých politiků, diplomatického sboru, spolupracovníků z MZV, zástupců kultury a akademických hodnostářů blahopřála také řada našich a francouzských představitelů církevní hierarchie, stejně jako bývalí pražští nunciové C. Micara, P. Ciriaci a legační rada Giovanni Panico.[52] Ze stovek dopisů a blahopřání, na které odpo-

51 ▶ To byl pouze jeden z mnoha aspektů Kašparovy nominace. K. Kašpar na rozdíl od L. Prečana vystudoval filozofii a teologii v Římě, znal dobře tamní prostředí, těšil se oblibě ve vatikánské kurii (kde působila později řada jeho vysokoškolských profesorů) a u papeže. Navíc měl pověst národnostně snášenlivé osoby, což byl v tehdejší ČSR velice důležitý faktor. Byl také protektorem a podporovatelem České bohoslovecké koleje v Římě a později československé koleje Nepomucenum. Podle možností zajížděl s výpravami poutníků do Říma a dokázal využít všech schopností ve svůj prospěch. Často se v různých sporech přidával na stranu Svatého stolce. Prečanovu případnou nominaci komplikoval na Moravě dosud dožívající v roce 1920 rezignovavší olomoucký arcibiskup Lev Skrbenský, uznávaný Vatikánem až své do smrti v r. 1938 jako moravský kardinál. Československé diplomacii a nunciovi se po delších jednáních podařilo získat pro olomouckého arcibiskupa alespoň čestnou hodnost asistenta papežského trůnu k jeho 70. narozeninám.

52 ▶ Archiv Kanceláře prezidenta republiky (dále AKPR), fond Protokol KPR (1919–1949), inv. č. 1820, vlastnoruční dopisy presidenta republiky dr. E. Beneše, k. 343–344. V seznamu přijatých blahopřání najdeme jména některých členů doprovodné suity kardinála Verdiéra na celostátním katolickém sjezdu např. biskupa z Blois Georges Audolainta a pařížského světícího biskupa Emanuela Chaptala se vzpomínkou na nedávný katolický sjezd v Praze.

vídala kancelář na Pražském hradě společně s E. Benešem ještě v únoru 1936, je třeba zmínit obsah alespoň dvou nejzajímavějších dopisů z českého a moravského katolického prostředí. Snad nejvřelejším a nejupřímnějším z dochovaných dopisů je neformální štědrovečerní a prezidentské přání strahovského premonstrátského opata a dlouholetého senátora za Československou stranu lidovou dr. Metoděje Zavorala[53] z 24. 12. 1935. V něm rekapituluje dosavadních 17 let Benešovy práce pro stát, korunovaných zvolením do jeho čela, a připomíná význam podpory manželky v budoucím postavení.[54] Nejvýznamnější český byzantolog univerzitní profesor František Dvorník[55] popsal 18. 12. 1935[56] pro změnu nadšení na moravském venkově a přijetí výsledků prezidentských voleb za značného přispění moravského křídla lidové strany.[57]

E. Beneš s příslovečnou pečlivostí, hraničící s pedantismem, doplňoval do návrhů odpovědí vlastní myšlenky, poděkování, osobní vzkazy a vzpomínky na společná setkání. Po celou dobu své politické kariéry podobně upravoval a vpisoval vlastní poznámky, postřehy, připomínky a pokyny do úředních

53 ▶ Metoděj Zavoral (1862–1942), římskokatolický kněz, opat kláštera na Strahově, poslanec Revolučního národního shromáždění (1918–1920) a senátor Národního shromáždění za ČSL (1920–1925), kde obhajoval zájmy katolické církve v samostatné ČSR. Na nátlak papeže Pia XI., zakazujícího kněžím politické aktivity, se vzdal práce v ČSL. Spoluzakladatel a dlouholetý předseda Československo-rumunské společnosti, což bylo v souladu s tehdejší Benešovou malodohodovou zahraniční politikou. Angažoval se v pomoci nevidomým a zrakově postiženým dětem, protože měl vážnou oční vadu a problémy. Několik let byl považován za nejvážnějšího nástupce arcibiskupa F. Kordače v případě uprázdnění arcibiskupského stolce před r. 1931. Po Kordačově vynucené rezignaci v létě 1931 se sice dostal mezi pět nejvážnějších kandidátů, z možné volby ho ale vyřadil vyšší věk a oční choroba. V r. 1938 organizoval pohřeb přítele K. Čapka. Zemřel 26. 6. 1942 v Praze.

54 ▶ AKPR, fond Protokol KPR (1919–1949), inv. č. 1820, k. 344, vlastnoruční dopisy presidenta republiky dr. E. Beneše, sign. D 805/36.

55 ▶ František Dvorník (1893–1975), český kněz a historik, uznávaný český a světový byzantolog, absolvent katolické teologické fakulty v Olomouci, vysvěcen 1916, po krátkém působení v duchovní službě na Moravě odešel do Prahy a potom do Paříže, kde studoval několik oborů a získal doktorát filozofie. Profesor církevních dějin na teologické fakultě Univerzity Karlovy, spoluzakladatel Slovanského ústavu v Praze a vědecké revue Byzantinoslavica. Během druhé světové války přednášel v Paříži, v letech 1948–1965 v Durbarton Oaks Center na Harvardově univerzitě. Zemřel během pobytu v Československu 4. 11. 1975.

56 ▶ A KPR, fond Protokol KPR (1919–1949), inv. č. 1820, k. 344, vlastnoruční dopisy presidenta republiky dr. E. Beneše, sign D 805/36.

57 ▶ Měl pravděpodobně na mysli spolužáky z kroměřížského arcibiskupského gymnázia a olomoucké teologické fakulty politika Jana Šrámka a olomouckého arcibiskupa Leopolda Prečana a také senátora a tajného papežského komořího Mořice Hrubana.

i soukromých spisů, projevů, přednášek a korespondence charakteristickým energickým pevným úhledným a rozmáchlým rukopisem.

Další spontánní blahopřání byla adresována manželům Benešovým nebo Haně Benešové jako novopečené první dámě republiky.[58] Ze záplavy osobních dopisů a telegramů od přátel a osobností politického, veřejného a kulturního života stojí za připomínku telegram manželů Jana Jiřího a Růženy Rücklových, odeslaný bezprostředně po prezidentské volbě 18. 12. 1935 v 19.45 hodin. Po ocenění její obětavosti a porozumění pro politickou kariéru jejího manžela v něm mimo jiné stojí: *„My katolíci jsme hrdi, že nejen jsme pro něho hlasovali, ale že byl naším kandidátem, kandidátem celého katolického tábora všech národností republiky…"*[59]

Při osobní návštěvě československého vyslance dr. Vladimíra Radimského[60] u papeže Pia XI. dne 30. 12. 1935 u příležitosti návštěvy diplomatického sboru s novoročním blahopřáním a po tlumočení prezidentova díku za kardinálskou kreaci arcibiskupa Kašpara odpověděl papež, *„že tímto svým aktem chtěl vyznamenati zem a národ, k nimž chová živé sympatie. Dodal, že s velikým uspokojením uvítal nedávné zvolení Dra Beneše presidentem; sleduje od let se zájmem jeho činnost na mezinárodním foru evropském a váží si ho jako zkušeného, velkého státníka"*.[61] Potom požádal vyslance – stejně jako před tím arcibiskupa K. Kašpara –, aby tlumočil dr. E. Benešovi papežské požehnání a T. G. Masarykovi vyřídil vzkaz úcty a přání všeho dobrého. Konsolidaci vztahu mezi katolickou církví a státem dokládá i zpráva dr. Artura Maixnera, dlouho-

58 ▶ Většina z nich je uložena v ANM v osobním fondu Hany Benešové, k. 4 a 30.
59 ▶ ANM, Osobní fond H. Benešová (dále H. Benešová), k. 30, blahopřání k volbě manžela prezidentem ČSR.
60 ▶ J. DEJMEK a kol., *Diplomacie Československa. Díl II. Biografický slovník*, s. 202. Vladimír Radimský (1880–1977), jeden z mála diplomatů z doby monarchie, kde zastával funkci konzulárního atašé v Bombaji (1904–1907), vicekonzula ve Smyrně (1907), Teheránu (1907–1910), Craiově v Rumunsku (1910–1911) a Cařihradě, konzula v Bělehradě (1912–1914). Od ledna 1919 v československé diplomacii, první oficiální diplomatický zástupce v Polsku (1919–1920), první vyslanec ve Švédsku (1920–1927), přednosta osobního oddělení prezidia MZV (1927–1928). Vyslanec ve Vatikánu od 9. 6. 1928 do března 1939, k 30. 4. 1939 penzionován.
61 ▶ AMZV, PZ Vatikán, 1935, IV. periodická zpráva za 4. čtvrtletí, čj. 7/dův./1936 z 10. 1. 1936, s. 5.

letého přednosty 7. církevního oddělení II. sekce MZV,[62] pro Československou stranu lidovou o postupu československé diplomacie v jednáních s Vatikánem z roku 1935. V ní mimo jiné po Kašparově jmenování stálo: *„Jmenování čsl. kardinála je výrazem nového poměru Československé republiky k Vatikánu, je vnějším vyvrcholením naší vzájemné dohody. Není to obrat, jak by snad někdo mohl mylně myslit, nýbrž přirozené dovršení vývoje. … Je to veliký státnický čin presidenta Masaryka a československého ministra zahraničního Beneše, že od počátku byli pro přátelskou úpravu poměru Československé republiky k Vatikánu. Je to tím významnější, že oba svým světovým názorem nestáli na půdě katolicismu. Pochopili však význam Vatikánu, poznali pravý zájem státu a prospěch z dobrého poměru k církvi katolické.“*[63]

Přes pozitivní hodnocení změn v dosavadních vztazích stále nebyly uzavřeny nejdůležitější otázky modu vivendi. K jejich vyřešení došlo až delimitační bulou či správně papežskou konstitucí „Ad ecclesiastici regiminis incrementum“ ze začátku září 1937. Výsledek dlouhého zahraničněpolitického úsilí a její význam pro Československou republiku a římskokatolickou církev ocenil osobním dopisem prezidentu Benešovi arcibiskup Kašpar slovy: *„…nemohu nepřipojit se k veřejnému tisku, který s radostí a zadostiučiněním, že tužby revisionářské tímto zákonem Svatého otce jsou zmařeny, vítá milostivé rozhodnutí Sv. stolice. Z té duše blahopřeji Vám, Pane Prezidente republiky, který od prvopočátku našeho státu ve Své diplomatické prozíravosti Jste ráčil všemožně usilovati o přátelské styky se Sv. stolicí a o úpravu církevních záležitostí v naší republice! – Račte za vše přijati nejoddanější dík, neboť tím jedině se buduje Republice československé pevný základ.“*[64] E. Beneš v děkovném dopisu reagoval na oceněné ukončení I. etapy úpravy církevních hranic republiky. *„Modus*

62▶ J. DEJMEK a kol., *Diplomacie Československa. Díl II. Biografický slovník*, s. 152. Artur Maixner (1889–1971), vicekonzul a konzul generálního konzulátu v Paříži (1920–1925), administrativní sekce MZV (1925–1928), konzul v Krakově (1928–1935), vedoucí církevně politického oddělení (II/7) politické sekce MZV (1935–1939), německá okupace znemožnila jeho odjezd jako chargé d´afaires e. p. ve Finsku. Pro konflikty s Němci v r. 1942 byl degradován z pozice vedoucího oddělení protektorátního ministerstva zemědělství a byla mu zabavena část majetku. Návrat do diplomacie v květnu 1945, vyslanec ve Vatikánu od srpna 1946 do ledna 1949, penzionován v únoru 1949.

63▶ J. KONÍČEK, *Modus vivendi*, s. 107.

64▶ AMZV, II. sekce, 1918–1939, k. 45 – dopis kardinála Karla Kašpara prezidentu Benešovi ze 7. 9. 1937. N. O. 306.

vivendi byla jedna z nejdůležitějších a ovšem i nejobtížnějších otázek, jež jsem jako zahraniční ministr řešil… Myslím, že dnes – po všem tom, co se kol nás děje – se chápe nejlépe význam tohoto díla. … Bulla, která potvrzuje státu jeho pevné hranice, bude i u nás zárukou klidného vývoje.“[65] Také prezident připomněl arcibiskupovi jeho osobní vklad i zásluhy dalších zástupců hierarchie při vyjednávání.

Po několika měsících nabraly domácí i mezinárodní události další vývoj a dramatický spád. Československo mimo jiné doplatilo na nedořešené vnitřní národnostní otázky. V nastalé situaci roku 1938 dával Vatikán najevo sympatie Československu a byl si vědom jeho oběti ve prospěch evropského míru.[66] Vyústěním politického vývoje byla Benešova abdikace 5. 10. 1938 a odchod z vlasti.

Kardinál Verdier s opatem M. Zavoralem na Staroměstské radnici, 1. 6. 1938 (ANM, Foto PNP1, inv. č. 3746)

65 ▶ Tamtéž, dopis prezidenta Beneše kardinálu Kašparovi z 12. 10. 1937. Opožděnou Benešovu odpověď způsobilo úmrtí T. G. Masaryka.
66 ▶ AMZV, PZ Vatikán, 1937, zpráva vyslance V. Radimského MZV čj. 260/dův./38 z 3. 10. 1938.

V exilu (v USA a Velké Británii)

Ještě před odchodem z Československa jednal Beneš s nunciem a také vydal všem ministrům a spolupracovníkům potřebné instrukce, proto mohl 24. 8. 1939 vzkázat do protektorátu v šifrovaném šestibodovém vzkazu „Od Pánka Vítovi" základní pokyny k činnosti.[67] Třetí z nich se týkal církve a zněl: *„Vyslovit přání u jednot. duchovenstva, aby sebevědomí národní v lidu drželi: v tom mohou pomoci ti, které Pánek při odchodu označil za spolehlivé."*[68] Během pobytu ve Spojených státech amerických spolupracoval E. Beneš kromě politiků a bývalých československých diplomatů s různými svazy a spolky. Byli mezi nimi představitelé a zástupci českých katolíků v USA, vedení reverendem dr. A. Žižkou, OSB. S představiteli krajanských katolických spolků v Americe a česko-americkým benediktinským opatstvím v Lisle udržovali kontakty jak T. G. Masaryk před vznikem samostatného československého státu,[69] tak později i jeho ministr zahraničních věcí. Při setkání s krajany v červnu 1939 v Chicagu, pořádaném Ústředním výborem československých legionářů u příležitosti oslav Benešových 55. narozenin, se sešli všichni bez rozdílu vyznání a politických názorů, aby podpořili snahy o sjednocení zahraničního odboje.[70] V rámci omezených komunikačních možností se snažil udržovat kontakty a posilovat národní sebevědomí v protektorátu.[71] V červenci 1939 odešel do Francie dlouholetý představitel politického katolicismu a ministr československých vlád J. Šrámek společně s nejbližším spolupracovníkem Františkem Hálou, aby tam jednal s katolickými kruhy v Benešův prospěch.

67 ▶ ANM, osobní fond A. Klimek (dále A. Klimek), k. 53 – vzkaz od E. Beneše a vlády do protektorátu (kopie z Benešova archivu), 2. světová válka, k. 36.
68 ▶ Tamtéž.
69 ▶ J. KONÍČEK, *Mons. Oldřich Zlámal – kněz a sjednotitel československého osvobozovacího hnutí v USA*. In: Osobnost v církvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století. Eds. P. MAREK a J. HANUŠ. CDK, Brno 2006, s. 146–154. Hedvika KUCHAŘOVÁ, *Pittsburská dohoda a její moravský signatář Msgre. Oldřich Zlámal. Ke 100. výročí založení Česko-americké národní rady – Czech-American National Council v Chicagu a 120. výročí založení Národního slovenského spolku – National Slovak Society v Pittsburgu.* Vlastivědný věstník moravský, 2010, č. 1. Dagmar HÁJKOVÁ, *„Naše česká věc". Češi v Americe za první světové války.* Knižnice Dějin a současnosti, Praha 2011. Z. KUKÁNOVÁ, *Od České bohoslovecké koleji k Nepomucenu.* Paginae historie. Sborník Národního archivu 20, č. 1, 2012, s. 102–124.
70 ▶ ANM, A. Klimek, k. 53 – Programová řeč druhého čsl. presidenta Československé Republiky Dr. Eduarda Beneše. In: Pravda vítězí. Svobodné Československo ve svobodné Evropě. Ústřední výbor československých legionářů, Chicago 1939.
71 ▶ ANM, A. Klimek, k. 53 – vzkaz od E. Beneše a vlády do protektorátu z 24. 8. 1939.

Neochotu části amerických katolických krajanů přispívat finančně a podporovat budoucí vládu dokládá dopis Vojty Beneše mladšímu bratrovi z 22. 9. 1939.[72] V něm mimo jiné tlumočil vzkaz předsedy katolického svazu Wollnera o neshodách mezi česko-americkými katolíky, rozdělenými, jak už je to mezi krajany obvyklé, do několika táborů. Nejednotnost ještě více podpořilo prohlášení chicagského kardinála proti bývalému prezidentu Benešovi po návratu z nedávné římské papežské volby. Kardinál Kašpar mu údajně v Římě řekl, že E. Beneš je nepřítelem katolické církve a zradil ji. Katolický svaz přispěl do podpůrné sbírky pro exilovou činnost a obnovu vlády jen tisíc dolarů, zatímco liberálové čtyřicet tisíc se zdůvodněním, že tamní katolíci musí především vydržovat školy a kostely. Vojta navrhoval pro uklidnění poměrů příjezd Mons. Šrámka nebo důrazný dopis Svazu, který by mohl přispět k zastavení štvavých článků v krajanském tisku, především v katolickém Hlasu, vydávaném v St. Louis.[73]

Beneš si po odchodu z Československa uvědomoval nutnost nejširší možné podpory pro dosažení politických cílů směřujících k uznání exilové vlády a později anulace mnichovské dohody Francií a Velkou Británií, církev a Vatikán z toho nevyjímaje. Vyjednávání se Svatým stolcem však komplikovala diskontinuita diplomatických styků, když tehdejší vyslanec dr. V. Radimský musel pod tlakem německé výzvy československým diplomatům z 16. 3. 1939 předat vyslanectví německým úřadům a opustit Řím.[74] Přesto nedošlo k uznání rozpadu Československa Vatikánem de iure, protože nuncius Ritter opustil Prahu až po vyhoštění říšskými úřady v dubnu 1939 a modus vivendi jako základ vzájemných vztahů zůstával stále platným. Po Benešově uznání prezidentem v Británii 20. 7. 1940 a schválení ustavení československé prozatímní vlády usiloval prezident o obnovení diplomatických styků s různými zeměmi, mimo

72 ▶ ANM, A. Klimek, k. 53.
73 ▶ Mezi krajany se dokonce objevila informace, že exprezident je vlastníkem velkostatků, a proto část krajanských kruhů usoudila, že není potřeba organizovat finanční sbírky a žádat je v Americe. K tomuto názoru se klonily i některé kruhy Českého národního sdružení (Czech-American National Aliance) v Americe. Mimo jiné vycházely z filozofie, že anglická vláda vydá prozatímní Benešově vládě zadržené peníze v anglické bance a obě vlády převezmou společně vydržování československého zahraničního vojska.
74 ▶ F. X. HALAS, *Fenomén Vatikán*, s. 572.

jiné také se Svatým stolcem. Papežský delegát v Británii William Godfrey na Benešovu nabídku osobní schůzky z 15. 11. 1940 kvůli ujasnění církevních problémů v Československu za války i po ní reagoval rezervovaně s poukazem, že je třeba setkání odložit. Byl si totiž vědom možného negativního dopadu jakýchkoliv neuvážených kroků na další dění a postavení katolíků v protektorátu.[75]

Prezident ve svém memorandu z května roku 1943[76] připomněl postoj Pia XI. k Československu v září 1938 a jeho morální poselství. Rekapituloval v něm dosavadní styky a snahy navázat neoficiální vztahy s londýnskou vládou. Mimo jiné ocenil rozhodnutí Vatikánu neobsazovat uvolněný pražský arcibiskupský a biskupský stolec v Brně a Českých Budějovicích a odmítnout německé návrhy nominovat do Českých Budějovic českého kandidáta za předpokladu nominace Němce (pravděpodobně ambiciózního převora řádu maltézských rytířů Franze Wernera Bobeho nebo metropolitního kanovníka Josefa Grünera) do Prahy.[77] Po celou dobu naléhal na nutnost změny vatikánského politického kursu vůči Československu s poukazem na nemožnost pozdějšího pokračování politiky založené na modu vivendi.[78] V roce 1943 Svatý stolec považoval neoficiální styky s exilovou vládou za užitečné, a proto instruoval Mons. Godfreye prostřednictvím kardinála státního sekretáře Luigiho Maglione[79] udržovat s Benešem důvěrné kontakty a oznámit mu přijetí jeho memoranda. Dále v instrukci stálo: *„Pan Beneš snadno pochopí, že v současné nanejvýš delikátní situaci nelze dále dělat více. Nepochybuji, že se budete řídit opatrností a taktem, jichž si vyžadují okolnosti, a budete mě laskavě stále o věci informovat.“*[80] Přes vážný

75 ▶ Situaci Vatikánu samozřejmě komplikovaly diplomatické kontakty se Slovenskem.
76 ▶ Edvard BENEŠ, *Paměti. Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství.* Orbis Praha, 1947, s. 494–504.
77 ▶ J. MACHULA, *Československo a Vatikán*, s. 43; F. X. HALAS, *Fenomén Vatikán*, s. 577. K Bobeho možné kandidatuře také Z. KUKÁNOVÁ, *Dr. Josef Pluhař – kancléř a vyslanec řádu maltézských rytířů. (K navázání diplomatických styků s Československem v roce 1939).* Paginae historie 13, 2005, s. 51 an.: Zdeněk HAZDRA, *Antonín hrabě Bořek – Dohalský z Dohalic (1882–1942). Šlechtic, kněz a vlastenec.* In: Osobnost v církvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století. Eds. Pavel Marek, Jiří Hanuš, CDK Brno 2006, s. 384–385.
78 ▶ F. X. HALAS, *Fenomén Vatikán*, s. 577.
79 ▶ Luigi Maglione (1877–1944), vysvěcen 1901, titulární biskup cesarejský, nuncius v Bernu (1920–1926) a Paříži (1926–1935), kardinál ve stejném termínu jako K. Kašpar 1935, prefekt koncilní kongregace 1938–1939, prefekt kongregace pro mezinárodní církevní vztahy a kardinál státní sekretář Pia XII. 1939–1944, protektor papežské církevní akademie 1939–1944.
80 ▶ F. X. HALAS, *Fenomén Vatikán*, s. 577.

zájem tentokrát ze strany Svatého stolce k jejich navázání nedošlo ani v roce 1944. Neoficiálním prostředníkem Benešovy londýnské vlády se stal absolvent teologie a filozofie a prefekt papežské bohoslovecké koleje Nepomucenum v Římě Jaromír Machula, který vstoupil po osvobození Říma v roce 1944 jako dobrovolník do československé armády a později se stal tajemníkem tamního Československého národního výboru.[81]

Aktivity londýnského nuncia, Machulovo vyjednávání a politický vývoj událostí prvních měsíců roku 1945 přinesly změnu v přístupu vatikánských kruhů, které si přály zahájit jednání o obnovení diplomatických styků, protože předpokládaly přirozený vývoj ve střední Evropě a obnoveném Československu.[82] Vycházely při tom z premisy, že tak dojde přirozenou cestou k vyřešení otázky samostatného Slovenského státu. Při jednáních zdůrazňovaly, že s ním z církevních a náboženských důvodů musely udržovat nějaký styk, i když pouze na úrovni vatikánského chargé d´affaires v Bratislavě, tedy na úrovni zahraničních úřadů, nikoliv na nejvyšší úrovni mezi papežem a slovenským prezidentem.[83] Méně problematický se zdál vztah k protektorátní vládě. Vatikán zdůraznil kontinuitu diplomatických vztahů, protože považoval X. Rittera stále za pražského nuncia a objekt nunciatury ve Voršilské ulici za udržovaný.[84] Diplomaticky se tak vyhnul případným nedorozuměním s tím, že jeho posláním není zasahovat do vnitropolitických poměrů, nýbrž pouze zastupovat a hájit zájmy věřících v daném teritoriu. Po nunciově odjezdu z Prahy na začátku roku

81 ▶ Jaromír Machula (1916–2000), od roku 1937 studoval teologii a filozofii v Římě, vysvěcen 12. 7. 1942, prefekt papežské koleje Nepomucenum, vyjednával o možnostech navázání diplomatických styků mezi Vatikánem a Benešovou vládou, v září 1945 se vrátil z Říma přes Londýn do Prahy. Kaplan ve Vejprnicích u Plzně 1. 11. 1945 – 31. 1. 1946. Po navázání diplomatických vztahů církevní poradce vyslanectví od 1. 2. 1946 do 6. 6. 1948, potom údajně na výslovné arcibiskupovo přání studoval církevní právo. Krátce kaplanem v jižním Tyrolsku. V červenci 1952 zvolen členem Rady svobodného Československa v New Yorku, redaktor českého vysílání italského rozhlasu. Roku 1954 opustil Řím, působil v Mnichově a Hamburku v duchovní správě a péči o české uprchlíky, později duchovním správcem hamburských nemocnic. Po roce 1989 často navštěvoval Čechy. Zemřel 22. 6. 2000 v Siegenu.

82 ▶ J. KONÍČEK, *Modus vivendi*, s. 146.

83 ▶ Svatý stolec se tak snažil snížit dopad přijetí Karla Sidora v Římě jako slovenského vyslance v květnu 1939.

84 ▶ Situaci údajně komplikovalo předání čsl. zastupitelského úřadu vyslancem dr. V. Radimským.

1939[85] vedl v letech 1940–1942 nunciaturu až do nuceného uzavření z podnětu K. H. Franka jako Ritterův zástupce ve funkci chargé d´affaires Rafael Forni, pendlující pravidelně mezi Prahou a Berlínem. Plnil tak částečně úlohu spojky protektorátního episkopátu se Svatým stolcem. Při jedné z posledních schůzek s biskupem M. Píchou v Hradci Králové v roce 1942 vyzdvihl Benešovu oblibu a postavení v zahraničí.[86]

Situace v Československu od roku 1945

Po zkušenostech s druhou světovou válkou panoval mezi státem a katolickou církví vzájemný respekt, obě strany se snažily řešit sporné otázky dohodou podle vládního programu, zaručujícího plnou svobodu náboženského vyznání a nezasahování do vnitřního života církví a jejich činnosti. Přesto se nevyhnuly různým sporům a napětí, podmíněným odlišným vývojem v českých zemích a na Slovensku v letech 1939–1945. Římskokatolickou církev stejně jako politickou reprezentaci od prezidenta přes středolevicovou vládu, státní správu až k obyvatelstvu čekalo řešení spousty úkolů.[87] Kromě obnovy farní sítě v předválečném rozsahu bylo třeba obsadit vakantní pražské arcibiskupství a některá biskupství, jmenovat nové kanovníky, obnovit činnost zdecimovaných seminářů, klášterů, řádových nemocnic a jiných církevních objektů, které sloužily během války různým účelům. Katolická církev v Čechách a na Moravě (na rozdíl od Slovenska) získala u obyvatel morální kredit a až na malé výjimky byla posílena díky postojům většiny duchovních správců a hierarchie za druhé

85 ▶ Marek ŠMÍD, *Dramatický osud apoštolského nuncia Xaveria Rittera v období nesvobody (1938-1945)*. In: Období nesvobody, eds. Jaromír TAUCHEN - Karel SCHELLE, Ostrava 2014, s. 229-234.

86 ▶ Karel KAPLAN, *Stát a církev v Československu 1948–1953*. Nakladatelství Doplněk, Brno 1993, s. 10.

87 ▶ AKPR, Protokol KPR (1919) 1948–1962, i. č. 1992 Audience biskupů, sign. D 3577/45, záznam z 16. 6.1945 – brzy po Benešově návratu do vlasti požádali o audienci zástupci českého a moravského duchovenstva: hradecký biskup dr. Mořic Pícha, světící olomoucký biskup dr. Stanislav Zela, který měl zastupovat nemocného arcibiskupa L. Prečana, a kapitulní vikář dr. Bohumil Opatrný s konzistorním sekretářem dr. Janem Boukalem. Jako datum setkání byl určen 20. červen 1945.

světové války.[88] Celkově se snížil počet farářů, částečně zdecimovaný Němci za okupace, podle aktuálních poválečných odhadů uplatněných při Norimberském procesu bylo po březnu 1939 zatčeno 487 katolických farářů.[89]

Na základě dekretu o odsunu německého a maďarského obyvatelstva,[90] zbaveného státního občanství a právní ochrany, se po odchodu laického a řeholního kléru z Československa početní stav duchovních správců opět povážlivě zmenšil. Zvláště citelně se to dotklo českého pohraničí, respektive především litoměřické diecéze, kde většina tamních farářů sdílela osud farníků a odešla s nimi především do Bavorska, případně do Rakouska.[91] Stejně se vystěhovali německy mluvící řeholníci a řádové sestry z klášterů (např. premonstráti z Teplé, benediktini z Broumova, cisterciáci z Oseka a Vyššího Brodu, řád německých rytířů a řádové sestry působící jako ošetřovatelky v různých zařízeních). Přes epizodickou snahu o obnovení aktivit byla utlumena činnost maltézských rytířů za jednání některých německých členů za druhé světové války apod.[92] Na tento majetek byla uvalena takzvaná národní správa. Už na podzim 1945 odhadoval kapitulní vikář dr. Bohumil Opatrný, spravující arci-

88 ▶ Bedřich HOFFMANN, *A kdo vás zabije… Život a utrpení kněžstva v koncentračních táborech*. Společenské podniky, Přerov 1947. František LUDVÍK, *České katolické kněžstvo s národem a lidem v boji, utrpení a práci pro lepší zítřek*. Arcidiecézní pastorační ústředí Praha 1946. Otázkou perzekuce křesťanů v době nacismu a komunismu se v současné době zabývají Ústav pro studium totalitních režimů (koordinátorkou projektu Odboj a perzekuce křesťanů v době nacismu a komunismu (1939–1989) je S. Vodičková) a Česká křesťanská akademie (koordinátorem projektu Martyrologium katolické církve v českých zemích ve 20. století je J. Stříbrný). Z novější literatury například František VAŠEK – Zdeněk ŠTĚPÁNEK, *Rezistence moravského duchovenstva v době nacistické okupace*. Časopis Matice moravské 115, 1996, s. 73–96. Titíž, *Trnitá cesta moravského duchovenstva (1939–1945)*. Šimon Ryšavý, Brno 2003. S. VODIČKOVÁ, *Papežovi špióni. Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova v soukolí moderních dějin na příkladu P. Antonína Zgarbíka SJ*. Securitas imperii 19, 2011, č. 2, s. 110–142. Vladimír ČERNÝ, *Gestapo proti katolické církvi. Zásah vůči klášteru augustiniánů na Starém Brně a následné soudní procesy*. Securitas imperii 25, 2014, č. 2, v tisku.

89 ▶ Václav VAŠKO, *Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce*. I., Zvon, Praha 1990, s. 123.

90 ▶ Karel JECH – Karel KAPLAN, *Dekrety prezidenta republiky 1940–1945. Dokumenty 1. a 2. díl*. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1995 – jednalo se téměř o 100 dekretů různého obsahu.

91 ▶ Dále se to týkalo pražské arcidiecéze a budějovické diecéze.

92 ▶ Dušan TOMÁŠEK, *Konfidenti*. Praha 1991, s. 137–164 obsahuje výběr z vyšetřovacích protokolů; Jiří POŘÍZKA, *Maltézští rytíři v Čechách a na Moravě 1870–1998. České velkopřevorství řádu maltézských rytířů a jeho představitelé. Votobia,* Olomouc 2002. Z. KUKÁNOVÁ, *Dr. Josef Pluhař,* Paginae historie 13, 2005, s. 53 an. Z. HAZDRA, *Antonín hrabě Bořek-Dohalský z Dohalic (1882–1942),* s. 384–385.

diecézi v době sedisvakance,[93] že odsunem opustí arcidiecézi šest set tisíc katolíků a zároveň budou opuštěny 183 fary.[94] Jak se později ukázalo, byl to velice optimistický odhad: z bývalých Sudet odešel mnohonásobně vyšší počet obyvatel německé národnosti a v arcidiecézi chybělo podstatně více duchovních správců.[95] K nejznámějším osobnostem z vysoké církevní hierarchie, kterých se dotkly události spojené s odsunem, patřili litoměřický biskup Anton Alois Weber[96], pomocný biskup pražský Jan Remiger[97] a probošt Anton Franz.[98] Také

93 ▶ Bohumil Opatrný (1880–1965), středoškolský profesor náboženství a překladatel náboženské literatury, vysvěcen 1905, kanovník pražské metropolitní kapituly 1928, generální vikář pražské arcidiecéze 1932–1941, kapitulní vikář – řídil arcidiecézi od 22. 4. 1941 do 11. 11. 1946, tj. od smrti pražského arcibiskupa Karla Kašpara do nominace Josefa Berana. Po jeho nástupu generální vikář od 11. 11. 1946. Zemřel 20. 5. 1965, pohřben v Praze-Břevnově.

94 ▶ Národní archiv, Archiv pražského arcibiskupství-ordinariát (fond pracovně označován „Beran"), sign. 517-9-3, s. 47, dopis kapitulního vikáře B. Opatrného opatu P. Neužilovi do USA z 2. 2. 1946. Archivní fond obsahuje korespondenci arcibiskupského ordinariátu od r. 1938, tedy z konce archiepiskopátu Karla Kašpara do počátků archiepiskopátu Josefa Berana přibližně do r. 1948. Na rozdíl od dalších dokumentů z této doby se paradoxně zachovalo 18 kartonů díky zásahu bezpečnosti, která odvezla spisy z arcibiskupského paláce na Hradčanském náměstí ve snaze získat a shromáždit kompromitující materiál proti arcibiskupu Beranovi.

95 ▶ V. VAŠKO, *Kardinál Beran a jeho zápas s totalitou. Portrét osobnosti.* Soudobé dějiny 8, 2001, č. 2–3, s. 389. Vaško uvádí, že v pražské arcidiecézi chybělo z 1350 potřebných asi 700 kněží, aniž by citoval pramen. Týž autor později (ve stati *Arcibiskup Beran – symbol odporu proti komunismu.* Securitas imperii 11, 2005, s. 95) uvádí, že potřebných duchovních v arcidiecézi bylo 1300, opět bez bližší citace.

96 ▶ Antonín Alois Weber (1877–1948), římskokatolický duchovní německé národnosti, doktorát teologie v Římě, vysvěcen 17. 2. 1901, kaplan v Teplicích 1901, katecheta měšťanských škol a učitel náboženství v Ústí nad Labem, biskupský notář a papežský tajný komoří 1923, člen rady litoměřické konzistoře a oficiál církevního soudu 1927, první kanovník 1930. Po smrti Josefa Grosse jmenován 22. 10. 1931 litoměřickým biskupem s důrazem na sociální a charitativní službu a náboženskou výchovu, vysvěcen 22. 11. 1931 ve Svatovítské katedrále arcibiskupem K. Kašparem. Intronizován 6. 12. 1931 v Litoměřicích. Po válce čelil kritice a pokusům o násilný odsun, 17. 6. 1945 byl deportován do připraveného sběrného tábora. Na zákrok litoměřického revolučního národního výboru byl propuštěn, nakonec byl na poslední chvíli ušetřen odsunu s ohledem na své postoje za okupace, věk a zdravotní stav. Ve snaze uklidnit situaci rezignoval na biskupský úřad v lednu 1947, jmenován titulárním biskupem samoským, částečně se stáhl do ústraní a dál zůstával v biskupské rezidenci (i po jmenování nového biskupa Štěpána Trochty 28. 9. 1947), zemřel 12. 9. 1948 a je pochován v Litoměřicích.

97 ▶ Jan Nepomuk Remiger (1879–1959), český katolický duchovní německého původu, pomocný biskup pražský 1929–1945, titulární biskup dadimenský (vysvěcen 2. 2. 1930) v roce 1940 neúspěšně navržen německým velvyslancem u Svatého stolce D. von Bergenem jako kandidát na biskupa budějovického, poslední biskupská svěcení udělil 29. 4. 1945. Po ukončení druhé světové války se jeho další setrvání v arcidiecézi stalo předmětem neúspěšných jednání. Nakonec sdílel osud s farníky německé národnosti, odešel s nimi v r. 1946 do Bavorska. Zemřel 21. 5. 1959 v Gautingu a je pochován v mnichovském dómu.

98 ▶ Anton Franz (1870–1953), český katolický duchovní německého původu, sídelní kanovník a probošt metropolitní kapituly u sv. Víta, vicekancléř německé teologické fakulty v Praze. Odešel v roce 1946 z Československa.

bylo třeba vyřešit otázku likvidace generálního vikariátu pro německou část arcidiecéze v Ostrově nad Ohří.

Na začátku roku 1946 navštívil Československo viceprezident Americké pomocné akce Mons. Oldřich Zlámal, známý ze spolupráce s americkými katolickými krajany a politickou reprezentací při vzniku samostatného státu.[99] Při audiencích u E. Beneše po příjezdu a před návratem za oceán mu sdělil poznatky k zásadním otázkám vnitropolitického vývoje. Prezident dal českoamerickému hostu na rozloučenou prohlášení, že Československá republika je a nadále bude demokratickým státem, respektujícím svobodu přesvědčení a názoru, *„především svobodu náboženství, církví a náboženského kultu“*.[100] Dále ho ujistil, že jako nezávislý stát, kterým v budoucnu zůstane, bude zachovávat a uplatňovat *„objektivitu a plnou toleranci k přesvědčení a náboženské víře všech svých občanů“*.[101]

Mons. Zlámal na závěr tříměsíčního pobytu ve staré vlasti shrnul postřehy a připomínky pro prezidenta republiky do třístránkového elaborátu.[102] Vyzdvihl v něm respekt a uznání jeho práci a přání národa nadále zachovat demokracii. Odmítl politikaření a doporučil při volbě nových členů parlamentu a obsazování odpovědných míst výběr podle kvalifikace. Upozornil na aktuální politický vývoj, postavil se proti možnému kulturnímu boji při prosazování požadavku odluky státu od církve nebo při nedemokratických zásazích do katolického vyučování na školách, případně při definitivním uzavření nebo

99 ▶ J. KONÍČEK, *Mons. Oldřich Zlámal*, s. 153–154. Oldřich Zlámal (1879–1955), narozen v Kokorech na Moravě, přijel do Clevelandu s biskupem J. M. Koudelkou 1904 a zde vysvěcen 1904, správce slovenské osady sv. Vendelína v Clevelandu 1904–1909, správce osady sv. Cyrila a Metoděje v Youngstownu 1909–1915 a osady P. Marie Lurdské v Clevelandu 1915, překladatel z francouzštiny do češtiny, vydavatel novin a časopisu Farník, dopisovatel různých listů v Clevelandu a Chicagu. Zástupce amerických Čechoslováků, bojujících za osvobození, za první světové války s ním jednal v Clevelandu T. G. Masaryk, podepsán pod Pittsburskou deklarací. Podporoval unionistické snahy olomouckého arcibiskupa A. C. Stojana a apoštolátu sv. Cyrila a Metoděje. Čestný předseda Národního svazu českých katolíků v Americe, zúčastnil se celostátního katolického sjezdu v Československu (1935), organizoval finanční (1938) a materiální (1944–1945) pomoc Československu. Zemřel v Clevelandu 24. 3. 1955. Vydal paměti pod názvem „Kronika mého života“. Cleveland 1954.

100 ▶ NA, APA-ord., sign. 517-9-2, s. 90 – *Stanovisko presidenta republiky k otázce víry a náboženské svobodě.*

101 ▶ Tamtéž.

102 ▶ NA, APA-ord., sign. 517-9-2, s. 91–93 – *Některé připomínky Msgre Oldřicha Zlámala pro p. presidenta republiky dr. Edv. Beneše z 9. 4. 1946.*

postátnění katolických a řádových škol. Připomněl úvahy zahraničního odboje o právech katolíků minimálně na předválečné úrovni, dále apeloval na vyřešení poměru k Vatikánu a obsazení uprázdněného arcibiskupského a biskupských stolců. Rychlé a kladné vyřešení většiny otázek považoval za významný signál demokratického vývoje do zahraničí. V závěru doporučil E. Benešovi, aby se podle možnosti seznámil s činností Katolické charity za okupace a dalších měsících po osvobození, protože si zaslouží veřejné uznání. Z obsahu Zlámalova „memoranda" můžeme vyčíst schopnost dobré analýzy aktuálních problémů a odhadu dalšího vývoje v Československu, který se postupně začal naplňovat. Benešovo stanovisko k otázce víry a k náboženské svobodě, byť by bylo bývalo vedeno sebelepšími úmysly, nemohlo za tehdejší politické konstelace dlouhodobě obstát.

Vztah E. Beneše a J. Berana

Po obnovení československo-vatikánských diplomatických styků[103] a více než pěti letech od úmrtí pražského arcibiskupa Karla Kašpara došlo po delším vyjednávání mezi vládou a Svatým stolcem konečně k obsazení uprázdněného arcibiskupského stolce. I přes příslib brzké kardinálské nominace, která by se zamlouvala i prezidentu Benešovi,[104] padla kandidatura nejvážnějšího nominanta Vatikánu, Kašparova vrstevníka královéhradeckého biskupa Mořice

103▶ Prvního diplomata Svatého stolce v ČSR, v září 1945 z Berlína se navrátivšího R. Forniho, MZV nejprve neuznalo a považovalo pouze za prostředníka při řešení otázek spojených s obnovením diplomatických styků. V lednu 1946 došlo k jmenování chargé d´affaires a po delším jednání vlády a Černínského paláce se Státním sekretariátem začal v Praze působit předválečný nuncius S. Ritter od června 1946 v nižší diplomatické hodnosti pouze jako internuncius. Československý vyslanec dr. Artur Maixner předal pověřovací listiny v srpnu 1946.

104▶ AMZV, PZ Vatikán, 1946, 8. politická zpráva za období 18. 4. – 5. 5. 1946, čj. 204/46 ze 4. 5. 1946, s. 2 – omylem uvádí 29. 5.1946, avšak datum vyhotovení PZ a její přijetí na MZV 15. 5. 1946 včetně požadavku CDA F. Schwarzenberga o audienci J. Machuly u Tardiniho na 29. 4. 1946 omyl vyvracejí. Zřejmě jde o přehlédnutí při přepisu zprávy, opakující se i v AMZV, ZÚ Vatikán, 1945–1959, k. 3 – záznam o rozhovoru mons. Tardiniho s J. Machulou pro MZV se stejným obsahem a popisem jednání č. 215/46, datovaným k 29. 5. 1946. Při jednání ve Státním sekretariátu 29. 4. 1946 došlo k obratu, D. Tardini naznačil Machulovi, že přestárlý biskup by nestačil na řešení všech úkolů a odsunul definitivní rozhodnutí až po příjezdu internuncia Rittera do Prahy, protože mons. Forni je pro výběr jiného kandidáta příliš mlád. J. MACHULA, *Československo a Vatikán,* s. 133–134.

Píchy.[105] Mezi dalšími možnými adepty se objevil strahovský opat Bohuslav Jarolímek, podporovaný předsedou lidové strany J. Šrámkem, a františkánský teolog Jan Evangelista Urban.[106] Vyřešení otázky bylo odsunuto až po příjezdu zkušeného diplomatického zástupce Svatého stolce. Bylo jasné, že i přes omezenou možnost výběru bude třeba navrhnout jinou vhodnou osobu.

Výsledkem složitého jednání[107] byl nakonec kompromis a nominace o devatenáct let mladšího dr. Josefa Berana.[108] Papež Pius XII. údajně akceptoval přání prezidenta Beneše, aby byl v historii Československa třetí primas spojen s protihitlerovským odbojem, a proto nominoval dosavadního rektora pražského semináře, vězněného za války v koncentračním táboře v Dachau.[109] Čtyři měsíce po internunciově příjezdu a ještě před oznámením jména nového pražského arcibiskupa uveřejnil tisk prohlášení S. Rittera o vatikánské politice vůči Československu, svém postavení za války a čekání na poválečný návrat do Prahy v dosavadní hodnosti nuncia. I přes nižší postavení v diplomatickém sboru vyjádřil optimismus, radost a očekávání pozitivní spolupráce s vládou slovy: *„Přirozené těžkosti, které provázejí každou poválečnou dobu, se dají jistě odstranit.“*[110]

105 ▶ J. MACHULA, *Československo a Vatikán,* s. 130. Autorovo konstatování, že Mořic Pícha (nar. 1869) byl papežovým spolužákem, je velice diskutabilní. M. Pícha studoval teologii v ústavech De Propaganda fide v Římě v letech 1884–1893. E. Pacelli, pozdější Pius XII. (nar. 1876), v době Píchova římského studia teprve dokončoval lyceum a vysokoškolská studia zahájil až r. 1894, po jejich ukončení v r. 1899 byl vysvěcen. K této problematice dále K. KAPLAN, *Stát a církev v Československu 1948–1953*, s. 10, zejm. pozn. 3. Týž, *Československo v poválečné Evropě.* Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum 2004, s. 270.

106 ▶ Václav VAŠKO, *Kardinál Beran a jeho zápas s totalitou*, s. 387. Podle želivského opata Víta Tajovského byl žhavým arcibiskupským kandidátem také strahovský opat Bohuslav Jarolímek, podporovaný lidovou stranou, což pravděpodobně vyvolalo opačnou reakci, vnímanou vatikánskými kruhy jako nemístný nátlak.

107 ▶ Okolnosti výběru by mohlo objasnit studium dosud nevyužitých pramenů, kromě domácích jsou to především nezveřejněné vatikánské prameny z doby pontifikátu Pia XII.

108 ▶ Josef Beran (1888–1969), vysvěcen na kněze 1911 v Římě, doktorát teologie tamtéž 1912, v duchovní správě v Chyši u Žlutic, v Praze na Proseku a v Michli, katecheta, profesor pedagogiky a ředitel Učitelského ústavu školských sester sv. Františka v Ječné ulici, přednášel pastorální teologii na Bohoslovecké fakultě Karlovy univerzity od 1929, rektor pražského arcibiskupského semináře od 1932, zatčen gestapem 6. 6. 1942, vězněn v KT Dachau od 4. 9. 1942 do 29. 4. 1945. V Dachau bylo soustředěno přes 2700 duchovních ze 134 diecézí, zahynulo jich zde 1034.

109 ▶ S. VODIČKOVÁ, *Uzavírám vás do svého srdce. Životopis Josefa kardinála Berana.* Centrum pro studium demokracie a kultury. Ústav pro studium totalitních režimů, Brno 2009, s. 133. Veřejnost spekulovala o dalších kandidátech prelátovi Otakaru Švecovi a olomouckém profesoru církevních dějin Františku Cinkovi.

110 ▶ ANM, E. Jelen, k. 14 – opis článku ze Svobodných novin ze 16. 10. 1946 *„Saverio Ritter o vatikánské politice“.*

J. Beran po výstupu z letadla, 1946 (ANM, Foto PNP1, inv. č. 206)

V. Kopecký, R. Slánský a J. Beran na recepci, 2. pol. 40. let 20. stol. (Archiv bezpečnostních složek, sign. 305-884-2)

Dr. J. Beran navštívil 14. 11. 1946 na Pražském hradě prezidenta republiky E. Beneše, kde mu oznámil oficiální nominaci na post arcibiskupa.[111] K audienci došlo v dopoledních hodinách za přítomnosti kancléře J. Smutného, přednosty politického odboru KPR dr. Jíny[112] a arcibiskupova sekretáře dr. Boukala.[113] Po blahopřání k novému úřadu ubezpečil prezident arcibiskupa, *„že vždy byl a je pro náboženskou svobodu a že zásad náboženské svobody vždy bude hájit"*.[114] Poté ho dekoroval Československým válečným křížem 1939 a vojenskou medailí Za zásluhy I. stupně. Arcibiskup v poděkování zdůraznil, že vyznamenání chápe jako symbolické uznání českému katolickému duchovenstvu za postoj za okupace a zároveň ho ujistil sympatiemi obyvatel a katolíků, uznávajících jeho zásluhy pro lid a stát *„v těžkých dobách válečných"*.[115] Ještě po mnoha letech si pamatoval i detail, jakým byly oblíbené konvalinky Hany Benešové na stole malého přijímacího sálu.[116]

V této souvislosti je třeba připomenout zajímavou praxi při styku hlavy státu s pražským arcibiskupem, zavedenou a dodržovanou T. G. Masarykem,

111 ▶ AKPR, fond Protokol KPR (1919–1949), sign. D 989/47, Domácí zpravodajství ČTK ze 14. 11. 1946, s. 18–19 – *Nový pražský arcibiskup u presidenta republiky.* V. VAŠKO, *Kardinál Beran a jeho zápas s totalitou.* s. 387: Vaško uvádí, že to bylo až 21. 11. 1946.

112 ▶ J. DEJMEK a kol., *Diplomacie Československa. Díl II. Biografický slovník,* s. 104–105. Jan Jína (1890–1962), absolvent právnické fakulty (1914), soudní praktikant do r. 1916, advokátní koncipient (1916–1918), účastník protirakouského odboje. Účastník mírové konference v Paříži, vicekonzul a konzul v Hamburku (1920–1925), legační tajemník v Berlíně (1926–1928), Benešův parlamentní referent (1929–1932). Legační rada vyslanectví v Bělehradě (1933–1934), zástupce vedoucího oddělení politické sekce MZV, přednosta kabinetu ministra K. Krofty 1937–1938. Zapojil se do vznikajícího odboje a podílel se na budování Politického ústředí, v červnu 1940 zatčen a uvězněn v Berlíně, přes zproštění původní obžaloby v r. 1942 vězněn až do konce války v Terezíně, na Pankráci a v KT Flossenbürg. Od listopadu 1945 vedoucím politického odboru KPR, brzy po Benešově abdikaci byl penzionován. Uvězněn v letech 1950–1952, propuštěn kvůli zdravotnímu stavu, žil v ústraní v Chýnově na jihu Čech.

113 ▶ Jan Nepomuk Boukal (1906–1982) absolvent Teologické fakulty Univerzity Karlovy, vysvěcen na kněze 30. 6. 1929, kaplan ve Stříbře (1929–1932), kaplan na Zbraslavi (1932–1934), dómský vikář u sv. Víta a kapitulní ceremoniář od 1. 9. 1934, sekretář arcibiskupa Karla Kašpara od 1. 11. 1937, pro jeho schopnosti si jej ponechal i arcibiskup J. Beran. Zatčen a odsouzen na přelomu listopadu a prosince 1950 v procesu s pomocníky biskupů v akci Zela a spol. na 18 let.

114 ▶ AKPR, fond Protokol KPR (1919–1949), sign. D 989/47, Domácí zpravodajství ČTK ze 14. 11. 1946, s. 18–19 – *Nový pražský arcibiskup u presidenta republiky.*

115 ▶ Tamtéž, s. 19.

116 ▶ Zvukový záznam *Kardinál Beran vzpomíná* (2. stopa: Setkání s Edvardem Benešem, 0:27 min), který je přílohou cit. knihy S. VODIČKOVÉ, *Uzavírám vás do svého srdce.*

jak ji zmiňuje v nepublikované šesté části deníku Benešův kancléř J. Smutný.[117] Zatímco za rakousko-uherské monarchie přijížděl primas český o některých svátcích v kočáře až ke vratům svatovítského chrámu hlavní, tedy Matyášovou, branou rozhodl prezident Masaryk, že k jízdám bude sloužit pouze vedlejší brána jako nejkratší cesta z arcibiskupského paláce do katedrály.[118] Beneš trvale nezměnil zvyk svého předchůdce, přesto mohl arcibiskup Beran k příjezdu do sv. Víta několikrát použít Matyášovu bránu. Byla to spíš osobní koncese arcibiskupu Beranovi. Toto gesto lze interpretovat mnoha způsoby, můžeme jej však přičítat především celkové změně v poválečné společnosti. Není tedy bez zajímavosti, že právě na výše uvedenou návštěvu hlavy státu projel primasův kočár hlavní branou, v tomto případě ale přijížděl jako oficiální reprezentant a hlava katolické církve v Československu.

K dalšímu vzájemnému setkání v audienční síni Pražského hradu došlo téhož dne odpoledne u příležitosti přijetí čtrnáctičlenné delegace prvního sjezdu českých katolických kněží – politických vězňů národního odboje z Čech, Moravy a Slezska. Za světské, řeholní i vojenské účastníky domácího i zahraničního odboje pronesl sjezdovou zdravici dr. J. Beran.[119] V úvodu předal pozdravy všech účastníků sjezdu a ocenil prezidentovy snahy o získání samostatnosti, osvobození a záchranu životů. Připomenul místo duchovních správců v boji s nacismem na straně přirozeného práva, pravdy a spravedlnosti, stejně tak hájení lidské důstojnosti a pravdy jako otázky svědomí. Dále pokračoval: *„Tuto povinnost svědomí splnili jsme za nejtěžších okolností se smrtelným rizikem téměř bez výjimky a splnili jsme ji cílevědomě, poctivě, čestně a nekompromisně. Každý desátý kněz zaplatil svou službu národu násilnou deportací a vězněním a pětina z nich zaplatila to svým životem. České katolické kněžstvo, počínaje předsedou československé zahraniční vlády Msgre dr. Janem Šrámkem*

117 ▶ ANM, neuspořádaná část pozůstalosti J. Smutného, část VI. deníku nazvaná „Benešova smrt“ (dále jen J. Smutný, Benešova smrt), s. 78. Za možnost nahlédnout do tohoto deníku jsem zavázána M. Běličové a L. Jůnovi.

118 ▶ Hlavní brána byla určena pouze pro příjezd T. G. Masaryka a dalších oficiálních hostů, především pro vyslance a velvyslance při nástupních audiencích. Tento přístup je také praktickým příkladem Masarykova vztahu ke katolické církvi.

119 ▶ S. VODIČKOVÁ, *Uzavírám vás do svého srdce,* s. 140–141. Vodičková přebírá text z publikace: V. VAŠKO, *Neumlčená.* I. díl, s. 397, a to z neoznačeného novinového výstřižku z *Neděle* místo odkazu na dokument v následující poznámce.

a jeho společníkem panem ministrem Františkem Hálou až do posledního kaplánka v zapadlé vísce, se postavilo obětavě do služeb národního odboje a bylo mstou gestapa zvlášť tvrdě zasaženo. V koncentračních táborech bylo zařaděno do stejné kategorie se židy. Přes to však naši kněží, ač pronásledováni a týráni, dovedli být vždy živým svědomím, povzbuzením a vzpruhou ostatním politickým vězňům.“[120] Zdůraznil význam odvážných kázání katolických kněží v protektorátu, odboji, vězení i koncentračních táborech a připravenost podílet se na společné hospodářské a především mravní a duchovní obnově republiky s ohledem na mládež jako *„budoucnost národa“*.[121] E. Beneš poděkoval za knižní dar,[122] ocenil křesťanský postoj a oběti katolického duchovenstva jako protiklad nacismu a přivítal snahu o demokratickou obrodu společnosti. Vyzval k vzájemné toleranci a objektivitě při vyrovnání se s nedávnou minulostí (ve vztahu ke slovenským duchovním) a připomněl katolickým kněžím jejich důležitý úkol při obnově morálky. Podporu náboženské svobodě, svobodě myšlení a přesvědčení vyjádřil slovy: *„Ten nynější rozvrat po válce je tak velký, že nadlouho a nadlouho bude ještě třeba nejužší spolupráce všech, nežli nastane politické rozlišování, ačli se poměry dřívější a dřívější vrátí, o čemž je možno pochybovat.“*[123] Na adresu vatikánských kruhů poznamenal: *„Chceme se poctivě a opravdu slušně dohodnout …, aby platila zásada, že co patří státu, má býti státu dáno, a co patří církvi, má býti dáno církvi. A domnívám se, že jsme na prahu nové politické orientace v této věci. Co pak bude na nás, uděláme vše, aby dohoda byla umožněna.“*[124]

Prezident brzy oplatil primasovi návštěvu v arcibiskupském paláci, aby mu blahopřál k nadcházející nedělní intronizaci.[125] Zde se mu zalíbila čestná

120 ▶ NA, APA-ord., sign. 517-10-4, s. 37 – Domácí zpravodajství ČTK ze 14. 11. 1946, s. 26 – *Delegace sjezdu českých katolických kněží – politických vězňů na Hradě.*
121 ▶ Tamtéž, APA-ord., sign. 517-10-4, s. 41.
122 ▶ Šlo o knihu B. Hoffmanna *„A kdo vás zabije… Život a utrpení kněžstva v koncentračních táborech“*, srov. pozn. 87.
123 ▶ NA, APA-ord., sign. 517-10-4, s. 47.
124 ▶ Tamtéž, sign. 517-10-4, s. 48. E. Beneš předestřel představitelům katolické církve politický program, který se však v některých bodech nedařilo realizovat kvůli zásahu komunistických ministrů ve vládě.
125 ▶ AKPR, fond Protokol KPR (1919–1949), sign. D 989/74, Domácí zpravodajství ČTK ze 6. 12. 1946, s. 33 – *President republiky návštěvou u pražského arcibiskupa.* Slavnostní intronizace se uskutečnila 8. 12. 1946. Světiteli byli papežský internuncius S. Ritter, biskup královéhradecký M. Pícha a světící pražský biskup Antonín Eltschkner.

stráž myslivců z arcibiskupských statků, protože mu připomínala středověkou slavnost. Přes pozvání na slavnostní konsekraci 8. 12. 1946 se jí Beneš nezúčastnil,[126] správa Pražského hradu se souhlasem Kanceláře prezidenta republiky vypomohla při výzdobě a osvětlení svatovítské katedrály.[127] J. Beran využil po intronizaci k návratu do rezidence na Hradčanském náměstí opět právo průjezdu historického zlatého kočáru prvním nádvořím Pražského hradu a Matyášovou branou.[128]

Nového arcibiskupa čekala po nástupu na svatovojtěšský stolec řada závažných úkolů. Kromě řešení situace v bývalých Sudetech po odsunu německých obyvatel, považovaném údajně J. Beranem a dalšími za historicky spravedlivý,[129] postupně přibývaly další. Úzce souvisely se snahou o postupné omezení vlivu a postavení církve v poválečné společnosti. Vedle otázky školství[130] a svěcení svátků zasáhla církev nejcitelněji pozemková reforma, které předcházely nezákonné konfiskace majetku v Sudetech s poukazem na Benešovy dekrety o konfiskaci zemědělského majetku Němcům, Maďarům a zrádcům a tvrzení, že jde o německý majetek. Jednoznačně však šlo o církevní majetek spravovaný osobami německé národnosti. S poukazem na uspokojení „spravedlivých" požadavků českých starousedlíků i dosídlenců se spěchalo na jeho rychlé předání a rozdělení.[131] Apoštolská internunciatura v Praze neúspěšně protestovala proti konfiskačním opatřením několika nótami a argumentovala tím, že odporují druhému článku modu vivendi, uznávajícímu vlastnictví církevního majetku. Zároveň poukazovala na to, že je bez ohledu na národnostní obsazení klášterů součástí mezinárodního práva vzhledem k univerzálnosti katolické církve.

126 ▶ NA, Úřad předsednictva vlády (dále ÚPV), k. 7, sign. 25/9. Vládu zastupovali někteří její členové v čele s předsedou K. Gottwaldem a ministrem školství a národní osvěty Z. Nejedlým.
127 ▶ AKPR, fond Protokol KPR (1919–1949), sign. H 3618/46 – konsekrace nového pražského arcibiskupa Msgre. Dr. Berana: technické přispění hospodářské správy pražského hradu; sign. H-3845/46 – slavnostní konsekrace pražského arcibiskupa Msgr. dr. Berana 8. prosince 1946 – technická opatření.
128 ▶ NA, APA-ord., sign. 517-10-5, s. 86 – *Velkorysé přípravy pro svěcení pražského arcibiskupa, strojopis článku A. Jandáčka.*
129 ▶ K. KAPLAN, *Stát a církev v Československu 1948–1953,* s. 12. V. VAŠKO, *Arcibiskup Beran – symbol odporu,* s. 95.
130 ▶ Radim CIGÁNEK, *Politický zápas o jednotnou státní školu 1945–1949.* Karolinum, Praha 2009.
131 ▶ Milena JANIŠOVÁ – Karel KAPLAN, *Katolická církev a pozemková reforma 1945–1948.* ÚSD AV ČR, Doplněk, Brno 1995.

I přes prezidentovo opětovné ujišťování Svatého stolce, že nikdy a za žádných okolností nedopustí, aby se v Československu rozpoutal tzv. kulturní boj v jakékoliv formě, nepodařilo se mu zabránit levicovému politickému vývoji a postupnému omezování práv církve ve společnosti a únorovému převratu v roce 1948.[132] E. Beneš se pod vlivem událostí po delších odkladech rozhodl 7. 6. 1948 abdikovat.[133] Kromě vnitropolitických změn ho také značně zasáhla a ovlivnila i smrt ministra zahraničí Jana Masaryka.[134]

Poslední dny života E. Beneše

E. Beneš se sice po prezidentské abdikaci stal soukromou osobou s plánem pracovat v klidu a soukromí na svých pamětech,[135] neznamenalo to však, že o takového člověka ze dne na den opadne zájem. Byl totiž posledním z žijících iniciátorů vzniku samostatného státu, dlouholetým tvůrcem československé zahraniční politiky a od roku 1935 prvním mužem republiky. Shoda spousty okolností mu však, jak se už v jeho životě stalo poněkolikáté, nedopřála v klidu dokončit toto předsevzetí. Brzy po odchodu do ústraní milovaného Sezimova Ústí, kam se natrvalo přestěhoval po složení slibu nové vlády 27. 2. 1948,[136] se u něj projevila únava z přestálého vypětí posledních měsíců, jemuž byl vystaven. Manželé Benešovi a jejich spolupracovníci dále přijímali v omezené míře různé návštěvy a užívali si zde zdánlivého klidu, protože zůstávali pod pravidelným dohledem StB a zpravodajské služby.[137] Ve druhé polovině srpna 1948 došlo k vážnému zhoršení Benešova zdravotního stavu, který se postupně změnil v agónii. Dne 29. 8. pronesl poslední slova, z bezvědomí se

132 ▶ AKPR, fond Protokol KPR (1919–1949), č. 108948/48 koncept Benešovy odpovědi J. Beranovi z 18. 3. 1948 s poděkováním za písemnou podporu ve dnech politické krize.
133 ▶ J. DEJMEK, *Edvard Beneš – politická biografie českého demokrata. Část II. Prezident republiky a vůdce národního odboje (1935–1948)*. Karolinum, Praha 2008, s. 636 an.
134 ▶ Jaromír SMUTNÝ, *Svědectví prezidentova kancléře*. Ed. Josef TOMEŠ. Mladá fronta, Praha 1996, s. 204.
135 ▶ J. DEJMEK, *Edvard Beneš – politická biografie českého demokrata*. Část II., s. 685.
136 ▶ Karel KAPLAN, *Poslední rok prezidenta. Edvard Beneš v roce 1948*. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1993, s. 43 an. E. Beneš se neukázal v Praze kromě účasti na pohřbu Jana Masaryka v březnu a na oslavách výročí založení Karlovy univerzity v dubnu 1948.
137 ▶ K. KAPLAN, *Poslední rok*, s. 43.

probral krátce následujícího dne a 31. 8. pozbyl definitivně vědomí, přestože docházelo k dočasným zlepšením.[138]

Naše historiografie, odborná i laická veřejnost si do nedávné doby kladly otázku ohledně poslední cesty pražského arcibiskupa Berana k loži umírajícího E. Beneše. Zajímalo je a stále zajímá, zda vyzpovídal člověka, jehož vztah k víře a katolické církvi prošel nejrůznějšími peripetiemi a na rozdíl od jeho manželky byl navenek víc než diskutabilní, a udělil mu poslední pomazání nebo ho opatřil svátostí umírajících.[139] Informace v odborné i memoárové literatuře a dostupných pramenech se liší v interpretaci některých událostí posledních týdnů jeho života. Jinak je vnímalo jeho nejbližší okolí, to jest manželka, příbuzní a „věrní" spolupracovníci z KPR, ošetřující lékaři a personál, než krátkodobí nebo náhodní návštěvníci. Jiný pohled a obrázek poskytnou oficiální dokumenty, pořizované pro potřeby stranického a bezpečnostního aparátu. Proto je třeba srovnat a podrobit kritice dostupné memoáry, deníkové záznamy a oficiální dokumenty s dosud příliš nevyužitými prameny církevní provenience.

Díky politickému klimatu v Československu neznala veřejnost nejen na podzim roku 1948 odpověď na tuto a řadu jiných otázek souvisejících s posledními hodinami a pohřbem E. Beneše, protože rozhlas a noviny přinesly jen oficiální zprávy. Většinu z nich mohli mnohem později objasnit někteří přímí účastníci událostí až v emigraci, v tomto případě především kancléř J. Smutný a pražský arcibiskup J. Beran, nebo ti, kteří je od nich vyslechli a zprostředkovali

138 ▶ Tamtéž, s. 91–92.

139 ▶ Dostupné online na adrese: http://cs.wikipedia.org./wiki/Posledn%C3%AD_ pomaz%C3%A1n%C3%AD (cit. 26. 3. 2014). Svátost nemocných, pomazání nemocných nebo také poslední pomazání je jednou ze svátostí katolické církve. Termín poslední pomazání se užíval v západní katolické církvi od konce 12. století až do Druhého vatikánského koncilu v šedesátých letech 20. století, protože tuto svátost přijímali většinou jen umírající a předcházelo jí podle zdravotního stavu vyzpovídání knězem. Mělo duchovně posílit a potěšit, navrátit fyzické a duchovní zdraví a odpustit hříchy. Prakticky v katolické církvi vložil kněz na nemocného ruce, modlil se za něj, potom pomazal požehnaným olivovým olejem a pronášel při tom předepsaný text. V současné době se užívá termín svátost nemocných, protože se uděluje také vážně nemocným.

dalším zájemcům.[140] Deníky bývalého Benešova kancléře Smutného[141] jsou zčásti autentickým zachycením událostí, z řady reakcí a poznámek jsou však patrné pozdější úpravy provedené za druhého pobytu ve Velké Británii ve snaze ospravedlnit řadu kroků a rozhodnutí.[142]

Svobodně mohl na všechny otázky o okolnostech a obsahu poslední návštěvy u umírajícího odpovědět arcibiskup Beran až po dlouhé internaci na různých místech v Čechách a izolaci od farníků. Bylo to na jaře roku 1965 v „dobrovolném" římském exilu, kam se nakonec odebral v souvislosti s převzetím kardinálského klobouku s nemožností návratu do své arcidiecéze.[143] Přestože byl zvukový záznam rozpravy a rozhovoru českých kněží s Josefem Beranem v bohoslovecké koleji Nepomucenum připraven k odvysílání českou redakcí vatikánského rozhlasu (Radia Vaticana) v osmdesátých letech 20. století,[144] nakonec k němu nedošlo. Odborné veřejnosti byl zpřístupněn až po digitalizaci v roce 2008 a v současné době je dostupný několika způsoby.[145]

Veškeré dohady a pochybnosti o tom, co se událo v Sezimově Ústí po kritickém zhoršení exprezidentova zdravotního stavu na konci srpna 1948,

140 ▶ J. MACHULA, *Vatikán a Československo,* s. 178. Mezi ně patřil i dlouholetý sekretář arcibiskupa Berana v Římě mons. Jaroslav Škarvada.

141 ▶ J. DEJMEK a kol., *Diplomacie Československa. Díl II. Biografický slovník,* s. 220–221. Jaromír Smutný (1892–1964), legionář, český politik, úředník ministerstva zahraničních věcí, konzul v Lisabonu, blízký spolupracovník londýnské exilové vlády, kancléř prezidenta republiky, setrval po Benešově boku i po jeho abdikaci. Formálně zůstal několik měsíců v Gottwaldově KPR a byl spojkou mezi E. Benešem a dalšími politiky. V roce 1949 odešel do exilu do Londýna, když se mu předtím podařilo vyvézt část svého archivu prostřednictvím švýcarského zastupitelského úřadu v Praze. V Londýně založil Ústav dr. E. Beneše (1950–1964) a zpracoval formou přednášek vzpomínky na události v ČSR v roce 1948 ve „Svědectví prezidentova kancléře".

142 ▶ J. SMUTNÝ, *Svědectví prezidentova kancléře.* Ed. Josef TOMEŠ. Mladá fronta, Praha 1996 a zejména šestý, nepublikovaný deník uložený v ANM.

143 ▶ Agostino CASAROLI, *Trýzeň trpělivosti. Svatý stolec a komunistické země (1963–1989).* Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří 2001, s. 139 an. Karel KAPLAN, *Těžká cesta. Spor Československa s Vatikánem,* 1963–1973. CDK, Brno 2001, s. 96. V. VAŠKO, *Kardinál Beran a jeho zápas s totalitou,* s. 340–408. S. VODIČKOVÁ, *Uzavírám vás do svého srdce,* s. 301 an.

144 ▶ S. VODIČKOVÁ, *Uzavírám vás do svého srdce,* s. 398. Zde podrobněji osvětlen vznik a osud zvukového záznamu.

145 ▶ Nejprve byl odvysílán Radiem Vaticana, kde je také dostupný na webových stránkách redakce: *www.radiovaticana.cz;* dále je přílohou k výše citované knize S. VODIČKOVÉ na CD nazvaném *„Kardinál Beran vzpomíná"* (2. stopa: Setkání s Edvardem Benešem, pohřeb Edvarda Beneše, 4:12 min.). V písemné podobě je svědectví zachováno v Archivu pastoračního střediska v Praze ve fondu Kardinál Josef Beran. Pro tuto studii byl využit zvukový záznam z knihy *Uzavírám vás do svého srdce.*

osvětlil sám primas český a jeho nejbližší okolí. Na dochovaném záznamu, kde přišla mimo jiné řeč i na pohřeb bývalého československého prezidenta, zavzpomínal arcibiskup na tyto okamžiky slovy: *„Tedy to bylo, pokud se pamatuji, to bylo v úterý* [rozuměj 31. srpna 1948 – pozn. aut.[146]], *přišel pan osobní jeho tajemník Smutný a řekl, že paní prezidentová by si přála velice, kdybych ho navštívil, pana prezidenta, že už je to s ním vážné. Tedy druhý den ve středu* [1. září] *potom jsem tam přijel, a když jsem přijel do vily v Sezimově Ústí tam, tak tam byli … tak paní prezidentová se slzama v očích řekla: „Už je v agónii.“ A já jsem přece (přesto?) řekl, když jsem zde, tak já bych šel k němu se podívat aspoň na něho. Šel jsem nahoru tam, kde on ležel, bylo vidět, že je úplně v agónii a já jsem se tak k němu nachýlil trochu a řekl jsem: „Pane prezident[e], já, arcibiskup Beran, jsem tady, přišel jsem Vás navštívit.“ On v té chvíli otevřel oči, tak (pak) se na mě podíval a usmál se. Bylo vidět, že se v té agónii jaksi probral, že si uvědomil, že ta má slova, uvědomil si to, tak v té chvíli jsem mu dal rozhřešení, tedy podmínečné jako v takových okamži[cích], v takových případech se dělá a … taky dal to rozhřešení podmínečné.*[147] *Takže já jsem tedy jaksi teď už tak bezpečnější vyhovět přání a mohl jsem vyhovět přání paní prezidentové, abych přišel potom také pohřbít.“*[148]

O sledování Benešovy vily, přijíždějících a přicházejících hostů a návštěv je zachována řada úředních hlášení a dalších materiálů. Dosud se nepodařilo nalézt v žádném z oficiálních záznamů Státní bezpečnosti zmínku o arcibiskupově příjezdu do Sezimova Ústí,[149] přestože o ní informoval se zpožděním

146 ▶ K. KAPLAN, *Poslední rok prezidenta,* s. 92. Podle oficiální lékařské zprávy upadl toho dne v 5 hodin ráno E. Beneš do hlubokého bezvědomí a přítomní ošetřující lékaři očekávali v noci z úterý na středu nebo během středy 1. září větší krizi.

147 ▶ K. KAPLAN, *Poslední rok prezidenta,* s. 92. Pacientův stav se nepatrně zlepšil, bezvědomí bylo zřejmě o něco mělčí. Díky krátkodobému zlepšení, neklamně signalizujícímu příchod definitivního konce, mohl E. Beneš reagovat na arcibiskupovu návštěvu.

148 ▶ Přepsáno podle zvuk. záznamu *„Kardinál Beran vzpomíná“* (2. stopa: Setkání s Edvardem Benešem, pohřeb Edvarda Beneše, 2:41 min.).

149 ▶ Archiv bezpečnostních složek (dále ABS), sign. 2M 10655, Bezpečnostní opatření u býv. pres. Dr. E. Beneše v Sez. Ústí čj. 188 taj./48 z 3. 9. 1948 s přehledem od 26. 8. do 3. 9. 1948. Podle hlášení por. Šnejdara dorazil do Benešovy vily 2. září synovec Jiří Beneš v 10.20 hod., po něm dr. Alice Masaryková v 11 hod. a o půl hodiny později exprezidentův bratr Vojta Beneš se synem Jiřím. Odpoledne v 15.10 bratr pí Benešové J. Vlček s chotí. V 15.55 hod. přijela dopisovatelka francouzského časopisu Helena Hellerová, v 16.25 hod. dva dopisovatelé časopisu American David Seymon Gotlib a Harold W. Melahn. Za upozornění na tuto signaturu děkuji M. Kolářovi.

například italský tisk.[150] Naštěstí se zachoval dostatek jiných pramenů, podle nichž jej můžeme rekonstruovat. Jsou to především deníky těch, kteří obývali vilu dlouhodobě nebo krátkodobě v posledních, kritických dnech a týdnech.[151] Bezprostředně po arcibiskupově návratu do Prahy navíc zachytil atmosféru v Benešově vile v několika větách jeho sekretář J. Boukal, doprovázející J. Berana na jih Čech. Do záznamu zachytil v krátkosti totéž, co později po letech sdělil nejprve úzkému auditoriu primas český.

J. Boukal zapsal, že dne 2. září 1948 po lékařských zprávách o vážném zdravotním stavu prezidenta E. Beneše žádal arcibiskup na Hradě v prezidentově kanceláři, *„zda by mohl osobně hned navštíviti nemocného presidenta v S. Ústí. Když kancléř Smutný, který dlel v S. Ústí, kladně odpověděl, odjel J. Exc. se sekretářem ihned autem k presidentovi, kam dojeli ve 1/4 14. Pan arcibiskup upřímnými slovy snažil se potěšit paní H. Benešovou a pak se odebrali všichni k lůžku nemocného. Ležel v posteli s hlavou na pravou stranu skloněnou. Když přišel pan arcibiskup, zdálo se, že president levým okem sledoval příchod. Na slova arcibiskupova president vůbec nereagoval, ani na doteky rukou. Ani na druhý podobný pokus president nereagoval – byl již, jak sdělil kancléř Smutný, 60 hodin v bezvědomí. Po tiché modlitbě a udělení absolutionis in articulo mores sub conditione opustil arcibiskup s doprovodem lůžko nemocného. Po opětovných slovech upřímné útěchy a po rozloučení s paní Hanou Benešovou – po malém občerstvení v přítomnosti kancléře Smutného, prof. Dra Hynka, prof. Dra Hennera, primáře Dra Jelínka*[152] *a sekret. Boukala – opustil po 14. hodině arcibiskup Beran Sezimovo Ústí. Bkl.* [vlastnoruční parafa sekretáře Boukala].“[153]

150 ▶ AMZV, Tiskový odbor, 1945–1954, Itálie, k. 57 – Zprávy tisku a politické přehledy, Itálie, tisková zpráva s informací o Benešově smrti z 9. 9. 1948, s. 2.

151 ▶ ANM, osobní fond E. Beneš, k. 2 – deník H. Benešové. Dokument zaznamenává příjezd arcibiskupa Berana ve 12.30 hodin. Tzv. „Průběh dnů v Sezimově Ústí 18. 8. – 12. 9. 1948“, sepsaný pravděpodobně kancléřem J. Smutným, na s. 6 uvádí: *„Ve 13 hodin přijel po předchozím oznámení pan arcibiskup dr. Beran.“* Deník Jiřiny Benešové (v soukromém držení) uvádí arcibiskupa Berana a mons. Boukala v 1.30 (míněno ve 13.30 hodin).

152 ▶ Jednalo se o lékaře E. Beneše internistu prof. MUDr. Kristiána Hynka (1879–1960), zakladatele moderní neurologie prof. MUDr. Kamila Hennera (1895–1967), syna profesora církevního práva na pražské univerzitě, a primáře táborské nemocnice MUDr. Mariana Jelínka (1911 – 1965 nebo 1966), otce v současnosti známého hokejového a dlouholetého osobního trenéra J. Jágra a sportovního psychoterapeuta téhož jména.

153 ▶ NA, APA-ord., sign. 517-11-3, s. 38. Celý záznam je psán na stroji a je uložen ve složce týkající se úmrtí Dr. E. Beneše.

V šesté části nepublikovaného deníku kancléře J. Smutného,[154] částečně upravovaného až v druhé londýnské emigraci, čteme o posledních dnech E. Beneše záznam, že dopoledne [2. září] telefonoval dr. J. Boukal, že by arcibiskup Beran chtěl navštívit E. Beneše. Paní H. Benešová to přivítala, i když se obávala, aby nemusela primasovi nic vysvětlovat ohledně jeho víry: *„Nevadí, že přijde k muži jako ke katolíku, já jsem také katolička.“*[155] Především jí šlo o to, aby nepřišel s posledním pomazáním, protože stále věřila, že i přes zhoršující se zdravotní stav její manžel vnímá dění v bezprostředním okolí. Arcibiskup přijel 2. září 1948 ve 13 hodin do Sezimova Ústí společně s J. Boukalem a byli uvedeni kancléřem spolu s H. Benešovou a ošetřujícím lékařem M. Jelínkem k lůžku nemocného. J. Smutný popsal tyto chvíle následujícími slovy: *„Dr. Beran dlouho stál u jeho lůžka, meditoval a modlil se tiše drže presidenta za ruku.“*[156]

Porovnáním uvedených sdělení docházíme k závěru, že se od sebe liší v datu návštěvy a popisu prezidentova zdravotního stavu. Je třeba si uvědomit, že mezi aktuálním a beze vší pochybnosti autenticky vyhotoveným záznamem J. Boukala a arcibiskupovou osobní vzpomínkou uplynulo bezmála sedmnáct let. Přestože se některé prožitky a významné okamžiky nezapomínají, zahalí je postupem času mlha zapomnění, aby se později vynořily v osobních vzpomínkách ve více či méně zkreslené podobě. Nejinak tomu bylo pravděpodobně i v tomto případě. V citovaném Boukalově záznamu (pro domo) o návštěvě se také hovoří o šedesátihodinové agónii. I kdyby nebyly k dispozici uvedené deníkové záznamy, lze dojít jednoduchým výpočtem z oficiálně zveřejněných údajů o zdravotním stavu exprezidenta,[157] podle kterých upadl do hlubokého bezvědomí dne 31. srpna v 5 hodin ráno, k potvrzení závěru o arcibiskupově návštěvě ve čtvrtek odpoledne 2. září. V tomto případě musíme dát za pravdu arcibiskupovu sekretáři, protože se J. Beran zmýlil a posunul omylem datum návštěvy o jeden den dopředu, na středu 1. září 1948. Větší váhu má samozřejmě autentické písemné svědectví, pořízené bezprostředně po návra-

154 ▶ ANM, J. Smutný, Benešova smrt.
155 ▶ Tamtéž, s. 23.
156 ▶ Tamtéž, s. 24. Závěrem kancléř Smutný dodal, že arcibiskup rozmlouval ještě chvíli s ošetřujícími lékaři a udělal na ně velký dojem.
157 ▶ K. KAPLAN, *Poslední rok prezidenta,* s. 92 + denní tisk.

tu do Prahy arcibiskupovým sekretářem. Z obou se však mimo veškerou pochybnost dovídáme, že umírajícímu bylo při návštěvě Sezimova Ústí uděleno podmínečné rozhřešení, tedy rozhřešení bez zpovědi. Přestože bezpečnostní orgány střežily pečlivě Benešovu vilu a z neznámých důvodů jim unikla arcibiskupova návštěva, jak již bylo řečeno, objevila se tato informace s týdenním zpožděním například v italském tisku.[158]

Po zveřejnění zprávy o úmrtí[159] odeslal arcibiskup v sobotu 4. září v 8 hodin ráno H. Benešové soustrastný telegram jménem svým i všech katolíků.[160] Ještě před oficiálním slavnostním rozloučením v Pantheonu Národního muzea dne 8. září 1948 podnikal stát potřebné kroky k zajištění pietního aktu.[161] I tady se projevilo pečlivé aranžmá státního pohřbu vládnoucí stranou a jejím aparátem. Ministerstvo školství přidělilo zástupcům katolické církve pět vstupenek[162] v levé části Pantheonu.[163] Do smutečního průvodu, procházejícího od Národního muzea přes Václavské náměstí ulici 28. října, Národní třídu, kolem Národního divadla přes obě nábřeží k Železničnímu mostu až na Náměstí Hrdinů na Pankráci, dostala katolická hierarchie dalších dvanáct průkazů.[164] Zatímco státní správa, především ministerstvo národní obrany a ministerstvo vnitra, zajišťovaly průjezd tělesných ostatků a bezproblémový průchod smutečního průvodu Prahou, měla arcibiskupská konzistoř zajistit vyzvánění všech kostelních zvonů až po rozloučení s tělesnými ostatky na

158 ▶ AMZV, Tiskový odbor, 1945–1954, k. 57 – Zprávy tisku a politické přehledy, Itálie, tiskové zprávy z 9. 9. 1948, s. 2 an. Zde jsou zaznamenány informace o Beranově návštěvě v Sezimově Ústí 2. 9. 1948, o Benešově zdravotním stavu a úmrtí.

159 ▶ E. Beneš zemřel v pátek 3. 9. 1948 v 18.10 hodin.

160 ▶ NA, APA-ord., sign. 517-11-3, s. 35. Jeho text společně s obsahem dalších telegramů významných osobností přinesl denní tisk.

161 ▶ NA, ÚPV, k. 7, sign. 25/9.

162 ▶ NA, APA-ord., sign. 517-11-3, s. 50. Vstupenky do Pantheonu byly určeny pražskému arcibiskupu J. Beranovi, olomouckému arcibiskupu J. Matochovi, budějovickému biskupu J. Hlouchovi, křížovnickému velmistru dr. Josefu Vlasákovi a arcibiskupskému sekretáři J. Boukalovi. Budějovický biskup se pražského „státního" pohřbu nezúčastnil, protože vzdal osobně poctu zemřelému v neděli 5. 9. v Sezimově Ústí.

163 ▶ NA, ÚPV, k. 7, sign. 25/9. Zde se nachází několik variant zasedacího pořádku.

164 ▶ Průvodu se kromě čtyř výše jmenovaných zúčastnili za katolickou církev ještě litoměřický biskup Š. Trochta, svatovítští kanovníci O. Švec a J. Kulač, břevnovský opat A. Opasek, emauzský opat Verzich, vyšehradský kanovník A. Stříž, farář z Benešova rodiště Kožlan a sekretáři biskupa Trochty a arcibiskupa Matochy, takže nebyla zcela vyčerpána přidělená kvóta.

Pankráci před 21. hodinou,[165] které předcházelo symbolickému překročení hranic Prahy.[166]

Ministerstvu školství ve spolupráci s konzistoří, respektive s pražskou arcibiskupskou a budějovickou biskupskou, na jejímž území se pohyboval vůz k místu posledního odpočinku, připadl po vzájemné dohodě úkol zveřejnit výzvu episkopátu duchovním správcům a zajistit prostřednictvím rozhlasového vysílání informovanost zainteresovaných farářů a kostelníků o připravovaných krocích. Zůstává otázkou, zda se jednalo o organizační nedopatření a došlo k prostému selhání lidského faktoru, konkrétně referenta ministerstva školství dr. Kremera nebo některého z odpovědných rozhlasových pracovníků, který nepředal včas potřebné informace, nebo k zásahu „vyšší", v tomto případě státní moci, která záměrně „opomenula" slíbené zveřejnění výzvy katolického episkopátu k vyzvánění na území Velké Prahy a mimo hlavní město, protože se snažila omezit připomínku Benešova úmrtí.[167] Její pokusy však byly marné, protože celou cestu smutečního konduktu v Praze a automobilu s rakví do Sezimova Ústí lemovaly tisíce obyvatel, kteří přišli vzdát čest zemřelému. Po dobu průjezdu všemi městy a vesnicemi na trase Praha, Tábor a Sezimovo Ústí se mělo vyzvánět a doba příjezdu do jednotlivých míst se měla vypočítat podle jízdní rychlosti pohřebního průvodu a porovnávat s hlášením Československého rozhlasu. V závěru provolání episkopátu se uvádělo, že i v ostatních katolických kostelech se mají ve středu (míněno 8. září) od 16 hodin vyzvánět hrany a podle místních možností konat do konce týdne smuteční bohoslužby za zesnulého prezidenta.[168]

Z kancelářských poznámek Beranova sekretáře J. Boukala na průklepech dokumentů můžeme sledovat neochotu státu a zdržovací taktiku, komplikující přenos tolik potřebných informací. Dopis ministerstva školství s výše zmíněnými instrukcemi k připravovanému slavnostnímu rozloučení byl přijat v arcibiskupském paláci dne 7. 9. 1948 v 11 hodin. Během necelých dvou hodin byla na Hradčanech zpracována výzva katolického episkopátu a ve 13 hodin

165 ▶ K. Kaplan, *Poslední rok prezidenta*, s. 81.
166 ▶ NA, APA-ord., sign. 517-11-3, s. 51, kopie, nedatovaný záznam.
167 ▶ Tamtéž.
168 ▶ NA, APA-ord., sign. 517-11-3, s. 52, strojopisná kopie provolání episkopátu.

odpoledne byl její text telefonicky sdělen dr. Kremerovi na ministerstvo školství se žádostí o zprostředkování obsahu v rozhlasovém vysílání, což bylo arcibiskupskému sekretáři přislíbeno.[169] Rozšiřující Boukalovu informaci najdeme na dokumentu s textem provolání episkopátu, kde je doslova napsáno: *„NB* [nota bene]. *Dne 7. září telefonicky žádal* (rozuměj Boukal) *ČTK o zaslání všem redakcím – slíbeno. 9. září: Ani v radiu ani v tisku nebyla výzva uveřejněna Bkl.*[170] Z toho je patrná snaha znemožnit včasný přenos zpráv do jednotlivých farností, především pražské arcidiecéze a budějovické diecéze, kudy se vracela rakev s ostatky.[171]

Sezimovo Ústí v pátek 10. září 1948

Pohřeb v pátek 10. září probíhal podle předem stanoveného programu.[172] Do Sezimova Ústí přijela řada smutečních hostů, byli mezi nimi členové vlády v čele s Antonínem Zápotockým a novým předsedou Národního shromáždění Oldřichem Johnem, zástupci pražského diplomatického sboru a řada oficiálních představitelů politického a veřejného života. O půl jedenácté dopoledne přijel také pražský arcibiskup dr. J. Beran, který položil k rakvi s vystaveným tělem v hale červenobílý věnec.[173] Brzy po něm se dostavil budějovický biskup J. Hlouch. Obřad začal v 11 hodin příchodem církevního průvodu do haly v čele s neseným křížem.[174] Zde arcibiskup vykropil rakev a potom se pohřební průvod

169 ▶ NA, APA-ord., sign. 517-11-3, s. 51.
170 ▶ NA, APA-ord., sign. 517-11-3, s. 52.
171 ▶ Sezimovo Ústí patřilo pod jurisdikci tehdejšího budějovického biskupa Josefa Hloucha (1902–1972), na kněze vysvěcen 5. 7. 1926, absolvent Cyrilometodějské bohoslovecké fakulty v Olomouci, potom v duchovní službě na Moravě, doktorát teologie 1934, pedagog teologické fakulty olomoucké univerzity 1934–1939, exercitátor a kazatel-misionář 1939–1945, profesor pastorální teologie na olomoucké univerzitě od 1. 10. 1945. Biskupem budějovickým nominován 25. 6. 1947, konsekrován 15. 8. 1947, intronizován 7. 9. 1947 v Č. Budějovicích, od roku 1950 internován v biskupské rezidenci a na dalších místech, biskupský úřad znovu vykonával od r. 1968, slib věrnosti republice složil 24. 5. 1968. Zemřel 10. 6. 1972 a byl pohřben 16. 6. 1972 v Č. Budějovicích.
172 ▶ ANM, E. Beneš, k. 2 – pořad pohřbu presidenta dr. Edvarda Beneše dne 10. září 1948 v Sez. Ústí, Průběh dnů v Sezimově Ústí 18. 8. – 12. 9. 1948, s. 11–12 a NA, ÚPV, k. 7, sign. 25/9.
173 ▶ NA, APA-ord., sign. 517-11-3, s. 49 na hedvábné trikoloře byl zlatým písmem vyveden text: „Muži, Budovateli. Velkému Čechu, jenž miloval Republiku skutky (činem) arcibiskup Beran.
174 ▶ Asistující kněží byli vesměs z nedalekého okolí, mezi nimi byl zástupce katolické duchovní vojenské správy v Táboře kpt. Ludvík Teplík.

Pohřeb E. Beneše v Sezimově Ústí, 10. 9. 1948 (ANM, osobní fond Hana Benešová, inv. č. 4866)

vydal k místu posledního odpočinku ve skále na zahradě vily, narychlo vybudovanému architektem Pavlem Janákem po Benešově smrti.[175]

S rakví na katafalku se nejprve rozloučil dlouholetý přítel prof. dr. František Bednář z Husovy (evangelické) teologické fakulty,[176] který po četbě úryvku z knihy Zjevení svatého Jana poděkoval Bohu za život E. Beneše, jeho lásku k národu, věrnost poznané pravdě a víru v její vítězství, jakož i jeho krásný rodinný život. Svůj projev zakončil modlitbou za vlast, její lid a dorozumění a mír mezi národy. Po výkropu hrobu i rakve pražským arcibiskupem J. Beranem, kterému asistovali budějovický biskup Josef Hlouch, vikář z Jistebnice Josef Pynta, děkan z Tábora Jaroslav Šebesta, děkan z Plané Jan Švec a kaplan ze Sezimova Ústí Karel Škopek, začaly smuteční obřady.[177] Závěrem se ujal slova pražský arcibiskup a oslovil nad rakví zesnulého. Poděkoval mu za vzácný příklad píle, svědomitosti a pracovitosti, tolik potřebný celému národu, stejně jako za věrnost zásadám a přesvědčení a za vzácný příklad rodinného života. Řeč zakončil otčenášem, který E. Beneše učila jeho matka a společně se ozývala v prezidentově otcovském domě.

O dalším pokusu zkomplikovat církevní pohřeb E. Beneše v Sezimově Ústí dne 10. září 1948 svědčí Boukalova douška v záznamu o jeho průběhu. V ní stojí: *„N. B.: Třeba zdůrazniti, že asistenci, thuriferáři*[178] *a několika nejnutnějším akolytům, bylo bráněno v přístupu.“*[179] Jedním z těch, kterým byl omezo-

175 ▶ Rakev zahalenou státní vlajkou střídavě nesli zástupci armády, Sokolové a členové místního národního výboru za doprovodu vojenské a železničářské hudby. K průběhu aktu kromě denního tisku svědectví dr. J. FIALY, otištěné v příloze č. 8 in: J. KOCIÁN – J. VÁCHOVÁ, *Nezveřejněné projevy prezidenta Beneše, II.*, s. 366 an.

176 ▶ NA, APA-ord., sign. 517-11-3, s. 39 František Bednář (1884–1963), duchovní Českobratrské církve evangelické, historik, spisovatel, absolvent práv v Praze, doktorát teologie ve Vídni, docent 1922, profesor církevního práva a bohosloví Husovy československé evangelické bohoslovecké fakulty od r. 1926, děkan fakulty (1927–1928, 1933–1934, 1938–1946), profesor Komenského evangelické bohoslovecké fakulty v Praze (1950–1952).

177 ▶ Lidová demokracie z 11. 9. 1948, s. 1 v článku *„Dr. Edvard Beneš uložen do rodné země“* uvádí, že mezi obřadem kroužilo nad hrobem letadlo SNB, které spustilo do hrobu vavřínový věneček. Není třeba podotýkat, že to byl zastírací manévr a že šlo spíše o monitorování celého pohřbu.

178 ▶ Tj. ministrantovi, který nosí při bohoslužbách kadidelnici.

179 ▶ NA, APA-ord., sign. 517-11-3, s. 39. Lze předpokládat, že autorem záznamu je některý ze dvou arcibiskupových sekretářů nebo jiný přímý účastník z jeho blízkého okolí.

ván přístup k hrobu, byl i sekretář budějovického biskupa Antonín Roh.[180] Na adresu policejního dozoru řekl: *„neměl jsem takové potíže, když jsem pochovával poslední babičku z chudobince, jako když jdu na pohřeb prezidentovi.“*[181] Za toto prohlášení byl brzy zbaven úřadu, přeložen do duchovní zprávy v diecézi, vyšetřován a dvakrát uvězněn.[182] K atmosféře můžeme dodat, že podle očitých svědků bylo v době pohřbu město neprodyšně uzavřeno vojskem,[183] procházelo se několikerou kontrolou na zvláštní k tomu účelu vydané propustky.[184] Většina oficiálních účastníků pohřbu se nezdržela a po uložení rakve do hrobu se podle plánu okamžitě se vracela do Prahy.[185]

Vpravdě ekumenická účast představitelů vysoké církevní hierarchie na smutečním aktu předstihla o mnoho let svou dobu, protože dekret o ekumenismu byl přijat až druhým vatikánským koncilem v polovině šedesátých let 20. století. V Sezimově Ústí byla praktickým pokračováním spolupráce křesťanských církví v Československu, odstartované oficiálně na společném

180 ▶ Antonín Roh (1916–1979), absolvent filozofie a teologie v Římě, římskokatolický kněz, vysvěcen 1942, sekretář budějovického biskupa J. Hloucha.

181 ▶ Záznam z rozhovoru autorky s mons. Kulhánkem z budějovické diecéze ze dne 25. 4. 2014.

182 ▶ Petra Gabrielová, *Kartotéka akce „48“ a vyhodnocení tzv. protistátní činnosti členů Církve římskokatolické ve vybraných tzv. ilegálních skupinách.* Sborník archivu bezpečnostních složek 9, 2011, s. 87. A. Roh byl odsouzen k odnětí svobody na 3 roky a 6 měsíců za kritiku a četbu pastýřského listu k prorežimní „Katolické akci“, četbu exkomunikačních dekretů a další aktivity. Po odnětí státního souhlasu pracoval na pile v Kardašově Řečici.

183 ▶ ANM, E. Beneš, k. 2. Průběh dnů v Sezimově Ústí 18. 8. – 12. 9. 1948, s. 12. V literatuře uvádí např.: Václav ČERNÝ, *Paměti III (1945–1972).* 2. rozšířené vydání, Atlantis, Brno 1992, s. 212–213. Václav VAŠKO, *Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce.* II. díl, Zvon, Praha 1990, s. 47–48.

184 ▶ NA, APA-ord., sign. 517-11-3, s. 48. Úřad předsednictva vlády vydal všem orgánům pořádkové služby 9. 9. 1948 žádost o umožnění volného průjezdu doprovodného vozu i s věncem J. E. pražského arcibiskupa pro účast na pohřbu v Sezimově Ústí dne 10. 9. 1948.

185 ▶ NA, ÚPV, k. 7, sign. 25/9 – Záznam o poradě, konané ve věci pohřbu presidenta Dra Beneše v Sezimově Ústí dne 9. září 1948 ve 12 hodin dopl., kterého se za ministerstvo vnitra ve věci bezpečnostních opatření účastnil škpt. Karafiát.

zasedání zástupců všech církví na pražském Žofíně dne 2. 2. 1948.[186] Je třeba připomenout, že nešlo o novum: spolupráci duchovních správců různých vyznání prakticky prověřila předchozí válečná zkušenost. Ochotu J. Berana a F. Bednáře zúčastnit se posledního rozloučení a promluvit nad rakví dokládá i zápis bývalého kancléře J. Smutného, který připravoval program pohřbu v Sezimově Ústí a vyjednával další podrobnosti.[187]

Protože na další nezodpovězenou otázku ohledně účasti zástupců církví se dosud nepodařilo nalézt odpověď v oficiálních úředních pramenech, musíme vycházet z pamětí a neoficiálních zpráv Benešova nejbližšího okolí nebo církevních představitelů. Jaromír Smutný se v deníku dotkl i tohoto problému, protože během nemoci a smrti přišla v úvahu i otázka církevních obřadů.[188] Šlo tedy o primasovu návštěvu u lůžka umírajícího a samotný pohřeb. Přítomnost katolického kněze považovala H. Benešová za samozřejmou a nebylo pochyb, že jím bude arcibiskup Beran. Zároveň si přála, *„aby presidenta doprovodil ke hrobu také starý rodinný přítel profesor Husovy evangelické fakulty dr. Bednář“*.[189] Kancléři tedy připadl značně delikátní úkol sjednat s oběma představiteli církví jejich přítomnost v Sezimově Ústí. Pražský arcibiskup ocenil myšlenku a vyslovil ochotu provést obřad s prof. Františkem Bednářem. Po Bednářově návratu z mírového kongresu v Nizozemí spolu projednali jeho podrobnosti. J. Smutný k tomu později v deníku poznamenal: *„Nevím, zda kde jinde došlo k tomu, aby vysoký hodnostář katolické církve prováděl liturgický obřad společně s představitelem církve protestantské. Na všechny, kdož se pohřbu zúčastnili – komunisty*

186 ▶ Václav VAŠKO, *Dům na skále 1. Církev zkoušená 1945 – začátek 1950*. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2004, s. 63–64. Shromáždění dne 2. 2. 1948 předsedal arcibiskup J. Beran a dále se ho zúčastnili profesor evangelické bohoslovecké fakulty Karlovy Univerzity František Bednář, administrátor starokatolického biskupství Václav Jaromír Ráb, biskup patriarcha československé církve František Kovář, generální biskup slovenské evangelické církve Vladimír Čobrda, senior slovenské reformované církve Ján Tomašula, synodní senior českobratrské církve evangelické Josef Křenek, biskup Jednoty bratrské Václav Vančura, předseda rady Jednoty českobratrské František Urbánek, předseda Bratrské jednoty baptistů Josef Říčař a superintendent evangelické církve metodistické Josef Pavel Barták. Výzvu všech zastoupených církví k míru ve světě přednesl iniciátor shromáždění prof. F. Bednář.

187 ▶ ANM, E. Beneš, k. 2 – nedatovaný „Pořad pohřbu presidenta Dr. E. Beneše dne 10. září 1948 v Sezimově Ústí“.

188 ▶ ANM, J. Smutný, Benešova smrt, s. 78–79.

189 ▶ Tamtéž, s. 79.

Pohřeb E. Beneše v Sezimově Ústí, 10. 9. 1948. Před rakví J. Hlouch, J. Beran a F. Bednář.

asi vyjímaje – tato prakticky projevená náboženská snášenlivost hluboce působila. Tato názorná ukázka, co při dobré vůli církevních hodnostářů by bylo možno sjednati v křesťanských církvích.“[190]

Z výše citovaného zvukového záznamu s arcibiskupovými vzpomínkami se také dovídáme, že se zúčastnil společně s budějovickým biskupem J. Hlouchem pohřbu na přání H. Benešové a jak se nakonec v závěrečné promluvě a výzvě ke společné modlitbě nad Benešovou rakví vyrovnal s jeho tzv. matrikovým katolictvím.[191] Ve smutečním rozloučení před hrobkou v zahradě vily se J. Beran snažil najít společné nebo podobné rodinné zázemí, i když později byl

190 ▶ Tamtéž, s. 79.
191 ▶ S. VODIČKOVÁ, *Uzavírám vás do svého srdce*, s. 185. Zde v poznámce 472 přetištěna arcibiskupova vzpomínka na důvod účasti na Benešově pohřbu.

jeho a Benešův život odlišný. Proto zmínil, že oba pocházeli z učitelské a katolické rodiny.[192] Přestože se E. Beneš neprojevoval jako katolík, přece si uchoval tradici, takže se arcibiskup cítil oprávněn promluvit nad jeho hrobem.[193] Všem zúčastněným bylo jasné, že se kromě gesta vůči bývalému prezidentovi a reprezentantu pomalu mizejících časů, spojených s demokratickým Československem, jednalo o splnění přání hluboce věřící katoličky a truchlící vdovy, která stála věrně po boku svého manžela, zasvětila mu a podřídila valnou část svého života.

V tomto manželství byla na rozdíl od svého manžela praktikující katoličkou, jak ostatně dokládá i jejich dochovaná soukromá korespondence. Řada dopisů Hany Benešové určená jejímu manželovi na aktuální zahraniční adresy, na nichž se podle potřeb československé zahraniční politiky právě nacházel, totiž končí slovy *„S Pánembohem“, „Opatruj mi Tě Pánbůh sám“, „Pán Bůh Tě opatruj“* a podobně.[194] Objevují se častěji v korespondenci přibližně od roku 1923 a 1924, to jest v době po Haniných marných pokusech donosit dítě a sblížení s Alicí Masarykovou po úmrtí její matky Charlotty. Zajímavý a výmluvný je závěr dopisu do Ženevy z 11. 9. 1927: *„Jsem šťastna, že nám Bůh dal jít a poznat cestu pravdy, lásky a zásad a jsem klidna.“*[195] Po dvaceti letech si do diáře s předtištěným „vinšováním“ na začátek roku 1948 *„V Novém roce přejeme Vám a Vašim drahým hodně osobního blaha, zdraví a spokojenosti, Vaší činnosti a naší Dvouletce pak hodně zdaru“* lakonicky připsala: *„S Bohem začni každé dílo, podaří se Ti až milo.“*[196]

Pražský arcibiskup jako primas český považoval za svou povinnost zúčastnit se pohřbu donedávna prvního muže státu, se kterým měl od svého příchodu na svatovojtěšský stolec korektní vztahy. Arcibiskupova přítomnost v Sezimově Ústí byla soukromým přáním H. Benešové, z dostupných pramenů nelze zjistit, zda o tom se svým manželem v posledních týdnech nebo měsících

192 ▶ Tady se však arcibiskup zmýlil, E. Beneš nepocházel z učitelské rodiny, učitelem byl jeho bratr Václav.
193 ▶ Srovnej pozn. 191.
194 ▶ Jana ŠETŘILOVÁ – Jaroslav ČECHURA, *Listy důvěrné. Vzájemná korespondence Hany a Edvarda Benešových*. Česká expedice, Praha 1996, s. 77, 93, 94, 103, 105, 107.
195 ▶ Tamtéž, s. 111. Není jasné, zda jde o reakci na polský návrh ve Společnosti národů na zvýšení bezpečnosti států a obnovení solidarity mezi signatáři rýnského paktu s Polskem.
196 ▶ ANM, osobní fond E. Beneš, k. 2 – deník H. Benešové.

někdy mluvila. Jisté je, že si i J. Beran našel teologické, morální a lidské důvody k účasti na pohřbu E. Beneše, který se vždy považoval za katolíka. Přestože nepraktikoval, sdělil údajně jednou svému kancléři J. Smutnému, že nepovažoval za rozumné vystoupit z církve a otázku náboženské příslušnosti považoval ve srovnání s morálkou až za druhořadou.[197]

S ohledem na klima nastolené v Československu před několika měsíci to samozřejmě vyžadovalo notnou dávku osobní odvahy a statečnosti. Tehdy ještě arcibiskup netušil, jaký osud čeká v dalších letech jeho osobně, některé zástupce hierarchie, farníky i celé Československo. Beranovo počáteční smířlivější chování ke Gottwaldovi a Benešovu pohřbu lze chápat jako snahu arcipastýře o smírné řešení problémů ve společnosti, i když si musel být vědom důsledků své účasti v Sezimově Ústí, která se i přes smutný a tragický okamžik stala jasnou manifestací proti nastupujícímu režimu. Můžeme to zčásti přičítat jeho celoživotnímu poslání a dosavadním životním zkušenostem zejména z věznění v koncentračním táboře Dachau. Málokdo si dnes dokáže představit, za jakých podmínek probíhalo poslední rozloučení a v jak obtížném postavení byli vzhledem ke všem okolnostem přítomný arcipastýř a jeho doprovod. Je známo, že i zpočátku konciliantní J. Beran se začal postupně vymezovat proti krokům omezujícím vliv církve ve společnosti. Necelý týden před Benešovou smrtí ve dnech 28. až 30. srpna 1948 například Státní bezpečnost zajistila několik řeholníků a jeptišek v příhraniční oblasti pro údajnou spoluúčast *„při organizování a napomáhání při ilegálních přechodech osob, zabývajících se protistátní činností a odvlékáním národních majetků do ciziny“*.[198]

197 ▶ ANM, J. Smutný, Benešova smrt, s. 78.

198 ▶ Tuto informaci přinesly deníky 4. 9. 1948 (např. Lidová demokracie a Práce) společně se zprávou o úmrtí E. Beneše. Došlo k zajištění dvou redemptoristů Františka Nezvala a Františka Nováka z kláštera v Libějovicích (tehdejší okres Netolice) a kněze německé národnosti P. Johanna Johna z Rejštejna na Sušicku (nedaleko Kašperských Hor). Pravděpodobně útěkem do Rakouska se vyhnul zajištění P. Mika z kláštera ve Svaté Kamenici. Podle oficiální zprávy se v libějovickém klášteře ukrývalo pod falešnými jmény a doklady sedm řádových sester ukrajinské a polské národnosti, které žily nelegálně na území Československa už od roku 1945. Ty měly v klášteře udržovat styky s banderovci a osobami pracujícími proti zájmům Československé republiky. Vyšetřování případu nebylo ještě uzavřeno.

Po Benešově smrti i později se při různých příležitostech znovu objevovaly otázky ohledně zpovědi a textu Beranovy promluvy nad rakví v Sezimově Ústí a byly interpretovány dle aktuální politické situace. Nejostřejší a nejcitovanější je výpad ministra Václava Kopeckého na adresu pražského arcibiskupa,[199] který se údajně nevhodným[200] tónem a urážlivou volbou slov dotkl mrtvého i přítomné paní Benešové, když hovořil o tom, že prezident sice neměl dětí, ale byl otcem národa. Opak je pravdou. S odstupem času lze konstatovat, že se arcibiskup citlivě a důstojně rozloučil s osobností Benešova formátu a pečlivě vážil každé slovo, když vyzvedl pečlivost, poctivost a neúnavnou pracovitost zemřelého. Také neobstojí Kopeckého teorie, že arcibiskup pronesl nepřipravený improvizovaný proslov nad rakví, protože původní ztratil. Zachovala se totiž autentická rukopisná podoba promluvy či její koncept na běžně užívaném silnějším zažloutlém makulaturním papíře, na jehož rubu je žádost M. Lenzové z ministerstva zdravotnictví o udělení audience v otázce řeholního ošetřovatelství z 16. 12. 1946.[201] Srovnáním rukopisu promluvy a dalších konceptů nebo poznámek v uvedeném archivním fondu můžeme jednoznačně konstatovat, že se jedná o rukopis (písařskou ruku) objevující se na dalších písemnostech arcibiskupovy kanceláře v roce 1948.[202] Prohlášení ministra Kopeckého spadá do období sílícího tlaku na arcibiskupa Berana a další členy hierarchie ve snaze o jejich diskreditaci u veřejnosti. Pro srovnání obsahu a pozdějších stylistických úprav se zachoval dostatečně velký počet a „vzorek" promluv pražského arcibiskupa J. Berana nad rakví E. Beneše.[203]

199 ▶ Václav KOPECKÝ, *ČSR a KSČ. Pamětní výpisy k historii Československé republiky a k boji KSČ za socialistické Československo.* Státní nakladatelství politické literatury Praha 1960, s. 430.
200 ▶ Tamtéž. Autor užívá slova „vulgárním" místo autorkou zvoleného „nevhodným".
201 ▶ Rukopis textu arcibiskupovy promluvy je uložen v NA, APA-ord., 517-11-3, s. 48. Zde je také uloženo několik stylisticky upravených strojopisných (kopií) na později užívaném bílém a růžovém průklepovém papíru (s. 40–45).
202 ▶ Rukopis nebyl podroben důkladnému paleografickému rozboru, pokud se nejedná přímo o Beranův rukopis, lze předpokládat, že patřil některému z jeho sekretářů.
203 ▶ Kromě denního tisku, kde byl uveřejněn celý text nebo výňatky z promluvy, byl otištěn ve Zprávách Arcidiecésního pastoračního ústředí (APÚ) v Praze, č. 20 z r. 1948, s. 1 nebo ve Zpravodaji Rady svobodného Československa (BULLETIN published by the COUNCIL of FREE CZECHOSLOVAKIA) č. 12 z října 1950, s. 2. S. VODIČKOVÁ, *Uzavírám vás do svého srdce*, s. 186 zveřejňuje text z Archivu pražského Hradu, fond Archiv Metropolitní kapituly u sv. Víta v Praze bez bližší signatury. Dále se zachovaly strojopisy například v ANM, J. Smutný, Benešova smrt, s. 73–74, nebo E. Beneš, k. 2 – modlitby nad hrobem v Sezimově Ústí.

Méně známý je protibenešovsky laděný článek v listu českých demokratických federalistů Bohemia uveřejněný v září 1948 v tehdejší Spolkové republice Německo,[204] polemizující s tvrzením dlouholeté rodinné přítelkyně A. Posse-Brázdové, že E. Beneš zemřel jako křesťan katolík. Údajnému svědectví z druhé ruky od litoměřického biskupa Š. Trochty, který ho měl prý od samotného J. Berana, že se exprezident v závěru rozhovoru s pražským arcibiskupem *„obrátil ke stěně a odmítl jakýkoliv rozhovor a tak i zemřel“*, dnes nikdo neuvěří.

Tragický okamžik v Sezimově Ústí sblížil H. Benešovou s oběma protagonisty katolické i evangelické církve na pohřbu jejího manžela. O dobrých nebo snad dokonce o dobrých přátelských vztazích profesora F. Bednáře i arcibiskupa J. Berana s H. Benešovou svědčí udržování písemného styku obou církevních hodnostářů až do konce jejich života. Korespondence s F. Bednářem z let 1948–1962 je obsáhlejší, jde většinou o dopisy k Velikonocům, Vánocům a narozeninám s úvahami, osobními vzpomínkami a slovy povzbuzení.[205] Autor k nim často přikládal texty svých kázání a modliteb. Před blížícími se sedmdesátými narozeninami ocenil její sílu, skromnost a statečnost a připomněl, že měli možnost blíž se seznámit v době těžkých životních zkoušek.[206] Korespondence J. Berana je mnohem skromnější především z důvodu jeho dlouholeté internace, příležitostné pozdravy začal zasílat H. Benešové až za svého pobytu v římské emigraci ve druhé polovině šedesátých let 20. století.[207] Také budějovický biskup J. Hlouch využil politické tání této doby a zaslal H. Benešové pozdrav s připomínkou společného setkání v den pohřbu E. Beneše v Sezimově Ústí.[208]

204 ▶ Článek *„Závažné svědectví o Benešově smrti“*. Bohemia č. 84, září 1958.
205 ▶ ANM, H. Benešová, k. 4, 31 a 32.
206 ▶ ANM, H. Benešová, k. 31 – blahopřání k 70. narozeninám (a jmeninám) – dopis F. Bednáře ze 14. 7. 1955. V něm stojí: *„[B]líží se Vaše sedmdesátiny, skryté světu, ale známé Vašim nejbližším. Je možno je přejít mlčením a nezastavit se nad Vaším celým životem a Vašimi cestami? Kdykoliv myslím na Vás, nevidím jen Vás: stojí přede mnou především Vaše manželství; připomínám si Váš čistý charakter, Vaši vnitřní velikost, spojenou se skromností a obětavostí, Vaši věrnost všemu, co jste poznala jako správné. Jaké to hřivny Vám dal Bůh! Žádnou z nich jste nezakopala. To je vzácná bilance Vašich sedmdesátin. Ani člověk, který stál politicky v jiném táboře, se nemohl ubránit úctě a obdivu při pohledu na Vás. Naplnilo se na Vás biblické slovo: ‚Ženu statečnou kdo nalezne, nad perly je vyšší cena její.‘ “*
207 ▶ ANM, H. Benešová, k. 4, osobní korespondence H. Benešové; Pavel KOSATÍK, *Devět žen z Hradu*. Praha Mladá fronta, 1994, s. 141.
208 ▶ ANM, H. Benešová, k. 4, osobní korespondence H. Benešové – dopis J. Hloucha z 10. 7. 1965 za pobytu v domově školských sester v Koclířově u Svitav.

Závěr

Benešův vztah ke katolické církvi lze chápat ve více rovinách, minimálně jako osobní niterný nebo oficiální vztah politika a politického reprezentanta, setkávajícího se s jejich zástupci při různých oficiálních i neoficiálních příležitostech, ať už jimi byli představitelé církve v Československu na různém stupni hierarchie (nuncius, arcibiskupové, biskupové, děkani a profesoři teologických fakult, faráři a kaplani), nebo zástupci politického katolicismu od jeho špiček (M. Zavorala, J. Šrámka nebo F. Hály) až po předsedy různých korporací a spolků. Můžeme je doložit dochovanými úředními prameny a korespondencí s některými z nich.

Přes kritický vztah k římskokatolické církvi, vycházející z osobní zkušenosti,[209] si byli Masaryk i Beneš po vzniku Československa vědomi, že je třeba z důvodu postupné stabilizace vnitropolitického vývoje respektovat většinově vyznávající obyvatelstvo. Posílení pozice ČSR na mezinárodně politické scéně bylo dosaženo uznáním a navázáním diplomatických styků se Svatým stolcem. Postavení nunciů se nejednou stalo lakmusovým papírkem vzájemných vztahů a pozice katolické církve v sekularizující se společnosti. Postupně lze sledovat rozdílný Benešův a Masarykův přístup k různým otázkám, například ve vztahu ke Svatému stolci a představitelům hierarchie. Také měnící se náhled Svatého stolce na Československo a jeho reprezentaci značně ovlivňovalo aktuální personální obsazení Státního sekretariátu, který postupně opouštěli konzervativní představitelé a úředníci zvyklí na pevný svazek habsburské dynastie s katolickou církví.

Vatikánské kruhy se postupně musely vyrovnat s událostmi ve středu Evropy a při různých příležitostech hodnotily kroky jejích představitelů. Osobnost E. Beneše ocenil například po prvním vzájemném rozhovoru 31. 3. 1927 nový diplomatický zástupce Pietro Ciriaci, zmocněný vyjednávat o urovnání sporu Husovy otázky a československo-vatikánských diplomatických styků. Prozradil tehdy K. Kroftovi, že na něj ministr Beneš učinil velký dojem, nejvíce mu imponovala jeho vysoká inteligence, zdvořilost a otevřenost.[210] Je však

209 ▶ Později je potřeba k nim přidat i chladnou, místy až nepřátelskou politiku dohodových států.
210 ▶ ANM, E. Jelen, k. 4 – složka Roztržka s Vatikánem, s. 5.

třeba znovu připomenout Benešův osobní a stranický protikatolicismus, patrný z vlastnoručních úprav podkladů a spisů předcházejících podpisu modu vivendi. Dalo by se tedy spekulovat o tom, že byl pro vatikánskou administrativu v kritických okamžicích obtížným a nevyzpytatelným protihráčem. K uzavření modu vivendi došlo nakonec především Kroftovou zásluhou. K. Krofta, ač sám protestant a svobodný zednář, byl respektován Svatým stolcem i po odchodu z postu prvního vyslance ČSR a nadále byly uznávány jeho zásluhy o další rozvoj diplomatických vztahů.[211]

S měnícími se politickými poměry v Evropě a očekávanou prezidentskou volbou v Československu docházelo k dalšímu sbližování a postupnému stírání třecích ploch. V dané situaci to byl oboustranný „sňatek z rozumu", Svatý stolec ani Edvard Beneš nechtěli a nemohli riskovat ztrátu svého vlivu. V létě roku 1935 byl uspořádán velkolepý sjezd československých katolíků a Pius XI. na něj prozíravě delegoval francouzského kardinála Verdiéra. Přestože tato akce nedokázala zakrýt přetrvávající vnitřní národnostní problémy, bylo potřeba dále rozvíjet zahraničněpolitické vazby. Vzápětí došlo k normalizaci diplomatických vztahů, příjezdu nového nuncia a nominaci prvního československého kardinála. Zkušený vatikánský diplomat sehrál před prosincovou prezidentskou volbou roli „sjednotitele" znesvářených katolických stran a prokázal tak kandidujícímu Benešovi neocenitelnou službu. Pro Svatý stolec, který nemohl více oslabovat svoji zájmovou sféru a připustit, že se prezidentem stane „homo novus" s nepředvídatelnými ambicemi a politickým programem, byl totiž E. Beneš osobou známou a zdánlivě čitelnou.

Beneš se po odchodu do exilu snažil v rámci omezených možností získávat informace o domácích poměrech a udržovat kontakty se zahraničními katolickými kruhy. V Anglii se navíc setkával s představiteli anglikánské církve při návštěvách bombardovaných měst a katedrál, účastnil se pietních aktů za padlé vojáky a letce různých vyznání. Kvůli uznání exilové vlády a anulaci mnichovské dohody neúspěšně usiloval o obnovení diplomatických styků s Vatikánem, limitovaných řadou faktorů. Teprve politický vývoj událostí v Evropě

211 ▶ M. ŠMÍD, *Římské mise Kamila Krofty ve dvacátých letech 20. století*. In: Věda, kultura a politika v československo-italských vztazích 1918–1951. Eds. J. Rauchová, B. Jiroušek a kol. Jihočeský sborník historický 81, 2012 – supplementum 4, s. 99.

na jaře 1945 přinesl změnu dosavadního postoje, i když do příjezdu oficiálních zástupců obou stran bylo potřeba ujít ještě dlouhou cestu.

Prezident opakovaně ujišťoval Svatý stolec a představitele katolické hierarchie o dodržování práv církve a věřících v poválečném Československu, nedokázal však svoje sliby garantovat vzhledem k dekretům a pokračujícím politickým změnám postupně omezujícím vliv a postavení církve v poválečné společnosti. Je však třeba připomenout, že v některých případech šlo o kompromis nebo nutnost vyvolanou předchozím vývojem. Byl si dobře vědom obětí katolíků a postoje duchovenstva v boji s nacismem a nutnosti tolerance při obnově společnosti. I přes konciliantní vztahy s novým metropolitou nepřekročil vlastní stín a nepřijal v prosinci 1946 pozvání na Beranovu intronizaci. O necelé dva roky později zemřel na přání manželky Hany smířen s Bohem a během církevního pohřbu v Sezimově Ústí promluvili nad jeho rakví zástupci katolické i evangelické církve.

Přestože se na osobu Edvarda Beneše zaměřovala a stále soustředí pozornost našich a zahraničních badatelů, zůstává zde řada neobjasněných událostí. Můžeme očekávat, že některé z nich budeme moci ještě upřesnit a díky dalšímu systematickému studiu postupně smazávat z pomyslné mapy bílých míst. Tuto studii je třeba chápat jako úvodní sondu do mnohem složitější problematiky vztahu E. Beneše k církvi, respektive církvím.

OBNOVENÁ HRADNÍ STRÁŽ VE SLUŽBÁCH PREZIDENTA EDVARDA BENEŠE V LETECH 1945–1948
/ Daniel Povolný

Úvod

Téma Hradní stráže v počátečním období po 2. světové válce bylo již knižně zpracováno,[1] a to i autorem této statě v publikaci Stráž na Hradě pražském, kde rovněž vedl autorský kolektiv. Z prostorových důvodů bylo ovšem nutno jeho kapitolu Omezená demokracie výrazně zkrátit, a proto ji nyní čtenářům předkládá v původním znění a rozšířenou o část týkající se pobytu prezidenta E. Beneše na Slovensku i o detailnější rozbor situace ve velení Hradní stráže (dále též HS) v únoru 1948.

Košická předehra

S osobou Edvarda Beneše se Hradní stráž pojila již před jeho nástupem do prezidentského úřadu, ale vzhledem k časovému zaměření na dobu po roce 1945 se budeme zabývat otázkou ostrahy prezidenta Beneše jen od okamžiku jeho návratu na osvobozené československé území 3. 4. 1945 až do jeho rezignace na tento úřad 7. 6. 1948. Kořeny existence poválečné Hradní stráže však sahají ještě o něco hlouběji.

Poté co k 21. 7. 1940 vznikla v Londýně československá prozatímní vláda uznaná Brity a E. Beneš se opět de facto stal prezidentem, vyvstala i otázka zajištění jeho osobní ochrany. Oddíl stráže obrany prezidenta (dále též OSPR) začal vznikat na základě návrhu tehdejšího přednosty Vojenské kanceláře prezidenta republiky (dále též VKPR) div. gen. Antonína Hasala (krycí jméno Nižborský) po 18. 9. 1940, kdy k tomu britské úřady daly souhlas. Po svém dobudování se v první fázi skládal z 1 důstojníka, 16 poddůstojníků a mužstva. Pod velením kpt. Josefa Podhory střežili nejdříve dům č. 26 na Gwendolen Avenue v londýnské čtvrti Putney, kde prezident bydlel i úřadoval. Těžké bombardovací nálety německé Luftwaffe, jimiž se Adolf Hitler snažil podlomit morálku srdce britského impéria, přiměly 13. 11. 1940 Beneše k přestěhování do daleko bezpečnějšího sídla v Aston Abbots v hrabství Buckinghamshire. Tam jej následoval i OSPR, jenž zároveň hlídal i novou prezidentskou kancelář v Grosvenor Place č. 9 v Londýně a archiv VKPR ve Wingrave. V průběhu války se

1 ▶ Např. Milan LIŠKA a kol., *Hradní stráž.* Praha 2005, s. 90–93. Jan BIEDERMAN – Michal BURIAN – Jiří KOUDELKA – Martin KUNC – Daniel POVOLNÝ – Karel STRAKA – Zdeněk ŠPITÁLNÍK, *Stráž na Hradě pražském*. Praha 2013, s. 110–129.

počty OSPR postupně zvyšovaly a zkvalitňovala se výzbroj a výstroj. V roce 1943 měl škpt. Podhora na povel již 2 důstojníky a 39 rotmistrů, poddůstojníků a vojínů. Z celkem 42 mužů ovšem do systemizace OSPR patřili pouze 2 důstojníci a 16 mužů, ostatní byli přiděleni jako nadpočetní. Na přelomu let 1944 a 1945 vystřídal Podhoru na postu velitele Oddílu stráže prezidenta republiky mjr. pěch. Cyril Novák, ostřílený důstojník se zkušenostmi z první světové války, prvorepublikové armády, z Polska, ze sovětské internace i z porážky Francie v červnu 1940. Výnos ministerstva národní obrany (MNO) z 11. 12. 1944 přiznával bývalému zástupci velitele 2. tankového praporu Čs. samostatné obrněné brigády, nyní prezentovaného u Náhradního tělesa čs. vojska, od 3. 1. 1945 prestižní funkci a možnost stanout po válce v čele Hradní stráže. Do vlasti se pplk. Novák (povýšen 7. 3. 1945) vrátil 20. 4., když z Anglie odjel 28. 3. V Košicích se zatím o prezidenta Beneše starali jiní.[2]

Po osvobození metropole východního Slovenska divizemi Rudé armády 19. 1. se v nich jako první orgán znovu se rodícího Československa usídlila 30. 1. 1945 Slovenská národní rada. Po ní se tam ve dnech 29. 1. – 7. 2. 1945 z Chustu nedobrovolně přesunula i čs. vládní delegace vedená sociálním demokratem a ministrem hospodářské obnovy exilové vlády Františkem Němcem, t. č. vládním delegátem osvobozeného území, který se od 28. 10. 1944 do 28. 1. 1945 neúspěšně pokoušel prosadit čs. zájmy na Podkarpatské Rusi, jež se pod dohledem a leckdy nevybíravým tlakem Rudé armády a NVKD rychle sovětizovala v Zakarpatskou Ukrajinu. Stejný osud postihl rovněž vojenskou část delegace – Velitelství osvobozeného území v čele se zmíněným gen. Hasalem. Za velký úspěch jeho i jeho podřízených můžeme označit, že nábor Rusínů do 1. čs. armádního sboru v SSSR do konce roku 1944 dosáhl navzdory sovětskému zastrašování a obstrukcím 4326 mužů.

Když se fronta dostatečně vzdálila, začaly se Košice – dočasné „hlavní" město ČSR – připravovat na pobyt E. Beneše. V druhé polovině března se pod dohledem vládního zmocněnce MV JUDr. Karla Zavadila, prvorepublikového policejního komisaře, který se od roku 1942 coby přednosta policejní sekce

2▶ Tamtéž, s. 96–106. Martin HODNÝ, *Českoslovenští politici 1918–1991*. Praha 1991, s. 14 a 90. Jaroslav LÁNÍK a kol., *Vojenské osobnosti československého odboje 1939–1945*. Praha 2005, s. 19 a 91–92. VÚA-VHA, f. kvalifikační spisy, kvalifikační spis Cyrila Nováka.

MV staral o Benešovu bezpečnost, a náčelníka štábu Velitelství osvobozeného území pplk. gšt. Jaroslava Hrabovského (krycí jméno Ostravský, ruský legionář, naposledy před válkou přednosta mobilizační skupiny 1. oddělení – organizační – Hlavního štábu) postupně vytvořila skupina 16–23 předválečných čs. četníků. Byla složena většinou z Rusínů a dala vzniknout osobní stráži prezidenta republiky či též bezpečnostní četě. Dotyční se rekrutovali především ze stavu 1. čs. armádního sboru v SSSR, do něhož se hlásili po osvobození místa svého aktuálního pobytu Rudou armádou, případně již v rámci sboru sloužili u polního četnictva.

Specifičnost výběru se řídila dvěma kritérii: 1) výslovným přáním E. Beneše, aby šlo výhradně o Rusíny, 2) antikomunistickým a tím pádem i protisovětským smýšlením K. Zavadila a J. Hrabovského, kteří jako praví vlastenci bojovali v domácím i zahraničním odboji za demokratické Československo. Oba také nedlouho po sobě zaplatili za své pevné postoje vlastními životy, byť každý jiným způsobem. Nemocný Karel Zavadil zemřel 18. 2. 1951 v Londýně, kde vedl defenzivní sekci Czechoslovak Intelligence Office (CIO, Československý zpravodajský úřad), a brig. gen. Jaroslav Hrabovský zemřel 7. 3. 1951 ve vězeňské nemocnici v Olomouci po krutém zacházení v TNP Mírov.[3]

Michal Izaj Kričevský s odstupem bezmála 65 let vzpomínal, že když prosil v Košicích pplk. Hrabovského, aby jej neposílal na rodnou Podkarpatskou Rus, kde si nedávno v pozici prostředníka mezi Sověty a čs. okresní vojenskou správou v Chustu vytrpěl své, dočkal se odpovědi: *„To jsem chtěl slyšet. V tom případě bych pro tebe měl jedno velmi dobré místo. Ale potřeboval bych ještě jednoho spolehlivého chlapce, jako si ty. Nejraději bych byl, kdyby to byl někdo, koho bych také znal.“* A tak mu rotný Izaj doporučil svého kamaráda Štefana Romana, který mj. přešíval důstojníkům uniformy. *„Utíkej ho hledat a přiveď*

3▶ ABS, f. 304, sign. 304-55-5, Činnost vrch. strážm. Ivana Almášiho po odtržení Podkarpatské Rusi od Československé republiky, 14. 10. 1946, s. 1–2. Rednik Jan, prap. SNB. Podrobné vylíčení činnosti v době po odtržení býv. Podkarpatské Rusi od Československa, 14. 10. 1946, s. 2. Jindřich MAREK, *Radiostanice VLADISLAV v marném boji o Podkarpatskou Rus.* Historie a vojenství č. 4/2011, s. 54–70. Vladimír RICHTER-ROHAN, *JUDr. Karel Zavadil – osud vlastence.* In: Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska 19, Ostrava 1999, s. 433 a 435.http://www.kosice.sk/clanok.php?file=history_z_hist_20_stor-2.htm (stav k 6. 2. 2014). http://vojenstvi.cz/vasedotazy_109.htm (stav k 6. 2. 2014). Michal Izaj KRIČEVSKÝ, *Příběhy mého života.* Praha 2011, s. 58–65.

sem," řekl na to Hrabovský.[4] S potřebnými doklady a dopisy se pak oba Rusíni vydali vlakem do Kyjeva, kde tehdy pobývala čs. vláda a prezident Beneš. Po „prověření" *„…vešli do místnosti další tři muži, také v civilu. Ten, který s námi vedl rozhovor, nás upozornil, abychom si je všechny dobře prohlřédli a zapamatovali jejich obličeje. ‚Až budete ve vlaku, do vagonu, kde bude pan prezident, nevpustíte nikoho jiného než tyto tři muže,' pravil. Když jsme ale nastoupili do vlaku, prezidenta jsme nikde neviděli. Roman se na něj ptal a bylo mu sděleno, abychom neměli starost, že se o něho starají Sověti více, než by měli. Potom jsme se vzájemně odmlčeli a nikdo si nás až do příjezdu do Košic nevšímal."*[5]

Ve skutečnosti opustil vlak s prezidentem 31. 3. Moskvu a po zmíněné zastávce v Kyjevě následovala další ve Lvově. Na čs. území se Beneš s vládou dostali ve Vydrani po zastávce na hranicích a přes nedaleké Medzilaborce dojeli pouze do Humenného, kde prezident s doprovodem po slavnostním uvítání kvůli rozbité trati přestoupili do automobilů. Nesourodý konvoj vozů týž den (3. 4.) nadšeně přijaly i Košice, kde na prezidenta čekala čestná stráž pod velením kpt. Richarda Tesaříka. Jeho podřízení od 1. čs. armádního sboru v SSSR jej však střežili už v okamžiku opouštění Moskvy a Sověti bezpochyby ještě déle.[6]

V Košicích se E. Beneš dočasně usadil v Jákobově vile v Mlýnské ulici, připomínající bez nadsázky zámek. První „linii obrany" představovaly podepřené klády přes silnici střežené smíšenou čs. a sovětskou vojenskou hlídkou.[7] O dalším Izaj napsal: *„Z nádraží jsme byli odvezeni vojenským osobním automobilem k nějakému zámku,… Tam se nás ujal poručík naší armády, který se nám představil jako velitel čestné roty určené k hlídání prezidentského sídla a ukázal nám, kde budeme ubytováni. Nakonec dodal, že nebudeme podléhat jemu, ale jednomu z osobních tajemníků prezidenta Dr. Zavadilovi, který k nám zrovna přicházel a současně ukazoval směrem ke vchodu do zámku. Tam právě vstupoval pan prezident Edvard Beneš s chotí do budovy. ‚Tak hoši,' pravil, ‚tady*

4 ▶ Tamtéž, s. 61.
5 ▶ Tamtéž, s. 62–63.
6 ▶ J. BIEDERMAN – M. BURIAN – J. KOUDELKA – M. KUNC – D. POVOLNÝ – K. STRAKA – Z. ŠPITÁLNÍK, *Stráž na Hradě pražském*, s. 104. Eduard TÁBORSKÝ, *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*. Praha 1993, s. 241. http://www.ceskatelevize.cz/porady/873537-hledani-ztraceneho-casu/207522161510005… (stav k 6. 2. 2014).
7 ▶ Tamtéž. *Stráž na Hradě pražském*, s. 104–105.

a právě teď začíná vaše zodpovědnost za bezpečnost prezidenta s chotí. Nyní ale již služba v zámku je, tak jděte na ubytovnu a tam se seznamte s četníky, kteří taktéž budou držet službu v zámku. Já tam za chvíli přijdu.'

Asi za dvě hodiny za námi skutečně přišel a přinesl mně a Romanovi osobní průkazky vydané vládním delegátem Republiky československé a řekl nám, že jsme byli tímto ustanoveni osobními strážci prezidenta republiky. Tuto průkazku mám do dnešní doby schovanou na památku."

„Přes den jsme měli odpočívat a v noci se jen my dva střídat v držení stráže u dveří prezidentské ložnice. Jakmile prezident opustil zámek, jeli jsme s ním jako osobní stráž na každou akci konanou mimo areál zámku. Živě si vzpomínám, jak jsme s ním byli v košickém národním divadle, kde se sestavoval prozatímní vládní program, který byl později (5. 4. 1945) *přijat pod názvem Košický vládní program."*[8]

S výhradami ke složení „rusínské" ochranky se jednou Izajovi a Romanovi svěřil K. Zavadil, když si bez upřesnění postěžoval, *„že je mu vyčítáno, že osobní ochranka prezidenta je složena jenom z Podkarpatských Rusínů a marně se jim snaží vysvětlit, že to bylo výslovné přání pana prezidenta. Personální obsazení čestné roty prováděl štáb osvobozených území výhradně podle svých úvah, a přesto byla složena nadpoloviční většinou z Rusínů. Vybírali schopné a spolehlivé lidi, které znali.*

V osobní ochrance prezidenta, která střežila jenom vnitřní část zámku a doprovázela prezidenta na jeho cestách, bylo kromě nás dvou ještě dalších pět mužů. Byli to vrchní strážmistr (Jiří) *Harastej, strážmistr Soljanik* (Michal Soljak), *strážmistr Michal Lopko* (Lobko), *strážmistr Evžen Chudan a ještě jeden, jehož jméno* (Ivan Almáši a Jan Rednik) *si již bohužel nepamatuji. Všichni byli četníky a pocházeli z Podkarpatské Rusi. Za okupace byli ze služeb četnictva* (Maďary) *propuštěni. Když prezident během svého pobytu v Košicích ze svého sídla někam odcházel, čtyři z nás jej doprovázeli a tři zůstali držet službu v zámku."*[9]

Jedním z takových výletů se stala na přelomu dubna a května návštěva Tater, přesněji okolí blíže neurčeného hotelu Grand. Ještě předtím si pre-

8▶ M. I. KRIČEVSKÝ, *Příběhy mého života,* s. 63–64.
9▶ Tamtéž, s. 64.

zidentský pár prohlédl dukelské bojiště, okolí Košic a 26. 4. se přijel podívat na jednotky 1. čs. armádního sboru v SSSR. Byť na vlastním území, musel se E. Beneš podřizovat pokynům velitelů Rudé armády a NKVD (ke sboru chtěl již 18. 4.), kteří mu s odkazem na nebezpečí pobytu na nedávno osvobozeném území bránili ve volném pohybu. To se týkalo rovněž diplomatického zastoupení čs. vlády v Košicích, kdy byl jediným velvyslancem Valerian Alexandrovič Zorin. Všichni ostatní členové diplomatického sboru zůstali účelově až do osvobození „uzemněni" v Londýně. Na Slovensko směli přicestovat pouze čs. úředníci a vojáci a ani jim nemuseli Sověti vydat souhlas automaticky. V minulosti již nevpustili do SSSR osoby, o kterých včas získali informace, že jsou protisovětského smýšlení.[10]

V předzvěsti blížícího se konce války a osvobození Československa se 6. 5. vydala do Bratislavy nejprve vláda a 8. 5. ji tam následoval i prezident. Na jeho pouť přes Banskou Bystrici a Zvolen dohlíželi čtyři ze sedmi rusínských strážců, přičemž Izaj, Roman a Soljak měli hlídat ve vile v Košicích, aby se do prezidentových místností nedostal nikdo nepovolaný. K jeho návratu do Košic ovšem s ohledem na obsazení Prahy Rudou armádou 9. 5. brzy ráno už nedošlo. Někdo z vládních činitelů tedy ještě po ránu zavolal do Košic, že pan prezident odjede z Bratislavy rovnou do Prahy. Opakuje se však stejný scénář: nejprve se do Prahy letecky přepraví vláda, prezident několik dní čeká a poté na cestu opět vyráží kolona automobilů. O bouřlivém uvítání v jedné moravské vesničce u slovenských hranic 12. 5. si Benešův tajemník Eduard Táborský tehdy mj. zapsal: *„Dokonce ani sovětské stráže, které doprovázejí náš konvoj, aby zajistily osobní bezpečnost dr. Beneše, nezůstaly nedotčeny nadšením. Zpočátku byli nejistí. Když se okolo prezidenta začaly v prvních vesnicích po cestě kupit ty ohromné masy lidí, všiml jsem si, že si pro každý případ hned připravili samopaly. Zjevně to pro ně bylo něco zcela nového, že by se nekontrolovaná masa obyčejných lidí mohla takhle přiblížit k svému vůdci. Když se ale ta scéna opako-*

10 ▶ Tamtéž, s. 64–65. Jan NĚMEČEK, *V sovětském objetí. Prezident a vláda v osvobozených Košicích.* In: Stanislav KOKOŠKA a kol., *Nultá hodina? Československo na jaře 1945 ve strategických souvislostech.* Praha

Náčelník štábu Velitelství osvobozeného území pplk. gšt. Jaroslav Hrabovský již v hodnosti brigádního generála (VÚA)

vala den co den a nic se nestalo, brzy si na to zvykli a nakonec nechali samopaly viset přes rameno a provolávali Benešovi slávu spolu s našimi lidmi.“[11]

Noční můra všech profesionálních ochranek, tedy bezprostřední kontakt chráněné osoby s nepřehledným množstvím lidí, se naštěstí tehdy obešla bez fatálního závěru, a přitom Benešovi před nedávnem hrozilo skutečné nebezpečí atentátu. Skupinka mladých českých a slovenských fašistů směřujících do Košic se totiž po cestě přes Moravu částečně rozpadla a zbytek se raději sám udal, když se dozvěděl, že prezident opustil Košice a přijede do Žiliny.

Prezident Beneš tak v klidu dokončil pouť z Bratislavy do Brna, kde po dalším nadšeném přivítání nasedl na vlak a po řadě plánovaných i neplánovaných zastávek přijel 16. 5. do Prahy na Wilsonovo nádraží a posléze se odebral i na své sídlo.[12]

Návrat na Pražský hrad

Když se 10. 5. 1945 v 6.00 hod. dostavil na Hrad jeho staronový vojenský velitel plk. Josef Kvapil, měl v hlavě určitě jiné myšlenky. Bylo třeba dohlédnout na odstranění stop po právě skončených bojích a hradní areál do příjezdu prezidenta Beneše do Prahy zabezpečit. Z tohoto důvodu dostal týž den k dispozici 3. motorizovanou rotu státní požární policie (zřízenou za války z příslušníků protektorátní policie a četnictva) z Plzně, které velel škpt. Jaroslav Otmar. Jeho jednotka přijela na pomoc Praze již 6. 5. v rámci oddílu ŽELEZO. Kromě bojů o letiště Ruzyně se vyznamenala při obraně Prahy i v dalších dnech (Motol, Palackého a Jiráskův most, Staroměstská radnice).[13]

Představitel vojenského velení Pražského povstání brig. gen. Vladimír Kajdoš tedy 10. 5. telefonicky požádal generálního velitele četnictva, aby pro službu „hradní stráže“ vyčlenil jednu četu vládní policie a dvě čety četnictva. Jeho pobočník plk. četnictva Jan Voženílek (po falešném udání zatčen

11 ▶ E. TÁBORSKÝ, *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, s. 244.
12 ▶ Tamtéž, s. 243. www.ceskatelevize.cz/prezident-2013/casova-osa/?type=article&detail=24 (stav k 6. 2. 2014).
13 ▶ Správní archiv (dále jen SA) AČR, f. personální spisy vojáků z povolání (dále jen VZP), osobní spis plk. Josefa Kvapila, krátký osobní spis, s. 4. Tamtéž, Přihláška pro důstojníky a rotmistry z povolání, Příloha č. 3, 1945, s. 4. Dne 8. 9. 2014 byly všechny citované spisy VZP předány VÚA-VHA. http://www.ceskenarodnilisty.cz/clanky/k-odboji-na-plzensku-a-povstani-proti-nemecke-okupaci.html (stav k 6. 2. 2014).

Osvětový důstojník Hradní stráže por. Alfréd Mrůzek (VÚA)

11. 5. sovětskou vojenskou kontrarozvědkou Směrš, při věznění v Terezíně se nakazil tyfem, zemřel po propuštění 18. 8. 1945) se pak dohodl s posledním předválečným zástupcem přednosty VKPR plk. Janem Němečkem (při povstání měl převzít Kancelář prezidenta republiky, což kvůli obsazení Hradu SS splnil až 9. 5.) a s posledním prvorepublikovým velitelem Hradní stráže mjr. Karlem Jiříčkem na tom, že se tohoto úkolu ujme zmíněná rota požární policie, neboť je jednotně ustrojena i dobře vyzbrojena a vycvičena. Rota poté podle Kvapilových instrukcí provedla prohlídky všech místností a sklepení na Hradě a celého jeho okolí, načež nastoupila strážní službu uvnitř i vně Hradu. Při příjezdu členů vlády a prezidenta republiky na Pražský hrad 16. 5. postavila k uvítání čestnou rotu. Svou činnost ukončila již 19. 5., kdy se vrátila do Plzně.[14]

To četnická osobní stráž prezidenta republiky z Košic vydržela „až" do 1. 6., než její členy převedli k SNB. Za necelý měsíc se rovněž stabilizovala situace dosavadních uniformovaných policejních strážců hradních pořádků. Rozkaz jejich velitelství z 19. 6. 1945 totiž mj. upozorňuje, že policejní revír č. 28 Praha-Hradčany je již zpět v budově na Loretánském náměstí č. 2 a také opět provozuje telefonní linku na Hradě. Na ministerstvu vnitra však už s odkazem na prvorepublikové poměry řešili jejich další posílení. Koncem června se při 28. revíru plánovalo zřízení zvláštní skupiny v síle 50 mužů určených výhradně pro ochranu Hradu. Tohoto stavu se podařilo dosáhnout v druhé polovině července převodem skupiny 54 vybraných příslušníků SNB (obeznámených s místními poměry a po všech stránkách důstojně reprezentujících SNB; měli zde zůstat delší dobu) k hradčanskému revíru, v jehož rámci vznikla pobočka s budoucím sídlem přímo v hradním areálu. Prozatím se však na Hradu od 13.00 hod. 18. 7. ujala jen bezpečnostní a pořádkové služby (vykonávala službu, šlo o příslušníky SNB) „Stráž SNB" v Pražském hradě či „Hradní stráž SNB", jak znělo její označení v dokumentech. Podle zprávy z 25. 7. stavěla pod dohledem velitele stanice každý den 9 hlídek, jež se střídaly po třech hodinách, 9 mužů na pevná strážní stanoviště a 9 příslušníků do služby na stanici. Ta se

14 ▶ Tamtéž. SA AČR, f. personální spisy VZP, osobní spis plk. Karla Jiříčka, os. spis, s. 5. VÚA-VHA, f. kvalifikační spisy, kvalifikační spis brig. gen. Vladimíra Kajdoše. Tamtéž, kvalifikační spis brig. gen. Jana Němečka. ABS, f. A-17 (Hlavní velitelství SNB v Praze), inv. j. 23, Generální velitel čsl. policie (nedatováno), s. 1.

nacházela ve středním traktu v podjezdu ke Chrámu sv. Víta. Kromě nezbytného zařízení pro mužstvo a telefonu tu byla i signalizace při narušení prostor Chrámu sv. Víta a klenotnice pod Vladislavským sálem.[15]

Rozmístění hlídek a jejich povinnosti byly následující:

Hlídka č. 18 – strážní stanoviště před hlavním vchodem do Hradu na Hradčanském náměstí: dohlíží na náměstí a přilehlé paláce, na I. nádvoří, na vjíždějící vozidla a podezřelé osoby. Do uzavření Pražského hradu (v létě do 22.00 hod., v zimě do 21.00 hod.) legitimuje u vchodu na IV. nádvoří všechny vstupující osoby.

Hlídka č. 19 – strážní stanoviště na II. nádvoří u kašny proti podjezdu z Prašného mostu: přes den zde řídí dopravu. V noci kontroluje průkazy procházejícím obyvatelům objektu, vzhledem k uzavření jižní části nádvoří (od kašny k bytu prezidenta) pro pěší směřuje procházející osoby po ose IV. nádvoří – Prašný most nebo podjezdem u sv. Víta do Vikářské ulice.

Hlídka č. 20 – strážní stanoviště na III. nádvoří před hlavním vchodem do Chrámu sv. Víta: v denní době navádí vozidla jedoucí na audienci nebo k návštěvě kabinetní kanceláře na III. nádvoří, ostatní do Vikářské. Na noc je III. nádvoří nepřístupné i pro pěší, proto osoby přicházející podjezdem u Svatovítského chrámu posílá do Vikářské a kontroluje legitimace.

Hlídka č. 21 – strážní stanoviště v Matyášově bráně: řídí dopravu v bráně, věnuje pozornost podezřelým lidem, střeží vchod do podjezdu k bytu prezidenta a brání nepovolaným ve vstupu. V denních i nočních hodinách je uzavřeno pro veřejnost I. a část II. nádvoří, dovnitř smí pouze předem ohlášení.

Hlídka č. 22 – strážní stanoviště u balkónu na III. nádvoří: ve dne i v noci řídí vozidla přijíždějící na audienci nebo do kabinetní kanceláře a sleduje podezřelé. V noci nesmí vpustit nikoho na III. nádvoří s výjimkou lidí tam

15 ▶ K převedení vojáků-četníků došlo na základě výnosu MV č. 37.00-3/7-45-V/5 z 9. 7. 1945 – např. ABS Kanice, personální spis Michala Izaje, č. l. 54. ABS, f. 304, sign. 304-136-1, Rozkaz č. 11 z 19. června 1945, s. 2. Tamtéž, f. A-17, inv. j. 23, Opatření k ochraně osoby pana prezidenta republiky, 26. 6. 1945, s. 1. Tamtéž, čj. I-5961/1945 z 30. 7. 1945, s. 1. Tamtéž, „Stráž SNB" v Pražském hradě – znovuzřízení, 25. 7. 1945, s. 1–2.

bydlících, dohlíží na poštu a jižní část Chrámu sv. Víta, kde jsou nad Portou aureou (Zlatá brána) uloženy korunovační klenoty.

Hlídka č. 23 – strážní stanoviště na IV. nádvoří: přes den řídí veškerou dopravu Pražským hradem, dohlíží, aby nedocházelo k poškozování zeleně na plateau na západní straně Španělského sálu.

Hlídka č. 24 – strážní stanoviště u hlavního vchodu do budovy MV (Ústav šlechtičen): v denních hodinách usměrňuje vozidla jedoucí k MV a odtud pak do Vikářské ulice. V noci uzavírá vchod na III. nádvoří od MV a na této straně hlídá starou část Hradu.

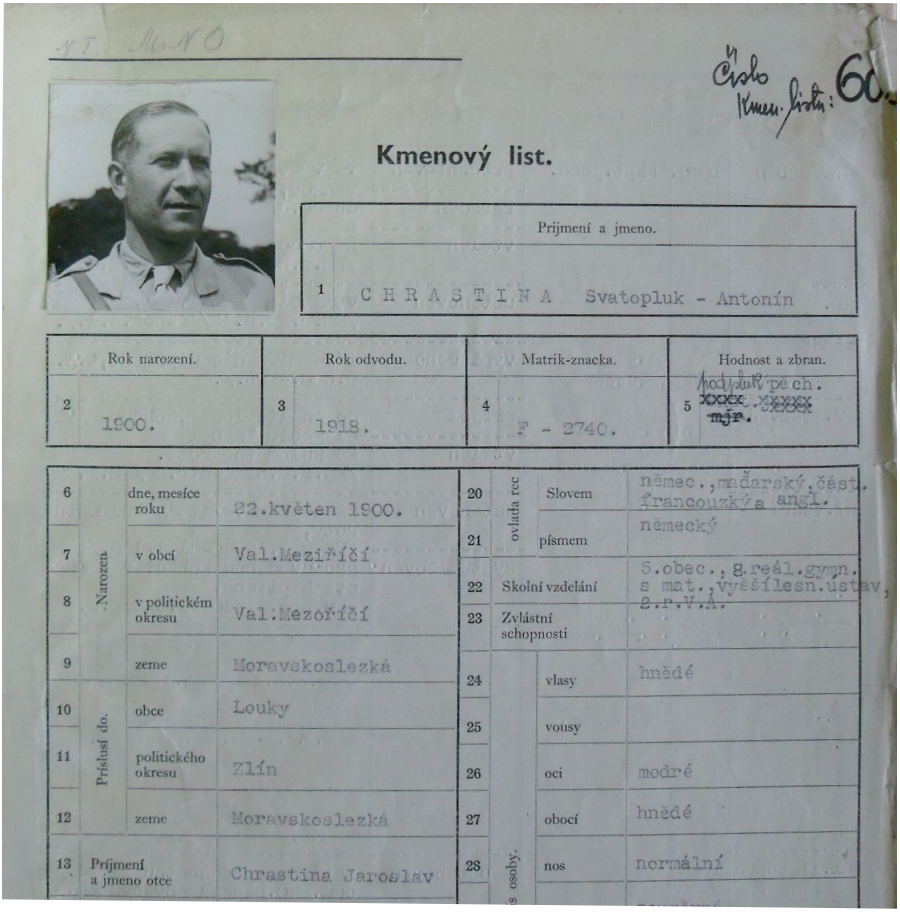
Hlídka č. 25 – strážní stanoviště u Černé věže: ve dne řídí dopravní prostředky jedoucí mezi Opyší a Jiřskou ulicí, brání přelézání zdí do Rajské zahrady na jižní straně Hradu, dohlíží na Jiřskou a Zlatou uličku. Po uzavření Pražského hradu kontroluje občanské průkazy osob tam bydlících.

Hlídka č. 26 – strážní stanoviště na Mariánských hradbách u Prašného mostu: přes den naviguje vozidla vjíždějící do Hradu. Na noc průjezd zavírá, legitimuje občany jdoucí do hradního areálu a z něj a z Prašného mostu a na něj.

Za činnost hlídek přirozeně zodpovídal velitel stanice. Ten podléhal přímo veliteli revíru nebo jeho zástupci, ale koordinoval svůj postup i s velitelem Hradu (dodržoval jeho příkazy a zákazy), s hospodářskou správou (zákaz prodeje všeho druhu, zákaz průjezdu různých vozidel areálem, omezení průchodu Hradem v noci aj.) a s Hradní stráží (zadržení nepovolaných osob domáhajících se vstupu do kanceláří apod.). V ostatních případech se mohl obrátit na Kancelář prezidenta republiky, přesněji na kabinetní kancelář vedenou dr. Antonínem Schenkem. Tam rovněž podával hlášení o událostech na teritoriu Hradu a teprve se souhlasem dané kanceláře o nich informoval příslušné osoby. Plnil též nařízení a přání Vojenské kanceláře prezidenta republiky.

Při příjezdu a odjezdu prezidenta Beneše přes Hradčanské náměstí musel velitel stanice stát u hlavního vchodu na I. nádvoří a při jízdě přes Prašný most na II. nádvoří vpravo od Matyášovy brány. Obdobné stanoviště zaujímal také u nástupních audiencí nových vyslanců, kdy se vždy řídil podle nástupu Hradní stráže.[16]

16 ▶ Tamtéž, s. 1–5.

Kmenový list.

Číslo kmen. listu: 60.

	Příjmení a jméno.
1	CHRASTINA Svatopluk - Antonín

2 Rok narození.	3 Rok odvodu.	4 Matrik-značka.	5 Hodnost a zbran.
1900.	1918.	F - 2740.	nadporučík pěch. xxxxx xxxxx mjr.

6	Narozen	dne, měsíce roku	22.květen 1900.	20	ovláda řeč	Slovem	německ.,maďarský,část. francouzský a angl.
7		v obci	Val.Meziříčí	21		písmem	německý
8		v politickém okresu	Val.Mezoříčí	22	Školní vzdělání		5.obec.,8.reál.gymn. s mat.,vyšší lesn.ústav, S.P.V.A.
9		země	Moravskoslezská	23	Zvláštní schopnosti		
10	Přísluší do.	obce	Louky	24	s osoby.	vlasy	hnědé
11		politického okresu	Zlín	25		vousy	
12		země	Moravskoslezská	26		oči	modré
13	Příjmení a jméno otce		Chrastina Jaroslav	27		obočí	hnědé
				28		nos	normální

Od 1. 1. 1947 velel Hradní stráži pplk. Svatopluk Chrastina (VÚA)

Jaké však bylo postavení Hradní stráže, pokud „Stráž SNB“ v Pražském hradě dokázala zdánlivě sama pokrýt celé území střežené oběma složkami? Podle sdělení velitele HS pplk. Cyrila Nováka ze 4. 1. 1946 došlo v době po osvobození ČSR k ujednání mezi ním a vedoucím 1. oddělení (všeobecná bezpečnost) V. odboru (veřejná bezpečnost) MV ministerským radou Dr. K. Novákem, a to s ohledem na stav branné pohotovosti státu. Tedy že za tohoto stavu hrají vojenské složky vedoucí roli. Hradní stráž ji však měla možnost vykonávat jen v omezené míře. Již 11. 5. 1945 bylo rozpuštěno vládní vojsko, jehož 1. pra-

por dosud plnil danou úlohu, takže když 16. 5. přijel do Prahy vlakem konečně prezident E. Beneš, neměl jej za vojáky kdo slavnostně uvítat, pokud nebudeme počítat „košickou" Hradní stráž pod velením pplk. Cyrila Nováka.[17]

Před pplk. Novákem se tak rýsoval nelehký úkol, který si naznačil i v rozkaze č. 1 ze 17. 5. Musel totiž vytvořit jednotku z části příslušníků dosavadní OSPR (podle rozkazu se přejmenovala na Hradní stráž), z předválečných vojáků Hradní stráže, z vládního vojska, z účastníků zahraničního odboje na Západě i Východě, nemluvě o odboji domácím. K tomu se připojovala i otázka politická, neboť deklarovaná apolitičnost předmnichovské armády se po roce 1945 vbrzku stala jen iluzí. Za příklad může posloužit jeho designovaný zástupce mjr. Jiříček, který očekával návrat do čela HS, zvláště poté, co si tuto funkci hned po osvobození nechal potvrdit od gen. Bělova, ale zbylo na něj právě „pouze" místo zástupce. Jiříček se významně angažoval v Revolučním národním výboru HRAD a v červnu 1945 vstoupil do KSČ. Na druhou stranu ani bezpartijní C. Novák nezastával otevřeně antikomunistické postoje. Jeho osvětový důstojník por. Alfréd Mrůzek (ve funkci 1. 11. 1945 – 30. 7. 1946), jenž bojoval v SSSR a dělal příslušníkům HS každý den přednášku, tvrdil, že nejostřeji proti komunistům vystupovali důstojníci a rotmistři ze Západu, ale Novák mu vycházel vstříc.[18] Podle vzpomínek Bedřicha Poledníka, prvorepublikového příslušníka HS a poté vládního vojska, dokázali Novák s Mrůzkem stabilizovat HS lidským přístupem, když zvláště Novák nedělal a nepřipouštěl rozdíly mezi uvedenými skupinami vojáků HS. Morálku naopak pozvedl radou, otcovským přístupem a také zvyšováním kvalifikace vysíláním do různých kurzů, vojenských škol a zřízením rotmistrovské školy přímo při HS. Přitom musel oželet část těch příslušníků odbojářů, kteří se honili za místy národních správců. Novákovým

17 ▶ *Organizace československého státního zřízení.* Praha 1946, s. 124 (via M. Kolář). Archiv Kanceláře prezidenta republiky (dále jen AKPR), f. Kancelář prezidenta republiky protokol T 1945–1947, inv. č. 156, k. č. 17, složka T 1018/45, složka T 2583/46, čj. T 51/46, Bezpečnostní služba na hradě, 8. 1. 1946, s. 1.

18 ▶ VÚA-VHA, f. Hradní stráž 1945–1952 (neusp.), k. č. 3, složka Denní rozkazy r. 1945, Denní rozkaz č. 1, 17. 5. 1945, s. 1. SA AČR, f. personální spisy VZP, osobní spis plk. Karla Jiříčka, Životopis, 24. 8. 1951, s. 1, 3. Tamtéž, osobní spis pplk. Cyrila Nováka, Dopis A. Mrůzka Rehabilitační komisi, 26. 12. 1968, s. 1. Tamtéž, Osobní názor na bývalou Hradní stráž, v jejímž čele stál jako velitel s. pplk. Cyril Novák t. č. v záloze, 2. 1. 1969, s. 1–2.

krédem prý bylo: *„Nejprve rozum, pak srdce a potom zákon nebo předpis.“*[19] Důvěrné rozkazy z roku 1946 nebo denní rozkazy z roku 1945 však dokládají, že když se domluvy míjely účinkem, neváhal k důstojnému vystupování na veřejnosti a kvalitnímu výkonu služby vyzývat pod hrozbou, že dotyčný bude dán k dispozici MNO, nemluvě o zákazu hraní karet o peníze a neuvážených půjček především od mužstva. Proto sice nabízel drobnou zálohu z platu daného vojáka, ale zároveň nabádal, aby se nežilo nad poměry.[20] Tíživost okolností dokládalo i udělování dovolené na přelomu května a června 1945: měli na ni nárok v podstatě jen ti, kteří neviděli svoji rodinu déle než rok, nebo ti, jejichž rodiny byly postiženy neštěstím. Situace se zhoršila odchodem Rudé armády z Hradu 5. 6., a proto druhý den k Hradní stráži dočasně nastoupil 1 důstojník a 45 mužů od 3. čs. samostatné brigády a od 11. června k ní byl přemístěn jeden důstojník, 17 rotmistrů a 22 poddůstojníků od Čs. samostatné obrněné brigády. Mezitím přicházeli, ale i odcházeli jednotlivci a menší skupinky do 5 osob.

Obsazení funkcí Hradní stráže od 21. a 22. 5. 1945:

velitel pplk. Cyril Novák

zástupce velitele mjr. Karel Jiříček

výkonný rotmistr rt./rtm. Miloslav Kylar – dozorčí a strážní služba

účetní rotmistr štrm. Ján Brziak – strava, peníze, oděv

správce budov prap. Boris Martinek – inventář budov

zbrojíř rt. Vladimír Havránek, rtm./štrm. Albert Arčon (20. 6. 1945 – ?) – inventář zbraní, záznamník o každé zbrani

autorotmistr rtm. Gustav Mikulajčík, štrm. Rolínek (20. 6. 1945 – ?) – přesná evidence vozidel a řidičů, zároveň velitel dílen

nadvozný rt. Ondrej Majerník (květen – 27. 8. 1945) – účtování APH, jejich příjem a výdej

zúčtovatel APH a řidič rtm. Václav Vošahlík (27. 8. 1945 – ?)

pro **kancelářské práce** rt. Vsěvolod Pánek – spolu s prap. Antonínem

19 ▶ Tamtéž, s. 2.
20 ▶ VÚA-VHA, f. Hradní stráž 1945–1952 (neusp.), k. č. 3, složka Denní rozkazy r. 1945. Tamtéž, složka Důvěrné rozkazy r. 1946, Důvěrný rozkaz č. 1, 2. 5. 1946, s. 1–5.

Nimmrichterem (u HS do 2. 7. 1945) stále přesné počty osob, od 2. 6. i **správce zátiší a knihovny** (otevřena 24. 9. 1945)

správce jídelny rt. Václav Kadlec

lékař HS MUDr. Oskar Klinger

1. četa

velitel škpt. Jaroslav Mladý + pěší a střelecký výcvik

2. četa

velitel por. Juraj Lalo + dozor nad automobilní službou (vozidla a APH – automobilní pohonné hmoty)

3. četa

velitel por./npor. Bohumil Tom-Hruška + dozor nad zbrojním materiálem

Obsazení funkcí v období 27. 6. – 31. 12. 1945:

1. četa

velitel npor./kpt. Antonín Špaček (27. 6. 1945 – ?)

zástupce npor. Lukáč (27. 6. – ?, 26. 10. 1945 již neuváděn) a prap. Josef Bonec (27. 6. 1945 – ?)

mužstvo – příslušníci obrněné brigády a doplněk od 3. brigády

2. četa

velitel por./npor. Bohumil Tom-Hruška (27. 6. 1945 – ?)

zástupce prap. Jan Vladař (27. 6. 1945 – ?)

mužstvo – příslušníci bývalého OSPR z Košic

3. četa

velitel por./npor. Michal Stašo (27. 6. – 15. 10. 1945), kpt. Vladimír Pavézka (15. 10. 1945 – ?)

zástupce prap./šprap. Václav Slavík (27. 6. 1945 – ?)

mužstvo – příslušníci bývalé HS

4. četa (pomocná)

velitel por. Juraj Lalo (27. 6. 1945 – ?)

zástupce ?/prap./šprap. Josef Pelc (uváděn 26. 10. 1945)

proviantní rtm. Sláma (3. 9. 1945 – ?)

mužstvo – všichni ostatní příslušníci nekonající strážní službu

5. četa (hudební, od 1. 9. 1945)
kapelník/dirigent kpt. Rudolf Urbanec (1. 9. 1945 – březen 1951)

osvětový důstojník npor. Antonín Špaček (srpen 1945), rtm. Vilém Ravek (? – 1. 11. 1945), por. Alfréd Mrůzek (1. 11. 1945 – 30. 7. 1946)

zástupce osvětového důstojníka rtm. Vilém Ravek (srpen 1945)

tělovýchovný důstojník por. Juraj Lalo (srpen 1945)

hospodářský odbor
vedoucí rtn. Alois Svoboda (srpen 1945)

vojenské zátiší (složení určeno 27. 8. 1945)

předseda správy zátiší npor. Antonín Špaček

zástupce por. Juraj Lalo

správce zátiší rtm. Vilém Ravek,

vedoucí zátiší por. Alfréd Mrůzek (21. 11. 1945 – ?)

Od 29. 6. od 12.00 hod. se proto mohlo zahájit střežení po četách (1., 2. a 3.), přičemž chybějící strážní se doplňovali z pomocné čety, která měla kromě týlového zabezpečení na starosti i úklid kasáren. Mezitím od 20. 6. existovala čestná četa, jež se pod velením npor. Antonína Špačka připravovala na plnění reprezentačních povinností.

Od 25. 6. se také v prostoru Na Vypichu nacvičoval slavnostní pochod HS související s předáním praporu Hradní stráže. Čety bývalého OSPR (2. četa) a obrněné brigády (1. četa) měly vystupovat s automaty, zatímco čety bývalé HS (3. četa) a 3. čs. sam. brigády (1. četa) s puškami.

Slavnostní nástup se odehrál v den výročí bitvy u ukrajinského Zborova, kde legionáři Čs. střelecké brigády v roce 1917 svedli hned napoprvé velmi úspěšnou bitvu s rakousko-uherskou armádou. Tento den byl poté v čs. armádě brán jako její nejvýznamnější svátek.

Dne 2. 7. 1945 se tedy na III. nádvoří shromáždili příslušníci Hradní stráže k převzetí praporu, přineseného čestnou stráží pod velením por. Michala Stašo. Dne 9. 7. provedli první nástupní audienci v čs. šedých uniformách a v neděli kladení věnců na popravišti-střelnici v Kobylisích. Dne 14. 7., v den francouzského státního svátku, pak uvítali francouzskou delegaci.

Po úspěšné premiéře všech základních čestných funkcí zbylo rovněž trochu času na zábavu, tak vznikla dne 16. 7. fotbalová jedenáctka HS, která trénovala na hřišti SK Břevnov.

Červenec však pro velení Hradní stráže znamenal i řešení návratu příslušníků HS – občanů SSSR z Podkarpatské Rusi a Ukrajiny do Sovětského svazu. Týkalo se to hlavně vojáků 1. čety, neboť 3. čs. sam. brigáda vznikla z volyňských Čechů žijících právě na Ukrajině. Po jejich odchodu se od 24. 7. nakrátko sloučily tři čety ve dvě. Pro ČSR v srpnu 1945 optovalo jen 7 Rusínů nebo volyňských Čechů. V druhé polovině září se podařilo doplnit stavy jednotlivých čet natolik, že mohlo být od 18. 9. obnoveno střídání ve strážích po četách.

Přes toto oslabení si Hradní stráž 27. 7. vysloužila pochvalu od nejlepšího amerického generála druhé světové války arm. gen. George Smithe Pattona za svůj nástup při příležitosti jeho vyznamenání řádem Bílého lva I. třídy. Dne 22. 9. obdržel za asistence Hradní stráže totéž ocenění svých velitelských schopností i britský maršál Bernard Law Montgomery.

Od 28. 8. zavedla Hradní stráž pro prezidenta Beneše kurýrní službu. Naléhavé zásilky dopravoval na motocyklu Jawa por. Juraj Lalo. Od počátku září 1945 se připravovalo vydávání vlastních „nezávislých novin Hradní stráže“. Poprvé „vyšly“ až 27. 10., a to jako nástěnné noviny – jejich inspirace „stěngazetami“ Rudé armády byla zřejmá. Již dříve se pracovalo na zřízení knihovny a od 28. 11. 1945 tam vojáci mohli využít také služeb prodejny vojenského zátiší.[21]

Hradní stráž byla umístěna v kasárnách v tzv. Ernestinu (Šternberský palác na Hradčanech, nazvaný podle kněžny Ernestiny Auerspergové, mece-

21 ▶ Tamtéž, složka Denní rozkazy 1945, Denní rozkaz č. 1, 17. 5. 1945, s. 1, – Denní rozkaz č. 157, 28. 11. 1945, s. 1.

Poslední předválečný a první poúnorový velitel Hradní stráže pplk. Karel Jiříček (VÚA)

nášky tamního útulku pro mentálně postižené, čs. armádou využívaný od roku 1918, Hradní stráží v letech 1945–1947). V roce 1945 obsazovala následující místa a funkce:

1. Hlavní brána (mezi Hradčanským náměstím a I. nádvořím) – stanoviště mezi a před oběma sloupy střední brány, 1 muž.

2. Hlásník – zavádí se, když stráž nastupuje s praporem, volá stráž Hradu do zbraně, stanoviště před strážnicí, 1 muž.

3. Pod balkonem – stanoviště pod balkonem na III. nádvoří proti Chrámu sv. Víta, v době přítomnosti prezidenta na Hradě 2 muži, jinak 1; čestná stráž – staví se podle potřeby v Matyášově bráně, v tunelu u výtahu k bytu prezidenta republiky nebo pod balkonem na III. nádvoří.

4. Tunel – průjezd mezi II. a III. nádvořím, stanoviště před průjezdem na jižním chodníčku II. nádvoří, 1 muž.

5. Rajská zahrada – Vala – stanoviště zahrada Na Valech (východní strážný) a Rajská zahrada (západní strážný), 2 muži.

6. Zimní zahrada – stanoviště u točitých schodů ve druhém poschodí Hradu, 1 muž.

7. Druhé poschodí III. nádvoří – stanoviště na odpočivadle schodiště mezi dveřmi do bytu prezidenta a kancelářemi, 1 muž.

8. Oktogon – stanoviště v Oktogonu u dveří do pracovny prezidenta, 1 muž.

9. Kabinetní kancelář – stanoviště v prvním pochodí I. nádvoří v jižní části Hradu na chodbě před kanceláří, 1 muž.

10. Domácnost – stanoviště u vchodu do Hradu poblíž kanceláře domácnosti prezidenta republiky, 1 muž.

11. Reprezentační sál – stanoviště v prvním patře na III. nádvoří na odpočivadle mezi Reprezentačním sálem, Červenou chodbou a kanceláří prezidenta, 1 muž.

12. Matyášova brána – stanoviště přímo v bráně, v době nízkých početních stavů se neobsazuje a úkol přebírá strážný č. 1 z hlavní brány, 1 muž.

13. Černá věž – stanoviště před vraty věže, 1 muž.

14. Prašný most – stanoviště před branou Prašného mostu, 1 muž.[22]

Hradní stráž se však neměla omezit jen na strážní službu. Díky známostem přednosty VKPR div. gen. Oldřicha Španiela (hudbou disponoval právě přednosta VKPR a MNO) se kpt. Rudolf Urbanec (za války řídil např. hudbu čs. samostatné brigády v Anglii) stal prvním kapelníkem Hudby Hradní stráže, která vznikla 1. 9. 1945 (1 kapelník, 1 zástupce a 60 hudebníků, zařazeni jako 5. četa HS). Jednou z příležitostí, jak se hlavně zpočátku dobře uvést a nastoupit cestu legendárního hudebního tělesa, byla dopolední slavnostní přehlídka prezidenta republiky 27. 10., kde Hudba HS zahrála na Masarykově (Strahovském) stadionu v Praze. Od listopadu pak vždy v neděli za příznivého počasí koncertovala při rozdílení Hradní stráže do služby.[23]

Závěr roku 1945 nepřinesl jen první mírové vánoční svátky, ale k 31. 12. též konec zvýšeného ohrožení státu a z něj plynoucí snižování stavů vojska. Cyril Novák proto kvůli požadovaným úsporám připravil návrh na redukci Hradní stráže o jednu četu, tzn. na tři, což ovšem považoval za dlouhodobě neúnosné provizorium, a to z mnoha důvodů: nemožnost pravidelného bojového a asistenčního výcviku (demonstrace), problémy s udělováním dovolených při větších počtech nemocných, při hromadných akcích nebo při výjezdech prezidenta do letních sídel aj. Argumentoval i zkušenostmi z 1. republiky a procesem, kdy kompetence postupně přecházely na armádu, která prostřednictvím HS zajišťovala i mobilizaci a přechod na válečné počty, zatímco nyní je dostávají zpět orgány bezpečnosti. S jistou dávkou hořkosti nadhodil i možnost zrušení HS a zřízení OSPR jako stálé stráže pro nejužší službu u prezidenta Beneše čili jistý návrat do dob druhé světové války. Povinnosti Hradní stráže by pak plnila určená vojenská jednotka ze stavů pražské posádky. Koordinaci činnosti OSPR, vojenské „stráže Hradu“, SNB a civilní stráže (policejní ochranka prezidenta v civilním oblečení) by poté prováděl velitel Hradu. Dále mj. navrhoval samostatnou funkci pro osvětového důstojníka, aby nemusel vykonávat

22▶ AKPR, f. Kancelář prezidenta republiky protokol T 1945–1947, inv. č. 156, k. č. 17, složka T 1018/45, složka T 2583/46, čj. T1819/45, Strážní pravidla. Hradní stráž, 1945, s. 1–13.
23▶ Tamtéž, f. Kancelář prezidenta republiky 1947–1952, inv. č. 1948, k. č. 378, Předběžný program vojenských oslav 28. října 1945, 1945, s. 1–3. Jiří BÍLEK – Milan HODÍK – Bohumil PEŠEK, *Vojenské fanfáry nad Vltavou. Od hudeb císařských pluků k Posádkové hudbě Praha. Příběh vojenské hudby v Praze.* Praha 2008, s. 80–81.

post velitele čety a mohl se plně věnovat udržování vysokého morálního stavu svěřených vojáků a polepšení pro zástupce velitelů čet, pro něž chtěl důstojnickou tabulku. Vzhledem k tomu, že tak do značné míry překročil své zadání, nebyl plán změn přijat.

Cenné jsou však aktuální počty Hradní stráže a podřízené hudební čety Hradní stráže z přelomu prosince 1945 a ledna 1946. Vedle neobsazené funkce vojenského velitele Hradu (plk. Josef Kvapil ji zastával jen do 15. 7. 1945!), kterého zastupoval velitel HS (pplk. Novák pověřen údajně již 26. 6. 1945), tu nalezneme zástupce velitele HS, velitele 1.–4. čety, osvětového důstojníka a 72 rotmistrů (mezi nimi účetní /zbraní?/, správce budov, proviantní, garážmistr, zbrojíř, závodčí atd.), tzn. 79 příslušníků HS. Hudební četu tvořili kapelník, dirigent a 36 hudebníků (z toho jeden v hodnosti poručíka), celkem 38 mužů. Dohromady tedy měla Hradní stráž 117 vojáků. Po navržené reorganizaci by to bylo 115 příslušníků. Z toho se na HS počítalo se 73 a na hudební četu s 42 muži.[24]

Přitom ani SNB neměl dost lidí, aby od 1. 1. 1946 rovněž přešel na tzv. mírové počty a převzal zodpovědnost namísto Hradní stráže. Na základě vyjádření Dr. Nováka z MV a představitelů HS se proto přednosta KPR Jaromír Smutný rozhodl prodloužit stávající stav o dva měsíce, tzn. do konce února 1946. Zodpovědnost na sebe však od ledna 1946 vzalo MV.[25]

Dne 28. 2. 1946 konečně přišel nový vojenský velitel Hradu plk. František Koubík. Šlo o legionářského důstojníka s velitelskými zkušenostmi, který se za druhé světové války angažoval ve vojenské odbojové organizaci Obrana národa, za což byl později uvězněn. Po osvobození se stal přednostou výcvikového oddělení MNO a nyní se ocitl na pomyslném vrcholu kariéry.[26]

Od 18. 3. 1946 se soukromý byt E. Beneše přemístil ze středu budovy nad Rajskou zahradou do výběžku jižního křídla Hradu, tzv. nosu, do prvního

24 ▶ VÚA-VHA, f. Vojenská kancelář prezidenta republiky (dále jen VKPR), r. 1946, k. č. 3, čj. 7 Taj. 1946, Systemizace důst. rtm. a civ. zam. hradní stráže – návrh, s. 2–3 (košilka). Tamtéž, Systematizace Hradní stráže-návrhy, 14. 1. 1946, s. 1–3. Tamtéž, Přílohy 1–12, 12. 1. 1946.
25 ▶ AKPR, f. Kancelář prezidenta republiky protokol T 1945–1947, inv. č. 156, k. č. 17, složka T 1018/45, složka T 2583/46, čj. T 51/46, Bezpečnostní služba na hradě, 8. 1. 1946, s. 1.
26 ▶ VÚA-VHA, f. kvalifikační spisy, kvalifikační spis plk. Františka Koubíka, kvalifikační listina, s. 1–4. AKPR, f. Kancelář prezidenta republiky 1947–1952, inv. č. 2015, k. č. 431, složka H 683/48, KOUBÍK František, plk. pěch. – ustanovení vojenským velitelem Hradu, 28. 2. 1946, s. 1.

a druhého patra, takže se musel adekvátně změnit systém ostrahy HS i SNB. V květnu 1946 však velitel HS navrhl komplexní opatření, jež měla vést ke zvýšení bezpečnosti celého objektu. Doporučoval např. kombinaci osvětlení jižních zahrad a Hradu jak pro slavnostní, tak i pro bezpečnostní účely nebo využití megafonů k veřejným projevům a k výzvám proti demonstrantům či pro předávání informací, nemluvě o instalaci poplašných zvonků. Hradní stráž tehdy obsazovala již 17 stanovišť.[27]

Na 19. 6. 1946 připadla volba staronového prezidenta ČSR E. Beneše. Po slavnostním aktu se na Hradě konala vojenská přehlídka. Krátce před odjezdem ze svého sídla k hrobu Neznámého vojína na Staroměstské radnici provedl Beneš i přehlídku Hradní stráže u Matyášovy brány. Dva důstojníci nebo jeden důstojník a dva rotmistři HS se poté s věncem u hrobu zúčastnili uctění památky padlých za svobodu vlasti. Po návratu E. Beneše na Hrad mu HS s praporem vzdala čest na I. nádvoří.[28] Prameny se ovšem nezmiňují, zda náhodou nešlo o vojenskou standartu prezidenta republiky. Ta se podle předpisů z téhož roku nacházela v držení HS a byla uložena v kanceláři jejího velitele. Hradní stráž zajišťovala její případné zapůjčování jiným vojenským útvarům, ale především nošení při slavnostních aktech.[29] *„Praporečníkem (nosičem standarty) je rotmistr, čestnou stráž tvoří důstojník a poddůstojník, všichni z počtu Hradní stráže. Všichni jsou vyzbrojeni pistolí. Pohybují se buď na jezdeckých koních, pěšky anebo v otevřeném automobilu.“*[30]

Při volbě prezidenta zabezpečovala Hradní stráž ve spolupráci s ostatními bezpečnostními a civilními složkami Hradu také pořadatelskou službu. Průkazky ke vstupu, a to nejen při slavnostních událostech, vydávalo Vojenské velitelství Hradu. Svou přísností si tak do jisté míry vysloužilo kritiku osa-

27 ▶ Tamtéž, f. Kancelář prezidenta republiky protokol T 1945–1947, inv. č. 156, k. č. 17, složka T 1018/45, složka T 2583/46, čj. T 1771/46, Bezpečnostní opatření na hradě, 28. 5. 1946, s. 2–3 (košilka). Tamtéž, Telefonní spojení pro strážní službu Hradní stráže, 1946, s. 1–2. Tamtéž, Bezpečnostní opatření na hradě, 19. 3. 1946, s. 1.

28 ▶ VÚA-VHA, f. VKPR, r. 1946, k. č. 6, čj. 5158 (+ čj. 5062), Volba prezidenta republiky dne 19. června 1946, 13. 6. 1946, s. 1–2. Volba prezidenta republiky, 1946, s. 1–8.

29 ▶ Tamtéž, inv. č. 469, Vojenská standarta prezidentova, nedat., s. 1–4.

30 ▶ Tamtéž, s. 2.

zenstva KPR, protože ztěžovalo situaci osobám, které je chtěly na pracovišti navštívit. Tuto pravomoc si však dokázalo uhájit i přes poukazy, že mu nyní již nepřísluší.[31]

V rámci zvyšování osobní bezpečnosti hlavy státu na Hradě v případě bezprostředního ohrožení došlo koncem září 1946, v době pobytu E. Beneše v prvorepublikovém prezidentském letním sídle na zámečku v Topolčiankách, k instalaci vedení poplašného zařízení v jeho pracovních a obytných místnostech v prvním a druhém patře. Na konci listopadu 1946 byla namontována i tlačítka a zvonky. Jednou z nových povinností Hradní stráže se tak (po zkoušce zařízení 4. 12. 1946 a trvalém uvedení do provozu od 10. 1. 1947) stalo vyslat na místo poplachu 1–2 své příslušníky, obdobně jako SNB.[32]

Dnem 2. 12. se počet hlídek SNB zvýšil na 13 a 4. 12. 1946 byla na Hradě zřízena samostatná stanice SNB (dosud jedna na II. a druhá na III. nádvoří). Osazenstvo stanice se skládalo z velitele npor. Josefa Hartmana, jeho zástupce vstržm. Josefa Lindy a dalších 76 příslušníků – celkem 78 gážistů. Šlo mj. o reakci na to, že v poslední době některá místa neobsazovala ani vojenská ani civilní stráž (např. místo sestupu do Jeleního příkopu v zahradě Na Baště) a očekávaný zákaz průjezdu vozidel Hradem, což mělo vést ke zvýšení počtu uniformovaných příslušníků SNB.[33]

Dne 6. 12. 1946 proběhla porada ke koordinaci postupu mezi civilní stráží a vojenskou Hradní stráží. Přítomní zástupci vojenských i bezpečnostních složek a KPR si na základě zkušeností z mimopražských sídel prezidenta republiky (srov. níže) dohodli rozdělení okruhů na vnitřní a vnější. SNB měla po obvodu Hradu až po Jízdárnu Pražského hradu, v zahradách i v hradním areálu na vnějším okruhu 13 hlídek, zatímco HS obsazovala již jen 14 hlídek,

31 ▶ AKPR, f. Kancelář prezidenta republiky protokol T 1945–1947, inv. č. 156, k. č. 17, složka T 1018/45, složka T 2583, čj. T 1819/45, Bezpečnostní služba na Hradě, 14. 12. 1945, s. 2–3 (košilka).
32 ▶ Tamtéž, složka T 2583/46, Bezpečnostní opatření na Hradě. Zvonkové poplachové zařízení, 15. 10. 1946, s. 2–3 (košilka). Bezpečnostní opatření na hradě. Zvonkové poplachové zařízení, 29. 11. 1946, s. 1–2. Tamtéž, Vložka k č. T-2583/46, 8. 1. 1947, s. 1–3. Tamtéž, Bezpečnostní opatření na hradě, 2. 10. 1946, s. 1.
33 ▶ Tamtéž, složka T 2865/46, Bezpečnost prezidenta republiky-opatření na pražském Hradě, 4. 12. 1946, s. 1. Tamtéž, Bezpečnostní opatření na Hradě, 3. 12. 1946, s. 2–3 (košilka).

a to od Matyášovy brány po ústí Jiřské ulice z Hradu a od Prašného mostu ke hradbám v zahradě Na Valech. Konkrétní službu upravovala strážní pravidla Hradní stráže.[34]

Zámek v Lánech, vila v Sezimově Ústí, Náměšť nad Oslavou a Topolčianky

Obdobná, byť patrně menší „rivalita" panovala i při ochraně zámku v Lánech. Hradní stráž zde sice působila (poprvé je její odeslání doloženo 4. 7. 1945), ale zastoupena jen 1 vojákem. Dále tu byli 2 příslušníci SNB na strážnici u vstupu do objektu a 2 hlídkující okolo budovy zámku (v noci navíc 2 příslušníci procházející parkem). Při dlouhotrvající nepřítomnosti prezidenta se na zámecké strážnici s ohledem na nedostatek mužstva HS v roce 1945 nacházeli pouze 2 strážní HS a 2 příslušníci SNB. Na Nový rok 1946 to však měl být už jen 1 voják HS. Řešení neutěšeného stavu ostrahy se nabízelo samo, protože v Lánech existovala stanice SNB, jež disponovala dostatečným počtem příslušníků a ve zmíněné míře ostrahu zámku stejně prováděla. Ještě před koncem roku 1945 tak došlo k úplnému stažení vojáků Hradní stráže z Lán. Namísto toho se zde při absenci hlavy státu tedy neustále zdržovali 2 příslušníci SNB a dohlíželi na bezpečnost nejen v celém areálu, ale i v jeho okolí.[35]

Od 1. 5. 1946 se pro přítomnost prezidenta v Lánech zaváděla nová pravidla. Pokud se měl na zámku zdržovat 10 dní a déle, odjížděla tam jedna četa Hradní stráže, při kratším pobytu jedno družstvo. Vlastní stráž se skládala z velitele, jeho zástupce, 3 strážných pro tři stanoviště (hlavní brána, severní a jižní strana parku) a z dozorčího v kasárnách HS. Střídání se po celodenní službě provádělo v pravé poledne. Mezitím se o objekt starali 4 rotmistři HS, ovšem až na jednoho mohli být postupně staženi do Prahy. Až 7. 9. 1946 si pak HS od správy zámku oficiálně převzala budovu kasáren v Lánech, přičemž tři místnosti v přízemí užívala stanice SNB. Za HS se péče o objekt ujal prap.

34 ▶ Tamtéž, T-2865/46, Bezpečnost prezidenta republiky-opatření na pražském Hradě, 4. 12. 1946, s. 2–3 (košilka). Tamtéž, Plán obvodu stanice SNB v Praze IV – Hrad (nedatováno).
35 ▶ Tamtéž, složka T 1018/45, složka Lány, Cesty pana prezidenta do Lán a Sezimova Ústí – bezpečnostní opatření, 31. 1. 1946, s. 1. Tamtéž, čj. 1450/45, 8. 1. 1946, s. 1. Tamtéž, Směrnice pro bezpečnostní opatření při jízdách pana prezidenta republiky do Lán a Sezimova Ústí, 14. 11. 1945, s. 2–3 (košilka). Tamtéž, s. 1 (průvodní dopis).

Bohuslav Skrčený, správce budov kasáren Hradní stráže, a velitel odloučené části HS v Lánech.[36]

Od 3. 10. 1946 se měnila i pravidla pro místní stanici SNB, která v době přítomnosti prezidenta posílila o 10 mužů z okolních stanic a na zámek ze svých počtů odesílala 8 příslušníků (velitel, jeho zástupce – hlídka č. 1, 4 strážní – hlídka č. 2 a 3, dvoučlenná pohyblivá hlídka – hlídka č. 4). Vedle ní (vnější okruh) a Hradní stráže (vnitřní okruh) zajišťovala bezpečnost E. Beneše i civilní (policejní) stráž uvnitř zámku.

Ostraha Benešovy vily v Sezimově Ústí se naproti tomu od počátku nesla ve znamení SNB, ačkoliv Hradní stráž sem byla poprvé vyslána již 5. 7. 1945. Za bezpečnost vily zodpovídalo 5 denních a 3 noční hlídky příslušníků SNB z nedaleké stanice. Teprve po doplnění stavů se i v Ústí (1947) dočkali odloučené čety HS. Hradní stráž již tradičně hlídala vnitřní okruh, tzn. bránu a bezprostřední okolí vily, SNB měla na starosti střední (po obvodu parku) a vnější (silnice a protější břehy Lužnice s potokem) okruh. Pokud se prezident nezdržel déle než dva dny, pobýval tu velitel čety (zároveň velitel družstva) a 6 vojáků, za delšího pobytu (asi 10 dnů) velitel čety, 2 velitelé družstev (zároveň velitelé stráží), 14 strážných a 1 příkazník. Na dlouhý pobyt (déle než 10 dnů) přijíždělo z Prahy 27 vojáků: velitel čety, jeho zástupce, 2 velitelé stráží, 4 závodčí, 14 strážných, 1 trubač a 4 muži pro zvláštní úkoly. Hradní stráž zajišťovala tři strážní stanoviště. Ubytování měla v domech č. 210, 22 a 128 a stravování v místním hostinci. Ačkoliv se nejpozději od prosince 1947 jednalo o pronájmu pozemků pro vybudování kasáren Hradní stráže a SNB, události z února 1948 a Benešovo vzdání se prezidentské funkce ze zdravotních důvodů 7. 6. 1948 znamenaly konec projektu.[37]

36 ▶ Tamtéž, složka Pravidla pro odloučenou četu Hradní stráže na zámku Náměšť n./Osl., Předpisy pro stráž Hradní stráže v Lánech, 1. 5. 1946, s. 1, 3–8. Tamtéž, f. Správa zámku Lány 1921–1966, složka 20 Hradní stráž, Zápis o převzetí kasáren hradní stráže v Lánech dne 7. 9. 1946…, s. 1–2.

37 ▶ Tamtéž, f. Kancelář prezidenta republiky protokol T 1945–1947, inv. č. 156, k. č. 17, složka T 1018/45, složka Lány, Náčrtek střežení sídla pana prezidenta republiky v Sezimově Ústí, příloha k dopisu z 14. 11. 1945. Tamtéž, složka Sezimovo Ústí, T8/48, 3. 1. 1948, s. 2 (košilka). Pronájem pozemků pro hradní stráž a bezpečnostní orgány v Sezimově Ústí, 12. 12. 1947, s. 1. Tamtéž, Pravidla pro odloučenou četu Hradní stráže v Sezimově Ústí, 16. 6. 1947, s. 1–3, 7–9. Tamtéž, Rozbor terénu a místních poměrů v Sezimově Ústí, 1947, s. 1–2.

Málo známou kapitolou je účast Hradní stráže při výjezdech prezidenta Beneše po ČSR. Nápad z dubna 1946, aby jej doprovázel zvláštní automobil s velitelem čety HS a 2 strážnými se samopaly, kteří mu budou při zastávkách stavět čestnou stráž, zamítlo velení HS (přes prvotní schválení jejím velitelem pplk. Novákem 1. 5.) již koncem června 1946. Argumentovalo přitom tím, že za bezpečnost po cestě zodpovídá SNB a čestnou stráž hlavě státu dokáže postavit místně příslušná vojenská jednotka.

Mnoho se neví ani o zámku v Náměšti nad Oslavou, kde mělo podle jednání mezi velením HS a SNB v dubnu 1946 zabezpečit případný pobyt prezidenta v letním sídle 80 příslušníků SNB (strážní oddíl stavěl 14 hlídek) na vnějším i středním okruhu a 46 vojáků HS ve vnitřním okruhu, podle úpravy z června 1946 pak 44 vojáků detašované čety (velitel, zástupce velitele, 3 velitelé stráží, 36 strážných, 2 trubači a 1 řidič). Od konce května 1947 dala Hradní stráž pro tento úkol k dispozici odloučenou četu tvořenou velitelem čety, jeho zástupcem, 3 veliteli stráží, 36 strážnými, 2 trubači a 2 kuchaři/číšníky – celkem 45 osobami. Další vojáky na výpomocné práce, různé vybavení a jiné materiální zabezpečení poskytovalo Hradní stráži zpravidla nejbližší vojenské velitelství či posádka. V tomto případě se však na provozu jídelny podílelo i Zemské velitelství SNB v Brně, neboť byla pro obě ozbrojené složky společná. Toto velitelství také nařídilo vytvoření strážního oddílu v síle 1 + 49, jemuž velel kpt. Petr Nezval, a posílení vybraných stanic SNB v okruhu asi 10 km včetně Náměšti o 44 příslušníků. Strážní oddíl SNB stavěl celkem 6 stálých a 2 pohyblivé hlídky, ale také 1 hlídku s autem, motocyklem a řidiči. Mimo to jedna hlídka ze stanice v Náměšti dohlížela na tovární budovu sousedící se zámeckým parkem. Strážní směna HS sestávala z velitele stráže, ze 4 strážných, obsazujících 4 vnitřní stanoviště, a trubače, tedy stejně jako o rok dříve.[38]

Posledním „letním“ místem, kde se Hradní stráž mohla věnovat svým povinnostem, byl zámeček v Topolčiankách. Zajištění tu opět prováděl oddíl

38 ▶ Tamtéž, složka Pravidla pro odloučenou četu Hradní stráže na zámku Náměšť n./Osl., Zámek Náměšť n./Osl. – přípravy pro pobyt pana prezidenta – bezpečnostní opatření, 2. 5. 1946, s. 1. Tamtéž, Pravidla pro odloučenou četu Hradní stráže na zámku Náměšť n./Osl., 27. 5. 1947, s. 1–4. Tamtéž, Výňatek z nařízení Zemského velitelství S.N.B. v Brně, čj. I. 22/2 Taj. 1947, 1947, s. 2–4. Tamtéž, Pobyt p. prezidenta republiky v Náměšti n/Osl. – bezpečnostní opatření, 11. 4. 1946, s. 2. Tamtéž, Předpisy pro detach. četu Hradní stráže na zámku Náměšť, 1. 5. 1946, s. 1, 3.

SNB ve spolupráci s HS. Po místním šetření vznikly počátkem září 1946 nové směrnice, v nichž se k výkonu služby vyčleňovala detašovaná četa HS skládající se z jejího velitele, zástupce velitele čety, 3 strážních směn (směnu tvořil velitel a 12 podřízených) a výkonného rotmistra, správce jídelny a 2 trubačů. Vlastní stráž tvořila strážní směna 1+ 12, obhospodařující 4 stanoviště, a trubač.

Předpis schválený v srpnu 1947 uvádí, že Hradní stráž vyšle do prezidentova letoviska odloučenou četu ve složení: velitel čety, jeho zástupce, 2 velitelé stráží, 2 závodčí, 39 strážných, 2 trubači, 1 správce jídelny a 6 mužů dispoziční hotovosti, celkem 56 vojáků. Jejich hlavním úkolem bylo obsadit 7 strážních stanovišť ve vnitřním okruhu okolo zámečku, zatímco SNB hlídala okruh vnější.

Dokumenty ovšem napovídají, že již 3. 9. 1947 se dispoziční hotovost zvýšila na 20 mužů, z nichž se stavěly 2 jednodenní směny po 10 (velitel, 2 střelci, 2 nabíječi, 2 pomocníci a 3 samopalníci), a že kromě velitele odloučené čety se na Slovensko vypravil i zástupce velitele HS pplk. Jiříček. Důvodem se zřejmě stala obava z přítomnosti banderovců, kteří by se při pokusech proniknout přes Československo na Západ mohli dostat do blízkosti Topolčianek.[39]

Hradní stráž však měla primárně bránit Pražský hrad. Tomu odpovídal i plán bezpečnostních postupů připravený končícím velitelem HS pplk. Novákem ještě před Vánocemi 1946. Za jeho odchodem stály osobní problémy s bývalou manželkou, jež ho opakovaně očerňovala u nadřízených. Situace zašla tak daleko, že v roce 1947 Novák dokonce požádal o propuštění z armády.[40]

Proto se realizace tří navrhovaných opatření – pohotovost, poplach a obrana Hradu (mj. 2 čety tanků nebo obrněných aut na hradních nádvořích)

39 ▶ Tamtéž, složka Topolčianky, Topolčianky – bezpečnostní opatření i strážní pravidla pro odloučenou četu hradní stráže, 3. 9. 1947, s. 2. Tamtéž, Dodatek k strážním pravidlům pro četu Hradní stráže v Topolčiankách, 3. 9. 1947, s. 1. Tamtéž, Pravidla pro odloučenou četu Hradní stráže v zámku Topolčinaky, 3. 8. 1947, s. 1–2, 6–7. Tamtéž, Bezpečnostní opatření – strážní služba v Topolčiankách – strážní předpisy hradní stráže, 3. 9. 1946, s. 2 (košilka). Tamtéž, Opravené strážní předpisy pro stráž v Topolčiankách – předložení, 3. 9. 1946, Příloha, 2. 9. 1946, s. 1–3.
40 ▶ Tamtéž, složka T 1018/45, čj. T 2937/46, Strážní předpisy (Doplněk), 10. 12. 1946, s. 1–5. Tamtéž, Bezpečnostní opatření na Hradě, 13. 12. 1946, s. 2 (košilka).

– ujal od 1. 1. 1947 pplk. Svatopluk Chrastina. Bývalý důstojník jezdectva odešel za války bojovat na Západ. Sloužil ve Francii i ve Velké Británii, naposledy jako přednosta osobního oddělení na MNO. Po válce byl na MNO přednostou zahraniční skupiny. Právo vyhlásit daná opatření dostal vojenský velitel IV. úseku pražské posádky, ovšem při nebezpečí z prodlení tak mohla učinit také KPR prostřednictvím VKPR, samotná VKPR, vojenský velitel Hradu, velitel HS anebo i dozorčí důstojník HS. Přitom se počítalo s tím, že příslušníci SNB budou podléhat vojenskému velení.

Jednání mezi zástupci obou složek ostrahy prezidentského sídla z ledna 1947 potvrdila, že střežení vnějšího okruhu je na SNB a že demonstranti ani narušitelé veřejného pořádku nesmí přes tento okruh proniknout. Ve vnitřním okruhu velelo vojsko, tedy Hradní stráž, a SNB mu byl k dispozici ve formě posil nebo záloh a operoval podle rozkazů velitele Hradu. Ten měl rovněž průběžně dostávat od SNB informace o potenciálním ohrožení Hradu mimořádnými událostmi. SNB také dostal za úkol vyslat k veliteli Hradu a HS 3 styčné příslušníky pro tři vnitřní obranné sledy (1. sled – obvod Hradu; 2. sled – I., střed II. a III. nádvoří, Chrám sv. Víta; 3. sled – uvnitř Hradu, pracovna prezidenta), aby se celkově dosáhlo nezbytné koordinace postupu mezi SNB a HS, případně vojskem. To zakotvovala i „Směrnice pro bezpečnostní službu na Hradě za politických či jiných nepokojů". Vedle HS si vojenský velitel Hradu mohl vyžádat vojenskou pěší asistenci z Uršulinských kasáren a přítomnost SNB včetně asistence pancéřových vozů na II. a III. nádvoří. V obvodu Hradu mu podléhaly též civilní složky (půdní hlídači, hasiči, zaměstnanci technických dílen aj.).[41]

Nový velitel Hradní stráže pplk. Chrastina ovšem i nadále řešil otázku reorganizace HS (tehdy kmenové součásti pražského pěšího praporu 5). Jeho návrh z 14. 1. 1947 však zůstal bez rozhodnutí ležet na stole, a to i přes níže popsanou událost. Každý rok vyčleňovaly různé útvary ze svých řad předepsaný počet vojáků základní služby a odesílaly je k Hradní stráži. Konkrétně pěší prapor 27 (VÚ 5337) Uherské Hradiště takto předával 3 vojáky, mezi nimi 30. 4.

41 ▶ Tamtéž. VÚA-VHA, f. VKPR, r. 1947, k. č. 7, čj. 64 Taj. 1947, Výpis ze směrnic pro bezpečnostní službu na Hradě, 25. 1. 1947, s. 1–2. Tamtéž, Výpis ze směrnice pro bezpečnostní službu na Hradě za politických či jiných nepokojů, 1947, s. 1–3. Tamtéž, kvalifikační spis Svatopluka Chrastiny, kmenový list, s. 2–3. Tamtéž, kmenový list s. 1–8.

1947 i svob. Gejzu Kazimíra, o němž se teprve dodatečně zjistilo, že za války sloužil u SS.

Tento nepříjemný incident s sebou přinesl nezbytné vyšetřování. Mimo jiné se zjišťovalo, kde všude Kazimír jako nováček u Hradní stráže za těch několik dnů sloužil: brána Jiřských kasáren, Prašný most, Černá věž, brána I. nádvoří a zahrada Na Valech, ale i víc.[42]

Ačkoliv se jednalo o selhání civilních úřadů, jež dotyčnému vydaly potvrzení o státní spolehlivosti, dobrou práci bezpochyby neodvedla ani OBZ a stín ulpěl i na dalších složkách armády. Pro nás je však tato událost cenným zdrojem informací o praktickém výkonu služby na Pražském hradu: *„…všichni nově příchozí, tj. gážisté, dělesloužící i mužstvo prezenční služby, jsou v prvé řadě důkladně poučeni jak velitelem, tak i osvětovým důstojníkem o důležitosti služby u Hradní stráže a pak po zařazení do strážních čet jsou jim přidělována strážní stanoviště, kde je nejméně pravděpodobné anebo vyloučené, že přijdou do styku s hlavou státu. Děje se tak nejen z důvodů zpravodajsko-bezpečnostních, ale také z důvodů reprezentačních, neboť nově příchozí mužstvo prezenční služby nemá namnoze sebejistého vojenského vystupování ve styku s vyššími. Teprve po delší době, když se jmenovaní na svých místech osvědčí, tj. konají řádně službu a není proti nim žádných námitek ze strany velitelů od závodčího až po velitele Hradní stráže, mohou postoupit do vnitřního okruhu stráží. Pokud jde o mužstvo prezenční služby, nikdy není veleno do míst, kde by mohlo přijít do styku s prezidentem republiky. Taková stanoviště jsou vyhražena (!) výhradně osvědčeným gážistům a dělesloužícím poddůstojníkům. Postup z vnějšího okruhu strážních stanovišť do okruhu vnitřního může býti uskutečněn při splnění všech podmínek spolehlivosti osobní a svědomitosti služební v době 2–3 měsíců. Po celou tuto dobu je jmenovaný sledován a pozorován po všech stránkách osobních a vojenských vlastností.“*

„Tento případ potvrzuje oprávněný požadavek Hradní stráže, že je nezbytné, aby Hradní stráž byla složena – pokud jde o mužstvo strážní – výhradně z gážistů a dělesloužících. Mužstva prezenční služby by se mělo používati jen

42 ▶ AKPR, f. Kancelář prezidenta republiky protokol T 1945–1947, inv. č. 658, k. č. 48, spis T 2730/47, KAZIMÍR GEJZA, svob. – šetření, 25. 9. 1947, s. 1–2.

k prácem (!) *pomocným a nanejvýše pro funkce dozorčích poddůstojníků v kasárnách a pro strážní službu v kasárnách. Bohužel trvalý nedostatek rotmistrů a dělesloužících poddůstojníků nutí k tomu, aby Hradní stráž používala i mužstva prezenční služby k službě strážní. Pro námitky organizačního oddělení i úsporného komisaře MNO nebylo dosud možno docíliti předválečného stavu, kdy strážní službu konali pouze rotmistři a dsl.* (dělesloužící) *poddůstojníci.*"[43]

Na mrtvé brouky si pánové z MNO hráli ještě v říjnu 1947, kdy pplk. Chrastina předložil upravenou verzi svého lednového návrhu plk. Koubíkovi. Připustil možnost „vypuštění" 10 důstojníků u hudebníků, 3 zástupců velitelů čet, holiče i spojek, ale trval na posílení počtu dělesloužících na úkor vojáků prezenční služby, což organizační oddělení MNO již v září zamítlo. Přesněji, žádal o 2 rotmistry a 30 dělesloužících více, přičemž by zároveň ubyli 2 důstojníci hudby a 26 vojáků prezenční služby. Nové počty HS by pak vypadaly takto: 10 důstojníků, 101 rotmistrů, 125 dělesloužících a 34 „základňáků", celkem 270 mužů.[44]

Svým způsobem by to pomohlo i s doplňováním vojáků prezenční služby, neboť v témže měsíci si HS přes VKPR dopisovala s pěším praporem 80, že nelze připustit, aby k HS nastupovali vojáci s tělesnou či jinou vadou. *„Zvláštnost služby u Hradní stráže vyžaduje mužstva úplně zdravého, bezvadného zevnějšku a vystupování, výšky nad 170 cm, naprosto spolehlivého nejen pro výkon služby, ale i po stránce mravní zachovalosti a bezúhonnosti a národní spolehlivosti."*[45] Bývalý Strážní prapor Posádkového velitelství velké Prahy, přejmenovaný od 1. 10. 1947 na pěší prapor 80, totiž pro HS zajišťoval výcvik 60 nováčků z nástupního termínu 1947. Z nich byli 2 hned přeloženi do náhradní zálohy, 17 dalších trpělo vadou menšího stupně a 1 sloužil v německé armádě. HS proto žádala o výměnu posledních 18 vojínů, aby nepřišla o celou třetinu svých nových příslušníků. Do jaké míry však dosáhla u svého nadřízeného kmenového tělesa, případně u doplňovacího oddělení MNO úspěchu, je otázkou.[46]

43 ▶ Tamtéž, s. 4–5.
44 ▶ VÚA-VHA, f. VKPR, r. 1947, k. č. 8, čj. 244 Taj. 1947, Předepsané počty Hradní stráže – úprava, 7. 10. 1947, s. 1–2.
45 ▶ Tamtéž, čj. 247 Taj. 1947, Nováčci odv. roč. 1947 vtělení k Hradní stráži, 11. 10. 1947, s. 1.
46 ▶ Tamtéž, Koncept, 1947, s. 1. SA AČR, f. personální spisy VZP, osobní spis plk. K. Jiříčka, kmenový list, s. 10.

Situace v únoru 1948

Po vzniku vládní krize v únoru 1948, vyvolané demisí ministrů demokratických stran, se o zajištění pořádku v ulicích Prahy postaral SNB, jehož příslušníci dokázali všechny pochody na Hrad zastavit ještě před vlastním areálem sídla prezidenta. Dne 25. 2. do 15.00 hod. na 240 příslušníků SNB rozdělených do oddílů/stanovišť s volacími znaky EDA, PROKOP a ROMAN zřídilo uzávěry okolo Hradu: u brány z Prašného mostu, v Nerudově ulici, u I. nádvoří, u Černé věže a u Starých zámeckých schodů. Nejblíže se dostali studenti v podvečer 25. 2., když jejich zástup v počtu okolo 2500 osob pronikl přes policejní uzávěru u Toskánského paláce a došel na Hradčanské náměstí. Tady jej však zastavily a do okolních ulic rozptýlily dvě narychlo přivolané čety SNB. Další několikatisícihlavý proud zablokoval po 18.00 hod. v Nerudově ulici na úrovni Jánského vršku oddíl SNB PROKOP a zatlačil jej zpět na Malostranské náměstí. Některý ze zasahujících příslušníků přitom omylem vystřelil ze samopalu a postřelil do nohy studenta lesního inženýrství Josefa Řehounka.

V blíže neupřesněné době vydal zástupce velitele Hradní stráže pplk. Karel Jiříček rozkazy k uzavření Pražského hradu a zesílení stráží a také k navázání styků s kordóny SNB okolo Hradu. Rovněž přednesl ke strážím politickou výzvu a naváděl strážní četu, aby se přidala k lidu. Když se o tom dozvěděl přednosta VKPR arm. gen. Antonín Hasal, nechal povolat velitele HS pplk. Chrastinu z dovolené. Ten Jiříčkovy rozkazy odvolal a dal otevřít brány protestujícím studentům. Spolu s SNB se však Hrad přesto podařilo uzavřít. Hradní stráž tedy zůstala mimo hru a později komunisté Jiříčkovi vytýkali, že příkazu svého velitele uposlechl.[47]

Přestože se po bouřlivém 25. 2. stav v pražských ulicích postupně zklidňoval, oddíly SNB hlídaly hlavně vysoké školy jako potenciální místa odporu a sídla médií, aby nedošlo k jejich zneužití proti nastupující vládě KSČ. K většímu nasazení sil došlo pak v závěru únorových událostí 28. 2., kdy před Hradem do 13.00 hod. postával oddíl SNB JARDA, složený z velícího důstojníka a 100 příslušníků. Protože ovšem panoval všude v okolí klid, byl odpoledne odvolán.[48]

47 ▶ Tamtéž, Životopis, 24. 8. 1951, s. 3. ABS, f. 305, sign. 305-365-1, Situační zpráva o událostech během všeobecné pohotovosti SNB, 27. 2. 1948, s. 7–8.
48 ▶ Tamtéž, s. 10.

To samé postihlo týž den i dosavadního velitele Hradní stráže pplk. Chrastinu. Dopis náčelníka Hlavní štábu brig. gen. Bohumila Bočka mu totiž kladl za vinu, že své sestře Hedvice Kranjecové sdělil informace, které mají charakter urážky hlavy státu a které – poté co vyšly v ostře protičeskoslovensky naladěném časopise Slovák v Amerike (USA, 27. 1. 1948) pod názvem „Beneš sa topí vo vlastnej polievke" – poškodily zájmy a pověst ČSR. Generál Hasal jej do skončení vyšetřování zbavil funkce a poslal na dovolenou. Prozatímně určil do čela HS pplk. Jiříčka a zároveň žádal, aby Armádní poradní sbor navrhl VKPR jména tří důstojníků na uvolněný post. Rukopisná poznámka z 30. 4. ovšem dokládá, že Armádní poradní sbor dosud nerozhodl a že podle vojenského velitele Hradu plk. Koubíka má největší šanci na ustanovení velitelem HS právě pplk. Jiříček.[49]

Ten zřejmě od 3. 3. převzal oficiálně prozatímní velení HS, zatímco odvolaný pplk. Chrastina odešel na tzv. dovolenou s čekaným, předcházející propuštění z armády. K tomu došlo 31. 5. a druhý den byl pplk. Jiříček definitivně ustanoven na jeho místo. Ve staronové funkci si však prezidenta dr. Edvarda Beneše dlouho neužil, protože Beneš již 7. 6. 1948 abdikoval – veřejně ze zdravotních důvodů, interně však nechtěl podepsat Ústavu 9. května 1948 a ohrazoval se proti probíhajícím komunistickým čistkám.[50]

Namísto závěru, že Hradní stráž jako celek zůstala prezidentovi Dr. E. Benešovi věrna až do jeho trpkého konce a nedala se do služeb nastupující KSČ, se ještě zastavme u případu pplk. Chrastiny. Celé načasování je přinejmenším zajímavé. Dne 27. 1. 1948 vyjde zmíněný článek Jozefa Strelece. Na základě vyprávění Češky, která je vdaná za Slovince, již 25 let žije v Itálii a nedávno pobývala v Praze u svého bratra plukovníka a šéfa Benešovy vojenské kanceláře, se autor pozastavuje nad plukovníkovým sdělením, že v ČSR přechází moc do rukou komunistů a vše je řízeno z Moskvy. Strelec poté vše zasazuje do „správných" souvislostí a obviňuje Beneše, že na konci války v Moskvě „prisahal vernosť sve-

49 ▶ SA AČR, f. personální spisy VZP, osobní spis pplk. Svatopluka Chrastiny, Chrastina Sv., pplk. pěch. – zproštění služby, 2. 3. 1948, s. 1. Tamtéž, Chrastina Svatopluk, pplk. pěch. – dovolená s čekaným, 10. 5. 1948, s. 1.

50 ▶ VÚA-VHA, f. VKPR, r. 1948, k. č. 11, čj. 5375 dův. vel. 1948, Chrastina Sv. pplk. pěch. – zproštění služby, 29. 4. 1948, s. 2–3 (košilka). Tamtéž, f. kvalifikační spisy, kvalifikační spis S. Chrastiny, kmenový list, s. 8. SA AČR, f. personální spisy VZP, osobní spis plk. K. Jiříčka, kmenový list, s. 10. E. TÁBORSKÝ, Prezident Beneš mezi Západem a Východem. Praha 1993, s. 268–269.

tovému komunismu“ a následně spáchal řadu dalších těžkých „zločinů“. Přesně za měsíc, tedy 27. 2., jen krátce potom co Chrastina zmařil Jiříčkovu prokomunistickou iniciativu, přichází do VKPR z Hlavního štábu fotokopie dotčeného článku. V komentáři někoho z kanceláře se dozvídáme, že se pravděpodobně jedná o pplk. Chrastinu, jehož sestra je zaměstnána na čs. velvyslanectví ve Washingtonu, ale tuto informaci, neodpovídající legendě, stejná osoba nebo někdo další škrtne a nadepíše „provdána za ředitele Cassa v Terstu“. Naproti tomu „faktům“ z článku přirozeně neodpovídá ani hodnost (plukovníkem byl tehdy velitel Hradu F. Koubík a od 1. 12. 1947 zástupce přednosty VKPR a současně přednosta I. skupiny generálně-štábní plk. gšt. Lubor Marek, ten se „profilu“ ze Slováka zřejmě blíží nejvíce) ani funkce (šéfem byl přednosta VKPR arm. gen. A. Hasal). Nikdo se nepozastaví ani nad skutečností, jak se vyprávění z Terstu dostalo do Ameriky, pravda – z Washingtonu by to nepředstavovalo problém. Chrastinu, jenž je zrovna na služební cestě v Sezimově Ústí, se patrně nikdo nenamáhá vyslechnout ani po telefonu. Generál Hasal si k sobě povolá pplk. Jiříčka a nařídí mu ihned převzít velení až do definitivního určení velitele HS a také okamžitě odešle pplk. Chrastinu na dovolenou až do vyřazení celé záležitosti. Druhý den, 28. 2., přichází z Hlavního štábu zmíněný dopis gen. Bočka nařizující Chrastinovo zbavení funkce s tím, že vyšetřování provede 5. oddělení HŠ, tzn. bývalé OBZ plk. Bedřicha Reicina. To, co bychom pak marně hledali v osobním spisu pplk. Chrastiny, je výsledek tohoto šetření. Proti nabízející se domněnce, že Chrastinovo odvolání zosnovalo Reicinovo 5. oddělení, je však pro úplnost nutno postavit následující skutečnost. Když se v roce 1969 bude S. Chrastil domáhat rehabilitace za trest 20 let odnětí svobody, ztrátu majetku, hodnosti a vyznamenání i občanských práv za zločin přípravy úkladů, vojenskou zradu a velezradu (podle rozsudku Státního soudu Praha z 13. 4. 1949), nikdy se – vedle týrání v průběhu vyšetřování jeho údajné spoluúčasti na pokusu o státní převrat – nezmíní, že by i jeho odvolání postrádalo reálný základ, pouze naznačí, že po právní stránce nebylo zcela v pořádku.[51]

51 ▶ NA, f. ÚV KSČ, VKPR 5114 vel. 1948 (via M. Kolář). SA AČR, f. personální spisy VZP, osobní spis pplk. Svatopluka Chrastiny, CHRASTINA Svatopluk, pplk. pěch. – zproštění výkonu služby, 28. 2. 1948, s. 1. Tamtéž Rozsudek Státního soudu v Praze, 13. 4. 1949, s. 1–2. Tamtéž, Žádost o rehabilitaci, 1. 1. 1969, s. 1–2. Dotazník k žádosti o rehabilitaci, 1. 1. 1969, s. 2. Tamtéž, Žádost o zahájení a provedení rehabilitačního řízení ve smyslu zákona č. 82/68 Sb., 1. 1. 1969, s. 1. AKPR, f. Kancelář prezidenta republiky 1947–1952, inv. č. 2015, k. č. 431, složka 209686/48, Lubor Marek, plk. gen. štábu, zvláštní přídavek funkční, 22. 1. 1948, s. 1.

NĚKOLIK POZNÁMEK K NASAZENÍ POHRANIČNÍ STRÁŽE PROTI PRAŽSKÝM DEMONSTRANTŮM V SRPNU ROKU 1969

(Dovětek k článku Nestandardní jevy u Pohraniční stráže uveřejněném v Semper paratus č. 1/2013)

/ Martin Pulec

Úvodem

V roce 1968 akceptovala Pohraniční stráž (PS) polednový vývoj v souladu se společností, i přes názorové rozpory mezi veliteli na demokratizační trend, se nestala konzervativní silou, která by mu stála v cestě. Srpnová invaze i zde vyhrotila přístup k politické situaci, PS se postavila na demonstrativní odpor proti invazním jednotkám,[1] krátkodobě rezignovala na dosavadní způsob výkonu služby, připravovala se pomoci československým občanům pronásledovaným invazními jednotkami a v několika případech i převedla občany prohlásivší se za pronásledované do zahraničí.[2] Toto přechodné období netrvalo dlouho, konzervativní trendy naplno zasáhly i tuto složku, brzy proběhly personální zásahy do velitelských kádrů a důstojníci rychle změnili své politické názory.

První výročí okupace očekávali představitelé normalizačního režimu s obavami, připravili proto zejm. pro Prahu komplex opatření, který měl minimalizovat veřejné projevy nesouhlasu s politickou situací.

Pořádkové jednotky Veřejné bezpečnosti (VB), které se měly postavit demonstrantům, byly posíleny útvary Lidových milic a jednotkami armády, mezi kterými byla i PS. Její nasazení bylo nejen tahem taktickým, ale i politickým. Nedomnívám se, že pohraničníci základní služby, nevycvičení pro potlačování demonstrací, zásadním způsobem ovlivnili bezpečnostní situaci v Praze, avšak pomoc, kterou poskytly VB mohla budit zdání širšího vystoupení proti „chuligánům a pravicovým živlům“; mějme na paměti, že nasazeni byli zejm. vojáci základní služby, tzn. ti, jež si službu v této složce nevybrali, svým způsobem se jednalo o „zástupce lidu“, které velitelé nejprve postavili na hranice a dočasně i do ulic, v obou případech, aby zasahovali zejména proti vlastním spoluobčanům, nikoli proti vnějšímu nepříteli. Současně PS dostala možnost jako celek napravit si reputaci po svém „zakolísání“ v roce 1968.

1▶ Pavel VANĚK, *Brigády pohraniční stráže po 21. srpnu 1968*. In: Sborník Archivu bezpečnostních složek č. 6/2008, Praha 2009, s. 179–188.

2▶ Martin PULEC, *Nestandardní jevy u Pohraniční stráže v posrpnovém období roku 1968*. In: Semper paratus č. 1, Praha 2013, s. 8-61.

Pramenná východiska

Při hledání písemných pramenů k tématu narazí badatel na úskalí nezpracovaných archivní fondů, dohledány byly pouze kusé informace o vytvoření a nasazení pohotovostního praporu, zřejmě vzhledem k tomu, že se jednalo o poměrně krátkou časovou epizodu a že zásah vybočoval z běžné činnosti PS; navíc celá akce byla pod velením Veřejné bezpečnosti.

Další zmínky o působení PS proti demonstrantům v srpnu 1969 je možné najít i ve vyšetřovacím spise VB.[3]

Poněkud odlišným druhem písemných pramenů jsou kroniky jednotlivých brigád, které události popisovaly s menším časovým odstupem, nejedná se tedy o prameny, které by vznikly bezprostředně z činnosti pohotovostního praporu, ale o zápisy, jejichž úkolem bylo glorifikovat příspěvek PS k potlačení demonstrantů, ale i tak obsahují cenné informace. Ty se sice vztahují k akcím domovských jednotek části pohotovostního praporu, avšak jako sonda přináší obraz o činnosti celého praporu.

V případě snahy o zpracování obšírnějšího textu k tématu stojí před badatelem výzkum v nezpracovaných fondech PS a sběr kusých informací, na souhrnnou zprávu autor nenarazil.

Nasazení sil PS proti demonstrantům

Jak jsem již výše sdělil, pro posílení jednotek VB připravovaných na očekávané střetnutí s demonstranty byla určena i vojska PS. Jednotlivé brigády vyčlenili pro tento účel rotu, z podílu na pražské akci vypadla pouze bratislavská brigáda PS. Ad hoc vznikl pohotovostní prapor do kterého přispěly, podle „pražských“ údajů (VB a hlášení operačního dozorčího PS) , pohraniční brigády následovně: 5. chebská 2 důstojníky a 48 vojáky, 12. plánská 4 důstojníky a 55 vojáky, 9. domažlická 4 důstojníky a 36 vojáky, 7. sušická 5 důstojníky a 49 vojáky, 15. bps 6 důstojníky a 69 vojáky a 4. znojemská brigády 7 důstojníky, 1 praporčíkem a 79 vojáky, dohromady 365 pohraničníků.

3 ▶ ABS, f. H 7-1, inv. j. 106.

Pohotovostní prapor byl dislokován i s bojovou, dopravní a spojovací technikou v Zadní Kopanině, ve stanech se pohraničníci počali shromažďovat od poloviny srpna 1969.

V případě počtů vyčleněných pohraničníků narážíme v pramenech na rozpor, neboť čísla uváděná v denním hlášení a ve vyšetřovacím spise VB[4] jsou poloviční ve srovnání s údaji pohraničních brigád. Jako vysvětlení se nabízí, že polovina praporu nebyla nasazena a byla ponechána jako záloha.

Např. podle údajů 7. pohraniční brigády vyčlenila z Technického školního střediska pohotovostní rotu, v čele s velitelem, zástupcem velitele roty pro věci politické a výkonným praporčíkem. Rotu tvořily 4 čety po 25 osobách v jejichž čele stáli důstojníci z povolání, jednotku doplňovali ještě 2 kuchaři, spojař, radista a zdravotník. Dohromady tedy velení sušické brigády poslalo do Prahy 112 osob.

Do sušické pohotovostní jednotky byli vybíráni vojáci individuálně politickými pracovníky ve spolupráci s orgány Vojenské kontrarozvědky, avšak vzhledem k tomu, že jednotku tvořili pouze pohraničníci ze školícího střediska, bylo též kritériem nenasazovat pohraničníky z jednotek prvního sledu, které nesly největší zátěž ostrahy hranic a byly dlouhodobě pod tabulkovými počty.

Dne 16. 8. 1969 byla ukončena organizace pohotovostní jednotky sušické brigády a následující den se přesunula po vlastní ose do Lahovic, kde jednotku převzal zástupce pražského velitelství a odvedl do prostoru soustředění. Do Prahy přivezly rotu 2 nákladní automobily Tatra 138, 2 obrněné transportéry OT-64 bez výzbroje a 2 OT-64 s výzbrojí a 1 vůz GAZ-69. Spojení v rámci jednotky zajišťovaly radiostanice zejm. typu R-105, vojáci z povolání byli vyzbrojeni samopaly vz. 61 a pohraničníci základní služby samopaly vz. 58, navíc každé družstvo mělo přidělený kulomet vz. 59 L. Ke každé zbrani bylo k dispozici střelivo, které mělo být vydáno pouze na zvláštní rozkaz, dohromady vezla jednotka v zapečetěných bednách 20 340 ks nábojů. Ani v těchto

4▶ ABS, f. H 7-1, inv. j. 106, Poznatky a závěry z prováděných opatření k 21. 8. 1969, s. 22. Do akcí v místech nepokojů bylo nasazeno 400 příslušníků pořádkových jednotek VB, z toho 200 PS, 20 psovodů Městské správy VB, 50 příslušníků HVVB (vysvětlit HV) a 40 příslušníků LM, do míst uzávěr 150 příslušníků škol VB, 200 příslušníků Obvodních oddělení MV, 200 příslušníků PS a 65 nákladních aut.

podmínkách nasazení se nezapomínalo na politickou přípravu jak mužstva, tak i vojáků z povolání, ve výbavě nesměly chybět 2 rozhlasové přijímače, televize a 2 magnetofony.[5]

Podle kusého hlášení operačního dozorčího byla první část pohotovostního praporu nasazena na žádost Veřejné bezpečnosti (VB) dne 20. 8. 1968 v 16.45 hod. a v 19.25 hod. došlo k nasazení i části druhé. PS pomáhala zasahovat proti demonstrantům v prostoru Můstek – Na Příkopech a Prašná brána - Náměstí Republiky. První dvě roty se vrátily na Kopaninu dne 21. 8. 1968 kolem 3. hodiny ranní, o dvě hodiny později pak dostávají zbylé jednotky rozkaz k ubytování v prostorech Velitelství PS.[6]

Sdílnější je politický pracovník domažlické brigády, který zaznamenal do kroniky 9. pohraniční brigády průběh nasazení „své“ pohotovostní roty v pražských ulicích v srpnu 1969. I od této brigády vyrazily do Prahy dne 17. 8. 1969 4 čety po 25 mužích s obdobnou výzbrojí a výstrojí, v tento den se domažlická rota ubytovala ve stanovém táboře v Zadní Kopanině. Nazítří se věnovala dokončení ubytování, organizaci a nácviku bojové pohotovosti. Dopoledne 19. 8. 1969 nasadili část roty na žádost VB k hlídkování u hlavní pošty, zbytek jednotky prováděl výcvik. V odpoledních hodinách začaly nepokoje v Praze narůstat, jednotka byla tedy uvedena do bojové pohotovosti a přesunula se na předměstí. Vojáci zůstali v koloně na vozidlech a v noci se vrátili do tábora.

Následující den se domažlická rota pohotovostního praporu přeorganizovala na 5 čet po 20 mužích, každá četa měla k dispozici obrněný transportér OT-64 A, dopravní prostředky roty doplnila další motospojka, velitelský vůz VB zn. Volha, GAZ s vrhačem chemických granátů, rozhlasový vůz „Bouře“ k vyzývání demonstrantů a komůrkový vůz Robur k odsunu zadržených osob.

Velení jednotky převzali příslušníci VB major Maršálek a nadporučík Lorenc, vedle velitelů čet – příslušníků PS, byl v každé četě další příslušník VB, jehož úkolem bylo řídit bezpečnostní zásah. Pohraničníci údajně dostali obušky a granáty se slzným plynem, avšak podle jiných pramenů slzotvorné

5 ▶ ABS, f. 2343 – 7. pohraniční brigáda Sušice, inv. j. 721, Nařízení velitele 7.bps k vytvoření pohotovostní jednotky.
6 ▶ ABS, f. PS, Denní hlášení z 21. 8. 1969, b. 6.

granáty a obušky ve výbavě pohraničníků často chyběly.[7] Poté pod vedením příslušníků VB nacvičovali praktický zásah proti demonstrantům. Ještě téhož dne 20. 8. 1969 byla jednotka nasazena na horní části Václavského náměstí, u tehdejšího Domu módy, k večeru jednotku nasadili k Prašné bráně, zde jednotka zasahovala až do nočních hodin.

K poslednímu nasazení jednotky došlo 21. 8. 1969. Dopoledne rota působila v dolní části Václavského náměstí, Na Můstku, odpoledne se přesunula opět k Domu módy, kde vytvořila základnu, ze které podnikala výpady do okolních ulic proti demonstrantům. Téhož dne v pozdních hodinách se spojila s praporem Lidových milicí a společně jednotkami tankového pluku zlomili odpor demonstrantů v oblasti Náměstí Míru. Do tábora se vrátila až v pozdních nočních hodinách.

Uvedením do bojové pohotovosti a k vyvezení jako zálohy do oblasti Špejcharu následujícího dne končí nasazení jednotky. V následujících dnech setrvávala v táboře, kde čas trávila výcvikem, zpět ke kmenovým útvarům se rota přesunula v noci z 1. na 2. 9. 1969.[8]

Střídměji popisuje činnost českobudějovické části pohotovostního praporu kronikář tamní brigády: *V srpnových dnech byly jednotky nasazeny k ochraně důležitých státních objektů do Prahy. Při první službě byli pohraničníci vyzýváni jedinci, kteří procházeli okolo, aby neplnili úkoly.*

Dne 20. srpna 1969 v odpoledních hodinách činnost kontrarevolučních skupin zesilovala, od výzvy k neplnění úkolů již upustily a začaly pohraničníkům střežícím objekty vyhrožovat „zastřelíme vás." Naši pohraničníci na tyto výhružky neodpovídali, zůstali klidní a svědomitě plnili úkol. Vyhrožování přešlo ve skutečnost a na pohraničníky začaly dopadat kameny a jiné předměty, které skupiny chuligánů měly po ruce. … Během plnění úkolu bylo několik příslušníků zraněno. Tyto jednotlivé hrdinské činy byly představiteli naší KSČ a vládou ČSSR oceněny. Veliteli pohotovostní jednotky pplk. Kvíderovi Miloslavovi bylo uděleno

7 ▶ ABS, f. H 7-1, inv. j. 106, Poznatky a závěry z prováděných opatření k 21. 8. 1969, s. 24.
8 ▶ ABS, Vojenská kronika 9. pohraniční brigády MNO, oddíl bojová činnost. Citát z kroniky uvádí kniha Milan BÁRTA – Jan BŘEČKA – Jan KALOUS, *Demonstrace v Československu v srpnu 1969 a jejich potlačení.* Praha 2012, s. 154.

vyznamenání Za statečnost … další pohraničníci byli odměněni v kázeňské pravomoci velitelem PS a velitelem bps.[9]

Závěrem

Nasazení jednotek PS proti demonstrantům v srpnu 1969 bylo ojedinělým počinem v historii této bezpečnostní složky. Od 19. srpna až do brzkých hodin dne 22. srpna 1969 postavili odpovědní funkcionáři proti demonstrantům politicky „zpracované", avšak k těmto účelům nevycvičené mladíky, jejichž úkolem bylo především střežení vybraných budov, provádění silničních uzávěr a zřejmě i přímé rozhánění demonstrantů. Zásahy jednotlivých jednotek PS byly pod přímým velením VB.

Ačkoliv role pohraničníků při zásahu nebyla rozhodující - hlavní tíži střetů nesli příslušníci VB a zlom vyhrocené situace dne 21. 8. 1969 přineslo až nasazení armádních tanků do pražských ulic, uvolňovali pohraničníci síly pro akce VB, která zvládala demonstranty s největšími obtížemi.

Zapojení PS bylo bezpochyby i politickým tahem, kdy vojáci základní služby rozšířili frontu zasahujících bezpečnostních složek a nedošlo tak k jednoznačnému společenskému vydělení VB. V srpnu 1969 dostali noví nejvyšší velitelé PS[10] prostor pro to, aby politické špičky přesvědčili o tom, že krátkodobý ústup ze zaběhaných pozic po srpnu 1968 byl pouhým excesem způsobeným vypjatou politicko-vojenskou situací[11] a PS se plně ztotožnila s normalizačním trendem.

I když u svých kmenových jednotek připravili zasahujícím vojákům po jejich návratu ceremoniální přivítání a vojáci byli kázeňsky odměněni a někteří i vyznamenáni, nelze se ztotožnit s představou, že všichni pohraničníci se zásahem souhlasili a že všichni akceptovali normalizační trend, v PS se dále ve zvětšené míře projevovala vlna případů zběhnutí, která započala v předchozím

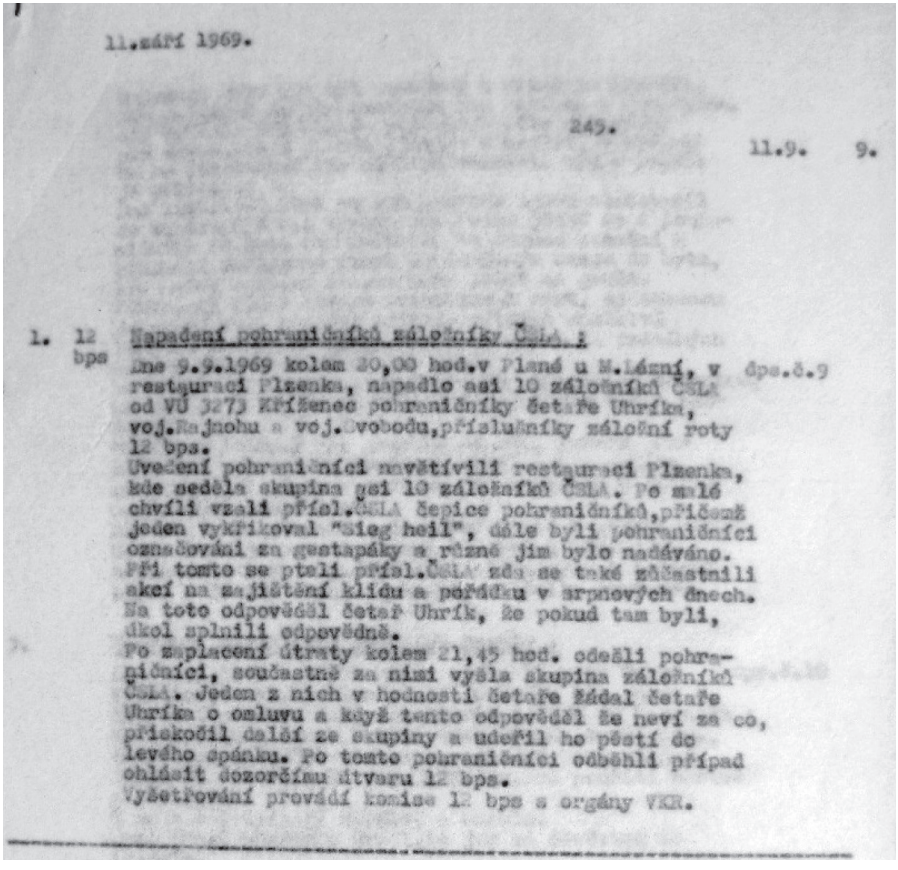
9 ▶ ABS, Vojenská kronika 15. pohraniční brigády MNO, oddíl bojová činnost.
10 ▶ Velitelský sbor PS postihla po srpnu 1968 rozsáhlá čistka. Srov. Pavel VANĚK, *Brigády pohraniční stráže po 21. srpnu 1968.* In: Sborník Archivu bezpečnostních složek č. 6/2008, Praha 2009, s. 184.
11 ▶ Viz Martin PULEC, *Nestandardní jevy u Pohraniční stráže v posrpnovém období roku 1968.* In: Semper paratus č. 1, Praha 2013, s. 8–61.

roce. Ačkoliv bylo nasazení pohraničníků v pražských ulicích hodnoceno velitelstvím zásahu celkově kladně, objevily se poznámky o případech jejich malé rozhodnosti, se kterou měli jít do přímých střetů. S těmito kusými informacemi korespondují i vzpomínky jednoho z přímých účastníků potlačování demonstrací, bývalého příslušníka PS z povolání: *Při pražských nepokojích jsem byl v roce 1969 povolán do Prahy to uklidnit, sloužil jsem na čáře a najednou přišel befel, že se někam jede, vybrali vždy pár lidí z rot a jelo se, nikdo pomalu nevěděl kde a co máme za úkol, přijeli jsme do Prahy a poslali nás do chumlu, ani jsem se nenadál a dostal jsem kostkou do hlavy, pak jsem se k tomu po probuzení vyjádřil, že akce byla diletantsky organizována a mazal jsem do civilu, na režim jsem od té doby zanevřel, ale v srdci jsem zůstal u PS na čáře…*[12]

Podíl na potlačení demonstrací, které velitelé VB ohodnotili jako největší všestranné ohrožení pořádku od roku 1945,[13] postavilo PS do pozitivního světla u funkcionářů KSČ, avšak u části společnosti vyhrotil averzi vůči této bezpečnostní složce a pohraničníci dostávali od ostatních toto důrazně najevo, mnozí občané dlouho pohraničníky nenazývali jinak než zeleným nebo Husákovým gestapem (viz příloha č. 1).

12 ▶ Podle sdělení zdroje, který si přeje zůstat anonymní, se jedná o zprostředkovanou informaci od pamětníka, který své zážitky vyprávěl prostředníkovi; pamětník již bohužel není naživu.
13 ▶ ABS, f. H 7-1, inv. j. 106, Poznatky a závěry z prováděných opatření k 21. 8. 1969, s. 24.

Příloha č. 1[14]

11.září 1969.

249.

11.9. 9.

1. 12 bps **Napadení pohraničníků záložníky ČSLA :**

Dne 9.9.1969 kolem 20,00 hod.v Plané u M.Lázní, v dps.č.9 restauraci Plzenka, napadlo asi 10 záložníků ČSLA od VÚ 3273 Křížence pohraničníky četaře Uhríka, voj.Rajnohu a voj.Svobodu,příslušníky záložní roty 12 bps.
Uvedení pohraničníci navštívili restauraci Plzenka, kde seděla skupina asi 10 záložníků ČSLA. Po malé chvíli vzali příslČSLA čepice pohraničníků,přičemž jeden vykřikoval "Sieg heil", dále byli pohraničníci označováni za gestapáky a různě jim bylo nadávano. Při tomto se ptali přísl.ČSLA zda se také zúčastnili akcí na zajištění klidu a pořádku v srpnových dnech. Na toto odpověděl četař Uhrík, že pokud tam byli, úkol splnili odpovědně.
Po zaplacení útraty kolem 21,45 hod. odešli pohraničníci, současně za nimi vyšla skupina záložníků ČSLA. Jeden z nich v hodnosti četaře žádal četaře Uhríka o omluvu a když tento odpověděl že neví za co, přiskočil další ze skupiny a udeřil ho pěstí do levého spánku. Po tomto pohraničníci odběhli případ ohlásit dozorčímu útvaru 12 bps.
Vyšetřování provádí komise 12 bps s orgány VKR.

14▶ ABS, f. PS, Denní hlášení č. 243 z 11. 9. 1969.

Příloha č. 2 Srpen 1969 v pražských ulicích[15]

15▶ ABS, f. H 7-1, inv. j. 106, Dokumentace.

Srpen 1969 v pražských ulicích – ilustrativní fotografie

Fotografie zasahujících příslušníků VB, LM a ČSLA v srpnu 1969

V pozadí tzv. uzávěra z příslušníků ČSLA v srpnu 1969 v Praze

Demonstranti v srpnu roku 1969 v Praze

V pozadí zátaras pražské ulice z vojenských vozidel

Tanky Československé lidové armády v pražských ulicích nasazené proti demonstrantům v srpnu 1969

50 000 NÁVŠTĚVNÍKŮ VÝSTAVY NEJDELŠÍ NOC – 21. 8. 1968

Při příležitosti 45. výročí srpnových událostí roku 1968 připravily Policie ČR Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu SKPV, Vojenský historický ústav Praha a pražské Muzeum Policie ČR výstavu „Nejdelší noc – 21. 8. 1968“. Ambicí těchto institucí nebylo jen zopakovat známé skutečnosti o průběhu invaze pěti států Varšavské smlouvy, ale na osmi textových a obrazových panelech prezentovat také nové poznatky a zjištění o vojenském obsazení Československa v noci z 20. na 21. 8. 1968. K tomu posloužily i dosud nezveřejněné snímky v Rakousku žijící nizozemské fotografky Okky Offerhaus, které v roce 2011 získal Národní archiv. Další zveřejněné fotografie a dokumenty pocházejí od pořádajících institucí: Muzea Policie a Vojenského historického ústavu a také z Vojenského ústředního archivu v Praze a Správního archivu AČR v Olomouci. Texty připravil autor výstavy PhDr. Daniel Povolný, Ph.D., pověřený vedením skupiny dokumentace ÚDV. Graficky ji díky laskavosti vedení Kriminalistického ústavu v Praze zpracoval jeho pracovník por. Mgr. Luděk Malý.

Výstava se v Muzeu Policie ČR konala ve dnech 21. 8. – 26. 9. 2013 a navštívilo ji na 13 500 návštěvníků. Díky podpoře Tiskárny MV jsme ji v „papírové“ verzi paralelně od 10. 9. do 31. 12. 2013 prezentovali v Národním archivu, kde se za tu dobu vystřídalo na 6 500 badatelů a dalších příchozích. V „klasické“ podobě byla k vidění v Muzeu českého a slovenského exilu v Brně (29. 10. – 15. 11. 2013), čehož využilo na 1 500 občanů, a tamtéž na Univerzitě obrany (10. 12. 2013 – 17. 1. 2014, 650 občanů a studentů), poté se přesunula do Kroměříže do vestibulu Knihovny Kroměřížska (20. 1. – 15. 3. 2014), kde ji mohlo zhlédnout na 20 784 čtenářů.

V Olomouci, odkud pochází i část použitých materiálů, se představila 17. 3. 2014 ve zdejším Posádkovém domě armády. Původně měla trvat pouze do 7. 4. a následující den se přestěhovat do Ostravy, ale tamější nový majitel Domu knihy bohužel veškerou výstavní činnost ukončil, takže v Olomouci zůstala do 29. 4. 2014. Této příležitosti využilo na 600 lidí. Od 5. 5. do 23. 5. 2014 ji pak bylo možno navštívit na Univerzitě Hradec Králové (800 osob) a ve dnech 26. 5. – 27. 6. 2014 ji hostilo páté patro hradecké Studijní a vědecké knihovny (4500 občanů). Přes léto jste ji mohli najít v Husitském muzeu v Táboře (8. 7. – 11. 9. 2014), kde měla dalších 9 288 návštěvníků. Celkový počet návštěvníků výstavy tak překročil magickou hranici 50 000 osob – a stále není konečný: v Ostravském muzeu se výstava koná ve dnech 18. 9. – 26. 10. 2014.

Vernisáž výstavy Nejdelší noc – 21. 8. 1968 v Olomouci (Libor Strobach)

Přednáška autora výstavy v Knihovně Kroměřížska (Miroslav Dočekal)

PUBLIKACE VYDANÉ ÚDV

Sborník SECURITAS IMPERII

č. 1 TS StB, Stasi zákon, Akce KLÍN – vyd. 1994. (Rozebráno.)

č. 2 Akce NORBERT, Technika StB, II. správa SNB 1988–1989, Akce KLÍN po stranicku – vyd. 1995. (Rozebráno.)

č. 3 Poslední měsíce: Porada StB z 20. 7. 1989 a její realizace (edice dokumentů) – vyd. 1996.

č. 4 Organizace a řízení represe ČSSR: Operační štáby gen. Lorenze 1988–1989 (edice dokumentů, 3 svazky) – vyd. 1998. (Rozebráno.)

č. 5 Listopad 1989 z pohledu StB, Akce PREVENCE, StB proti Chartě 77 – akce IZOLACE, Katolická církev v diplomových pracích příslušníků StB, Správa sledování v roce 1989/90 – vyd. 1999. (Rozebráno.)

č. 6 Denní situační zprávy StB z listopadu a prosince 1989 (edice dokumentů, 3 svazky) – vyd. 2000. (Rozebráno.)

č. 7 Padesátá léta v Československu – vyd. 2001. (Rozebráno.)

č. 8 Agent REPO, Agent Jánský, Generál Jan Šejna, Agent LIGHT, Josef Frolík, Agent LEV – vyd. 2001. (Rozebráno.)

č. 9 Zahraniční vztahy československého komunistického režimu – vyd. 2002. (Rozebráno.)

č. 10 Problematika vztahů čs. komunistického režimu k „vnitřnímu nepříteli" – vyd. 2003. (Rozebráno.)

č. 11 „Rozpracování" duchovních litoměřické diecéze StB, Arcibiskup Beran – symbol odporu proti komunismu, Biskup Trochta v hodině velké zkoušky, Exkomunikační dekrety – vyd. 2005. (Rozebráno.)

č. 12 Odbojová skupina Jaromíra Horáka a útěk dr. Petra Zenkla, Major René Černý – zapomenutá oběť, Život a doba ministra vnitra Rudolfa Baráka, Českobratrská církev evangelická a StB v letech 1957–1967 – vyd. 2005. (Rozebráno.)

č. 13 BELL aneb Příběh zrádce, Akce EVROPA, Jičínský incident – září 1968, Akce ASANACE, Rozvědka ministerstva vnitra – vyd. 2006.

č. 14 Agent Hračka, Smrt na hranicích, Rozpuštění Lidových milicí, Laušman v Bělehradě, X. správa SNB

Sborník SEMPER PARATUS

č. 1 Nestandardní jevy u Pohraniční stráže v posrpnovém období roku 1968, NVÚ Bytíz v srpnových událostech roku 1968, Vzpomínky absolventů Vojenské katedry ČVUT FEL v Praze na srpen 1968 – vyd. 2013.

Edice SEŠITY

č. 1 Tomek, P.: Československý uran 1945–1989 – vyd. 1999. (Rozebráno.)

č. 2 Liška, O. a kol.: Vykonané tresty smrti. Československo 1918–1989 – 1. vyd. 2000 (rozebráno), 2. vyd. 2006.

č. 3 Tomek, P.: Dvě studie o československém vězeňství 1948–1989 – vyd. 2000. (Rozebráno.)

č. 4 Kalous, J.: Instruktážní skupina StB v lednu a únoru 1950 – zákulisí případu Číhošť – vyd. 2001. (Rozebráno.)

č. 5 Plachý, J.: Případ FRITZ. Válečný zločinec Max Rostock jako agent StB – vyd. 2002. (Rozebráno.)

č. 6 Rázek, A.: StB + justice – nástroje třídního boje v akci BABICE – vyd. 2003. (Rozebráno.)

č. 7 Benda, P.: Přehled svazků a spisů vnitřního zpravodajství centrály StB v r. 1989 – vyd. 2003.

č. 8–10 Vorel, J. – Šimánková, A. – Babka, L. a kol.: Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech, I.–III. díl – vyd. 2003–2004. (Rozebráno.)

č. 11 Dinuš, P.: Českobratrská církev evangelická v agenturním rozpracování StB – vyd. 2004. (Rozebráno.)

č. 12 Pavelčíková, N.: Romové v českých zemích v letech 1945–1989 – vyd. 2004. (Rozebráno.)

č. 13 Pulec, M.: Organizace a činnost ozbrojených pohraničních složek. Seznamy osob usmrcených na státních hranicích – vyd. 2006. (Rozebráno.)

č. 14 Tomek, P.: Československé bezpečnostní složky proti Rádiu Svobodná Evropa. Objekt ALFA – vyd. 2006.

č. 15 Bursík, T.: Ztratily jsme mnoho času... Ale ne sebe! Životy politických vězenkyň v československých věznicích padesátých a šedesátých let dvacátého století – vyd. 2006.

č. 16 Dvořáková J.: Státní bezpečnost v letech 1945–1953 (Organizační vývoj zpravodajských a státněbezpečnostních složek) – vyd. 2007.

č. 17 Bártík F.: Tábory nucené práce se zaměřením na tábory zřízené při uranových dolech v letech 1949–1951 – vyd. 2009.

Edice SVĚDECTVÍ

Šedivý, F.: *Pod věží smrti* – vyd. 2000. (Rozebráno.)

Lešanovský, K.: *Se štítem a na štítě* – vyd. 2000. (Rozebráno.)

Povolný, D.: *Operativní technika v rukou StB* – vyd. 2001 k výstavě Nejen stěny měly uši. (Rozebráno.)

Bílek, J.: *Pomocné technické prapory* (O jedné z forem zneužití armády k politické perzekuci) – vyd. 2002. (Rozebráno.)

Kaplan, K.: *StB o sobě* (Výpověď vyšetřovatele B. Doubka) – vyd. 2002. (Rozebráno.)

Bystrov, V.: *Únosy československých občanů do Sovětského svazu v letech 1945–1955* – vyd. 2003. (Rozebráno.)

Hanzlík, F.: *Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc 1945–1950* – vyd. 2003. (Rozebráno.)

Sum, A. – Lesák, J. – Šedivý, Z. – Boháč, L. – Pravda, I. – Kocian, J. – Kalous, J.: *Jan Masaryk* (úvahy o jeho smrti) – vyd. 2005. (Rozebráno.)

Hanzlík, F.: *Případ kpt. Adolf Püchler* – vyd. 2006.

Kahoun, K.: *Lámání lilií. Vzpomínky jednoho skautíka* – vyd. 2006.

Pokud není uvedeno jinak, lze publikace získat zdarma v Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu SKPV

Poznámky

Edvard Beneš a římskokatolická církev

Obnovená Hradní stráž ve službách prezidenta Edvarda Beneše v letech 1945–1948

Několik poznámek k nasazení Pohraniční stráže proti pražským demonstrantům v srpnu roku 1969

SEMPER PARATUS č. 2

Editor Jan Táborský
Grafická úprava a zlom: Hana Rozmanitá
Vydává Policie ČR Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu SKPV
v Tiskárně MV, p. o., Bartůňkova 4, 149 01 Praha 4

Náklad 500 výtisků
Praha 2014, vydání 1.
NEPRODEJNÉ

ISBN 978-80-86621-32-6